NOMOLOGIA,
QVA ELOQVENDI AC DISSERENDI

RATIO AD VSVM FORENſem ciuiliúmque cauſarum procurationem, pergrata ſtudiorum omnium vtilitate, accommodatur:

IACOBO OMPHALIO
Iuriſ. Authore.

A P. Iuſto Gaillardo in Senatu Aduocato recognita, & Scholiis cum præfatione de vero Dialectices vſu locupletior reddita.

PARISIIS,
Apud Gulielmum Iulianum, ſub ſigno Amicitiæ, prope Collegium Cameracenſe.
1579.

P. IVSTI GALLARDI IN SENATV ADVOCATI, DE corrupta multorum docendæ Dialectices consuetudine præfatio: de huius artis vtilitate, vsu ac studio cum omnibus disciplinis, & maximè cum Iurisprudentia coniungendo:

Ad Laurentium Fizium Iuris studiosum.

NOstrorum hominum, in percipiendis tractandísque disciplinis imprudentiam satis mirari non possum (Fizi studiosissime) qui, vt cæteras omittam, Dialecticam veritatis inquirendæ methodum & viã omnino spernunt: aut in ea perdiscenda eius tantùm vmbram fal-

Incorrupta Dialecticæ commendatio.

Plat. in Phileb. Phæd. et alibi.

Arist. I. Top. c. 2.

Cic. in Top. par. Orat. Brut. 2. de Orat. 2. ad Heren. Luc.

ſámque imaginem comprehēdere videntur: quæ, cùm ſit clariſſima lampas cæteris artibus prælucens, non eſt a ſtudioſis contemnenda, aut eius vera intelligentia, in vanis & futilibus argutiis collocanda. Dialecticam itaque cùm dico, eruditam, natiuam, grauem, amantem veritatis & incorruptam diſſerendi ſubtilitatem intelligo: non ſophiſticen, ieiunam illam quidem & aridam, & nullis exemplis ex optimis quibúſque authoribus deſumptis illuſtratam, quæ multis modis pernicioſa eſt. Corrumpit enim iudicia: abducit animos ab amore & ſtudio veritatis: aſſuefacit ingenia, vt ament monſtroſas opiniones; vt non explicare res ſed inuoluere ſtudeant. Sobriū Dialectices ſtudium adiuuat naturæ vim, immodicum officit, vt a magno illo

Eruditiſſ. quorumdam hominū de multis Dialecticæ doctoribus iudicium.

Erasmo [a] iamiam fuit obseruatũ, qui scribit nullos animaduertisse ad dicendum, aut de graui aliqua quæstione ad disserendum minus aptos, quàm eos qui Dialectica præsertim Aristotelea spinosa illa superstitiosè didicerant. Eadem in sentẽtia fuit Rodolphus ille Phrisius [b] vir multiplici ingenuarum artium cognitione clarissimus, de studiorũ omniũ coluuie & singularũ artiũ, prę̨sertim verò Dialectices perturbatione cõquerens. Ait enim huius artis doctores (qui illã vel solã vt maximè omniũ artium quas liberales numerant, vidẽtur præ se ferre) interrogatos ad quem vsum discẽdam Dialecticã putẽt; cùm de genere non sit principum artium quæ idcirco sint discendæ vt sciantur, sed quæ vsibus aliarum sit addicta: Istam verò miserã & cauillosã loquẽdi solicitudi-

a Eras. lib. 2. Eccles.

b Rodol. de inuẽt. Dialect. lib. 2. c. 1.

nem quam docent, non modo reliquis artibus discendis non prodesse, sed etiam obesse plurimùm: hos, inquam, professores nihil aliud responsuros, si liberiùs verum fateri velint, quàm pleráq; in dialecticis præcipi, quæ ad percipiẽdas reliquas artes minimè prosint: sed ideo docere illa quéque, quia quisque dedicerit, & quia doceāt omnes. Quoties audiuimus nonnullos, qui magni apud multos habebātur, studio contradicendi vel potius ingenij ostentandi gloria concitatos, impudẽtissimè cómota bile debacchantes contra viros vt & politioris literaturæ, ita & solidioris philosophiæ peritissimos (vnius nomen sua admirabili eloquentia illustrius & notius est, quàm vt a me nominari debeat) scholas omnes philosophicas & præsertim Logicas tur-

Ridicula multorũ Dialectices profesſorũ responsio.

Scholas oẽs præsertim Logicas tur-

pissimis fœdissimisque erroribus & sophismatis animo inuictissimo perpurgare cupientes, παντολόγοι, falsa & inutilia præcepta reiicientes, eadem imprudentissima (ne dicam impudentissima & peruersissima) oratione abutentes? Neque enim illi nouam, vt aduersarij calumniantur, sed potius veterem & veram iampridem obsoleram Dialectices docendi scribendíque rationem, & ab illis lõgo temporis interuallo repetitam ac renouatam sequuntur & vsurpant. Cum enim Aristoteles ipse, matutinis horis præcepta traderet, eadẽ pomeridianis de ambulationibus variis exemplis, hásque ex historiographis, poëtis & cæteris, scientiæ etiã artis mechanicæ magistris illustrabat. Et cum duplex error in scholas iampridem irrepsisset, nõ solùm quòd philo-

pissimis erroribus et sophismatis, multi perpurgare tantarũt.

e Themi. & simplicius in primũ de Nat.

Duplex error irrepsit in scholas.

sophi qui tum erant eloquentiam ita fugerãt, quasi rẽ a philosophia prorsus abhorrentem: sed etiam quòd totam philosophiam & imprimis Dialecticam, vanis & inutilibus scholasticarum altercationum argutiis planè sophisticã effecerant: illi magno Reip. studio, certamen sibi quidẽ, vt ipsi præsagiebant, periculosum & graue, sed tamẽ publicis studiis salutare, cõtrà hæc vitia susceperũt. Ioac. Fortius c omnium disciplinarũ liberaliũ peritissimus Rodolphũ sequutus mirum in modũ conqueritur, multa Adolescentum & virorum millia, præceptis inutilibus, sophisticis & nugis occupari: parentésque parũ scire quibus rebus liberi sui per tot annos dant operã. Domini, inquit, magno sudore ac parsimonia pecuniã quęrunt, qua charissimos filios alãt: & hi homines

c Ioach. Fortius, lib. de ratione studiũ, & in postrema edit. dial.

hoc est falsi doctores præstigiis suis, per duos aut tres perpetuos annos miseram iuuentutem detinent, quum alioqui simplicẽ Dialecticen intra totidẽ menses commodissimè possint tradere. Deinde subiũgit: Qua de causa ergo tot adolescentes horum sophismata cupiunt perdiscere? Certè non cupiunt, sed coguntur: quia neminẽ inueniunt qui verá artem doceat. Idẽ scribit, ĩ multis Academiis intra vnius mẽsis spatiũ bis Dialecticẽ prælegisse: & reipsa cõperisse tãtùm profecisse auditores, vt nihil ámplius desiderarint, etiã eos qui ante eius aduentũ nihil vnquã in Dialectica viderãt. Hortabatur auditores, inter docendum, vt ea quæ audierant a lectione conferrent, inter se, & firmarẽt exercitio. Dialecticam totã plus sexagies se prælegisse affirmat: & adhuc plus

Pauci veram artẽ Dialectices docent.

centies prælecturum si ei diutius viuere contigisset. Id autem ait, ne quis iudicium suum, de præstigiatoribus istis velut parum prudentis aut non satis exercitati aspernetur. Sed I. Ludouici Viuis *d* viri omnium doctissimorum hominũ calculo eruditissimi iudicium audiamus. Is, de corruptis artib⁹ verba faciẽs, & si Aristotelem in arte Dialectices tradenda Platoni & cæteris præferat, ita tamen de libris Logicis pronunciat: Cæterũ, quod liceat bona cũ venia dicere, præterquã quòd more suo obscurè & prolixè, etiã parum aptè ad vsum vel inueniẽdi argumẽta, vel iudicandi argumẽtationes. Nẽmo est enim qui quamtũlibet diligẽter lecta & excussa Aristotelis Logica, sẽtiat se instrumentũ habere quo, in aliqua ad disserendũ materia argumẽta in prõptu excogitet,

d Io. Ludouicus Viues, de corruptis artib. lib. 3. & de tradendis disciplinis lib. 4.

hæc Viues. Addo quod Aristotelẽ summo ingenio, doctrina, eloquẽtia, rérum peritia prudentiáque, & vt semel dicã, summum hominẽ, sed hominem tamen fuisse putãdum est: hoc est, quem & latere aliquid potuerit, quique vt nõ omnia primus inuenerit, vt testatur Agricola post Laërtiũ, e ita aliis post se inuenienda aliqua reliquerit: qui etiam non omnia quæ inuenerat credidit in vulgus prodẽda: & non nunquàm fortasse contradicendi studio, quo maxima ferè tentantur ingenia, non tã quid ipse sentiret, quàm contrà quod alius sensisset dicendum putaret: qua sanè libidine, à Platóne multis locis desciuit. Plurima illè rectè: sed & alius aliquid non malè. Quò iustiorem veniam illis esse oportet, si qui fuerunt qui putarent, non vtique illi tanquam

Dio. Laert. lib. 1. 3.7. Euse. lib. 11. dr præpar Euãgel. Rodolp. lib. 1. c. 4. Aelia. de varia historia lib. 3 & 4.

Non est Aristoteli adhærescẽdum tanquam scopulo.

scopulo vsquequaque adherescẽdum esse: neque de suis desperarunt ingeniis: cùm ingrati possit & iniquè de parente omnium natura existimantis videri, credere ipsam omnia sua in illo partu effundẽtem munera, reliquæ posteritati humani generis in omne æuum sterilem effœtámq; manere voluisse. Quid duo insignes nostræ ætatis iurisconsulti. I. Oldendorpius & F. Duarenus, viri sine controuersia omni disciplinarum genere ornatissimi, de ratione docendi a philosophiæ professoribus obseruata? Hic de corrupta iuris interpretandi consuetudine disputans sic scribit: *f* Breui futurum auguror, vt fucus ille quem pauci tantùm hodie perspiciunt, non minus innotescat hominibus, quàm Aristotelicæ Philosophiæ professorum im-

f Duarenus in Epist. de ratione stud. leg.

postura, nostro seculo omnibus patefacta atque explorata est. Eò enim iam euaserunt istorum præstigiæ, vt nulla dissimulatione tegi diu possint, quas ne ipsi quidem omnino probant: sed eos id piget confiteri, tum quia seram esse pœnitentiam credant: tũ etiã quia, nisi omnia perturbẽt & de industria nebulas offũdẽtes artem reddãt obscuriorẽ, verẽtur ne in tenui & exposita omnibus scientia versari, nec tanta mercede quanta plerique eorũ docent, id est amplissima digni videãtur. Ille verò, recitata vulgari & vera Dialectices partitione in inuẽtionẽ & iudicium quæ extat apud Cic. vbi reprehẽdũtur Stoici qui posteriorẽ quidem partẽ diligenter persecuti fuerant, priorem autẽ natura & vsu potiorem totã reliquerant, subiungit; nos hodie Stoicorũ er-

g I. Oldẽdorpius, in Topic.

Integra dialecticæ partitio, in inuent. & iudicium siue dispositionem. Cic. in Topic. fab. lib. 5.

rores ſequimur: quãdoquidẽ adoleſcentes in Dialecticis, hoc eſt in iudicio ſeu argumentatione (ſic enim dialectica & logica pręcipuè ex Syllogiſmi & argumentationis parte nominata ſunt) atque philoſophicis diſputationibus mediocriter exercemus: topicem autem, in diſciplina ciuili & verum eius vſum omittimus. Qui tantorum hominum ſcripta vel non legerunt, vel ſe non legiſſe diſſimulant, vnum ſolum ex noſtris parum iuſtè (pace eorum dixerim) accuſant, quòd dialecticam & reliquam Philoſophiam, Ariſtotelémque ipſum peruerterit: imo, ex Ariſtotelis (de quo honorificè & ſentit & loquitur, & cuius admirabilem doctrinam imprimis admiratur) agro dialectico fertiliſſimo, ſpinas, rubos, ſentes, tribulos, & eiuſmodi noxias plan-

tas eradicare atque prorſus euellere tentauit: artes ipſas, variis exemplis ex melioris notæ ſcriptoribus depromptis illuſtrauit: vſumque artium, hoc optimo docendi genere & omnium vtiliſſimo docere voluit. Quaſi verò de[9] aliquis fuerit Ariſtoteles, qui errare nō potuerit: qui ſua ita perfecta & omnibus numeris abſoluta crediderit, vt vel a ſe vel ab aliis corrigi noluerit: quod vel cogitare ineptiſſimum eſt) qui, Platoni diuino præceptori veriſſima ſæpe & ſanctiſsima dicenti nō frequēter cōtradixerit. Plato *h* docuerat mundum a Deo conditum, quæ præcipua eſt Dei Opt. max. gloria: at Ariſtoteles id falſum putat: ei[9] enim principium contrarium eſt. Plato prouidentia dei omnipotētis mundum regi & gubernari dixit: at Ariſtoteles fato, vt Cicero

Artes exemplis ſunt illuſtrandæ.

Ariſtoteles Platoni veriſsima et ſanctiſſima dicenti ſæpe cōtradixit.

h Plat. in Tim.

i Ariſt. 1. de natura cap. 8. & paſſim.

testis est, sententia repugnat: Plato k putauit animam immortalé esse, idque multis rationibus & argumentis confirmauit: at ridiculum Platonem Aristotelei l existimant: quoniam (quod etiam subtiles eius interpretes confirmant) Aristoteli immortalitas animę displicuit. Plato m hominis fœlicitatem a Deo accipi & ad Deum referri docuit: at Aristotelei quoniam Aristoteles n Platonis illam sententiam captiosè & impiè calumniatus est; & principium & finem fœlicitatis humanæ Deo detrahent, hominique non minus arroganter quàm insipienter attribuent. Nihil necesse est infinitos humanarum opinionum errores commemorare: quæ non alio quàm stultæ credulitatis principio innituntur. Qui ita vel Aristotelis, vel alius cuiuslibet autho-

k Plat. in phædone & phæd. Cicer. 1. Tusc. in Cat.

l Macro. 2. cōmēt. in somni Scipioni cap. 14. 15. 16. 17

m Plat. in Tim. et Phæd.

n Arist. 1 de moribus. cap. 6.

authoritati ſunt addicti *o* & quodammodo mancipati, hi ignorant ſe homines eſſe, & iudicio nullo rationis vtuntur. Non enim tam authores in diſcendo & diſputando quàm rationis momenta quærenda ſunt, vt Cicero *p* verè & grauiter cenſuit. Quinetiam, obeſt his plerumque qui diſcere volunt, authoritas eorum qui ſe docere profitentur: deſinunt enim iudicium ſuum adhibere: id habent ratum, quòd ab eo quem probant iudicatum vident. Nec verò probare ſoleo, inquit, *q* quod de Pytagoreis accepimus: quos ferunt, ſi quid affirmarent in diſputando, cùm ex his quæreretur, quare ita eſſet, reſpondere ſolitos, αὐτὸς ἔφα, ipſe dixit, ipſe autem erat Pytagoras. Eiuſdem erroris vanitas

o Fort. lib. de ratione ſtudij.

p Cic. lib. 1. de nat. Deorũ.

q Lib. 1. de nat. Deorũ.

in multis est, qui tantùm tribuunt suo magistro, vt eum deum quendam existiment: & Aristoteli alij repugnare idem propemodum esse credant, quòd naturæ, veritati, Deo deniq; ipsi repugnare. Notum est & præclarũ illud Horatij [r] consilium atque institutum:

r Horat. lib. 1. Epist.

Præclarum Horat. cõsilium.

Quid verum, atque decens curo & rogo, & omnis in hoc sum:
Condo, & compono, quæ mox depromere possim,
Ac ne forte roges quo me duce, quo lare tuter:
Nullius addictus iurare in verba magistri,
Quò me cunque rapit tẽpestas deferor hospes.
Nunc agilis fio, & mersor ciuilibus vndis
Virtutis vera custos, rigidúsque satelles:
Nunc in Aristippi furtim præcepta relabor:
Et mihi res, non me rebus, submittere conor.

Academicorum propria libertas nullius hominis legib⁹ ac

Hæc est Academicorum id est verorum hominũ (vtrũque enim tantumdem valere existimant viri quidam doctissimi) propria & germana libertas, nulli⁹ hominis legib⁹ & institutis in Philosophia

necessariò parere: modestia, in rebus incertis iudicium suum nullũ interponere: prudentia, caussas rerum cóferre, & quid in quamque sententiam dici possit exprimere, nulla adhibita sua authoritate: sapientia, vnicam veritatẽ in omni vita tanquam deam colere, eãque pluris quàm omnia philosophorum testimonia æstimare. Sed nostrorum authorum præclaras de hac quæstione sententias non omittam: atque illam imprimis, quam, cùm iuris principia tractaremus tibi proposuisse memini, memoria dignissimam in mediũ adferam; qua inter res diuinas & humanas discrimen illud vel solũ vel præcipuum paucis his verbis ostẽditur: [s] Sed quia diuinæ quidẽ res perfectissimæ sunt, humani verò iuris conditio semper in infinitum decurrit, & nihil est in ea

Institutis in Philosophia necessariò parere.

s l. 2. §. sed quia deuet. in re ennul. C.

quod perpetuò stare possit (multas enim formas edere natura nouas deproperat) non desperamus quędã postea emergi negotia, quę adhuc legũ laqueis non sunt enodata. Audísne res diuinas perfectissimas, humanas verò, cõtra? rursus eodẽ loco: *s* siquid in tãta legũ compositione, quæ ab immẽso librorũ numero collecta est, simile forsitã rarò inueniatur, nemo hoc vituperãdum existimet: sed primùm quidẽ imbecillitati humanę (quę naturaliter inest) hoc adscribat: quia omniũ habere memoriã & penitꝰ in nullo peccare diuinitatis magis quàm mortalitatis est: quod & a maioribus dictũ est. Vidésne diuinitati diuinisq; tribui in nullo peccare? quid ália quæ alibi extat sentẽtia clarius? sed neq; *t* ex multitudine authorũ quod meliꝰ & ęquius est iudicatore cũ possit

s d. l. 2. § si quid

t l. 1. § sed neq; de vet. iu. enucl. C.

vnius forsan & deterioris sententia & multos & maiores & aliqua in parte superare. Et ideo, ea quæ in notis Æmilij Papiniani, ex Vlpiano & Paulo, nec non & Martiano adscripta sunt quę antea nullā vim propter honorē splēdidissimi Papiniani obtinebāt, non statim respuere: sed si quid ex his ad repletionem summi ingenij Papiniani laborum, vel interpretationē, necessariū esse perspexeritis, & hoc ponere legis vicē obtinēs nō moremini. Obseruásne Imperatorē doctissimorū hominū consilio (vt credere par est) nolle ex authorū numero bonū & æquū iudicari: Ponderādę enim nō numerādę sunt sententię in iis quę deliberationē a ratione petēdā requirūt. Idē circa interpretationē legū ex iure & equitate promēdā sentire oportet. Nā q dicūt simpliciter cōmunē

Bonū & equū non est ex authorū numero diiudicādū.

opinionẽ in ſcholis & in iudicio ſemper præferendam eſſe, hi non modo falſum ſed etiam in Repub. perniciοſum dogma ſpargunt. Si enim communis ſententia interpretum fuerit iuri & æquitati cõſentanea obtinebit: nõ quia communis, ſed quia vera & rationi cõſentanea. Sin autem repugnet veritati, omnibus modis erit reiiciẽda. Nonne vnus Gamaliel v auditus eſt in conſilio? Prælatúſne ſolus Paphũtius x toti Nicenæ conuocatæ multitudini? Quid celſus iuriſconſultus? y Sed etiam ſi magnopere, inquit, me Tuberonis & ratio & authoritas mouet, non tamen a Seruio diſſentio. Illud ne ipſum eſt quod vſurpauit Ariſtoteles a præceptore diſſentiens & dicens amicum quidem Platonẽ ſed magis amicam veritatẽ? Quis finis, quæſo, cõſiliorum omnium

Cõmuni interpretum opinioni quatenus ſtãdum.

v *Act.5.*

x *Can. Nicæna ſynodus 31.diſt.*

y *l. Labeo ait 7. de ſuppell. leg. d.*

z *1. de moribus. cap. 6.*

Quis finis conſiliorum.

nisi vt succurratur humanæ cæcitatis inconstantiæ & imbecillitati? Nã homines a supremo ad infimum vsque subiecti sunt erroribus,[a] (omnis enim homo mendax *a Rom. 4. eph 2.* vt cecinit diuinus ille vates) & *b Psal. 115.* quantò quis hanc errandi fragilitatem magis agnoscit, tantò est prudentior scilicet euitans erroris effectum & imminẽs periculum. Stulti verò & arrogantes nolunt agnoscere, & nonnunquam dissimulant errorem: ideo non admittunt vera consilia, magno Reipublicæ, tandemque suo etiam malo. Sunt enim, inquit Apostolus, [c] *c Ad Tit. 1.* multi intractabiles & vaniloqui. Confide deo, inquit Salomõ, [d] & *d Prouerb. 3. et 12.* prudẽtię tuę ne innitaris. Via stulti recta est in oculis suis: at sapiẽs consilium audit. Eleganter Tertullianus: Miramini hominem errare *e Ad proceres imperij.* potuisse in lege condenda aut re-

ſipuiſſe in reprobanda? Nonne & ipſius Lycurgi leges a Lacedemoniis emendatæ, tantum doloris authori ſuo intulerunt, vt in ſeceſſu inedia de ſe ipſo iudicarit? nonne & vos quotidie experimentis illuminantibus tenebras antiquitatis, totam illam veterem & ſquallentem ſyluam legum, nouis principalium reſcriptorum & edictorum ſecuribus truncatis & cæditis? Iuſtinianus *f* item: noſtras leges emendare non piget, vbique vtilitatem ſubiectis inuenire volentes. D. denique Auguſtinus: *g* Ecce, in conſpectu Dei & veſtro muto conſilium. Et alibi: negare non poſſum nec debeo, ſicut in ipſis maioribus, ita multa eſſe in tam multis opuſculis meis, quę poſſunt nullo iudicio, & nulla temeritate culpari. Idem author alio loco, *i* poſtquam

f Nouel. vt frat. feij. cōgl. 128.
g Can. certè 11. quæſt. 1. can. vides 23. queſt. 6 can. vet. 26. quæſt. 4.
h Can. negare. diſt. 9.
i Can. ego ſolis. can. neque quorumlibet diſputationes, can. noli meis literis diſt. 9.

professus est se hunc timorem ho-
norémque solis scriptoribus qui
Canonici appellantur, deferre,
ita vt nullum eorum scribendo
errasse credat, subiungit: alios
autem ita lego, vt quantalibet
sanctitate quantá-ve doctrina
polleant: non ideo verum pu-
tem, quia ipsi ita censuerunt: sed
quia mihi per alios authores vel
Canonicos vel probabiles ra-
tiones, quod a verò non ab-
horret, persuadere potuerunt.
Alio rursus loco: talis ego sum *Can. Neque dist. 9.*
in scriptis aliorum, quales vo-
lo esse intellectores meorum.
Quinimò, diuius ipse Petrus pas-
sus est libenter emendari erro-
rem suum a d. Paulo coram om-
nibus. In summa, voluit clemen-
tissimus deus ab initio vniuer-
sum mundum cõtinuis erroribus

& conciliorum emendationibus exercere: quo magis fragilitatem noſtram agnoſcentes, gloriam illius & æternam vitã ſedulò quæramus. Solius itaque eſt ſacræ paginæ, correctorum manus ac induſtriam refugere. Equidem ſic exiſtimo nullam adhuc extare artem aut librum, ab humano ingenio confectum, in quo non multa deſiderentur. Quamobrem, magna eſt illis habenda gratia, (tantum abeſt vt omni ludibrij & cõuitij genere affici debeant) qui nõ corrumpũt, ſed bono animo peruerſa corrigunt: ſcabra & impolita ad amuſſim dolãt atque perpoliunt: artium denique omniũ ſubtilitatem eatenus probant, quoad vſus popularis & ratio humana poſtulat. Imò facilè mihi perſuaſerim Platones ipſos, Ariſtoteles, Cicerones, Fabios & ſimiles ma-

Solæ ſacræ literæ errorum expertes.

Artium ſubtilitas quatenus probãda.

iorum gentium ſcriptores, quaſi ſemideos & eloquētiæ principes, maximas illis gratias acturos ſi inter viuos agerent. Quod, quò facilius intelligi poſſit, finge mecū aliquem iſtorum quos nominaui ab inferis reuocatū in medio noſtrûm conſiſtere, & interrogatum num quæ toto vitæ curſu peritè ſcripſerit ac ſapienter, etiam poſteriorum iudicium ac induſtriam requirere? Eum certè reſponſurū puto, ſe Deo immortali mirificas agere gratias, quod ſua ſcripta in doctorum hominum manus inciderint, qui, quæ prolixa ſunt amputarent: quæ manca reſarcirent: quæ corrupta reſtituerent. Hæc eò a me dicta ſunt, vt intelligant iuuenes non ſolùm veterum cuiuſcunque [l] facultatis & authoritatis ſint, ſed etiam nonnullorum recentiorum (qui Io. Carmertis

[l] *In vita ſolij. Eraſ. Ciceroniano. Viues, lib. 1. de Corrup. art. & paßim.*

viri grauissimi & multorum testimonio, sunt cũ illis meritò conferenda) scripta, pari contentione & animi alacritate legẽda, & fortassis maiori cum fructu: quod sese nostris temporibus nostrísque moribus informandis prudenter accomodent. Sed nesciò quomodo plerique errare malunt, inquit
m In.cir. Tullius, eamque sentẽtiam, quam vel semel adamarunt pugnacissimè defendere, quàm quid constantissimè dicatur exquirere. Hęc de corrupto multorum de Dialectica iudicio: nunc, de eius vtilitate & vero vsu dicamus. Quàm autem necessaria sit omnibus, maximè verò iuris studiosis Dialectices (de qua agimus) cognitio, facilè cùm ex multis maxima authoritate scriptoribus, tum
n In bru. ex Cic. *n* optimo omnium artium artifice elici cognoscique potest:

Quam necessaria sit omnibus, maximè iuris studiosis dialectices cognitio.

qui, de iureconsultis verba faciẽs, Seruiũ Sulpitium cęteris præposuit: quod huius artis esset peritissimus. Sic enim ait: sic existimo, Brute, iuris ciuilis magnum vsum & apud Scæuolam & apud alios fuisse, artem in hoc vno Sulpitio (nihil mirum si hic in definitione tutelę citetur ab Vlpiano o) quod nunquam effecisset ipsius iuris scientia, nisi eam præterea didicisset artem, quæ docet rem vniuersam tribuere in partes, latentem explicare definiendo: obscuram explanare interpretãdo: ambigua m videre, deinde distinguere: postremò habere regulam qua vera & falsa diiudicarentur: & quę quibus propositis essent, quęque nõ essent consequẽtia. p Quid quæris? lucẽ cęterarũ disciplinarũ apellat Dialecticã, vt Plato deã & artẽ dandi & accipiendi sermones

o l. 1. de Tut. d.

p dialectica donũ dei etiam dicitur a Plat. in phil.

δύναι καὶ ἀποδέξασθαι λόγους. Qua in re quanta sit vtilitas experiẽtia mõstrat. Efficit enim primùm, vt res omnes aptè definire & diuidere possis, vt non sit opus multorum authorum descriptiones, quę plerumque ineptæ sunt, tanquam oracula quædam sequi: tum vt omnes orationis partes cohereant: denique, præcipuè confert ad cõpiam; quòd vulg⁹ eorum qui humaniores literas profitentur non intelligit. Et cùm sit ars seu via rectè, ordine, & perspicuè docendi: quod fit rectè definiendo, diuidẽdo, argumenta vera connectendo & malè coherentia seu falsa retexendo & refutando, sobriè tradatur, & adsuefiat adolescentia ad simplicem veritatis explicationẽ, non ad studium cauillandi, aut ad sycophantiam. longè enim aliud significant vt Philippus eruditè

Dialecticæ vtilitas.

docet, altercari & rixari quã disputare & disserere, quod est μεταφόρτικος in colloquio cũ altero collatis argumentis placidè aliquid quęrere seu ordine explicare: sũtque honestissimæ rei appellationes honestæ & dulces. Quod autem latinis est dissero seu ratiocinor, aut disserere & ratiocinari, id Græcis est διαλέγεσθαι καὶ λογίζεσθαι. Vtrumque enim est idem Platoni q quod ratione vti. Inde nomen διαλεκτικη generaliter a Platone r & Aristotele s sumptum complectẽs totam rationis vim & facultatem. Et hac eadem generali significatione Tullius t & Quintilianus v dialecticam & logicam dixerunt. Quare, Græci pariter & Latini vocabula dialecticę & logicæ generaliter acceperunt: λογίζεσθαι magis ad numerum refertur vnde λογισμὸς & συλλογισμὸς pro cõ-

Aliud significãt altercari & rixari quam disputare & disserere.

q In alcib. primo

r In Soph. Phædro sept. de Rep.

s Primo Elencho.

t In top. Orat. Brut. 2. de Orat.

v lib. 5. inst. orat.

Plato prim^9 dialecticã appellauit hanc artẽ, vt scri-

putatione & calculo, ſicut etiam λόγος, vnde vtrunque verbum factū eſt. Et quidem Dialectica, Logica, διαλέγεσθαι λογίζεσθαι præcipuè, ex ſyllogiſmi & argumentationis parte (vt ſupra dixi) nominata ſunt quomodo ferè & Latina vocabula. differendi enim nomen ab Agricolis & olitoribus traditum eſſe Varro *docet. Vt enim (ait) olitor differit in areas ſui cuiuſque generis res; ſic in oratione qui facit, differere dicitur. Diſputare, vt idē ait, eſt quaſi purum facere: & per metaphoram ratione vti, cōſiderare, meditari, quòd virtus rationis humanę vera a falſis, vtilia, ab inutilibus, bona a malis diſcernit. Diſceptare itē ſumitur ex veteri conſuetudine dialecticorum, quęſtiones in varias partes diſtrahentium; cùm alius partem vnam, alius contrariam gymnaſticę exerci-

bit lacert. in eis vita Ariſtoteles verò logicam, ſi valle credimus, lib. 1. dialect.

** Var. de lug. lat. lib. 5.*

diſceptare vnde ſumptum.

ercitationis grã, in ſcholis arripe-
ret. Proinde, latina vocabula diſ-
ſerere, diſputare, diſceptare, etiã ſi
originẽ tropi conſideres, ꝓpriè ad
iudicãdi partẽ, vt græca referũtur.
Attamẽ, doctrinę cõſtituẽdæ gra-
tia, generaliter modo intelligãtur,
ad totã & generalẽ artis falcuſtatẽ
& inuẽtiõis & iudicij ſignificãdũ.
Cæterũ, hoc tã præclarũ & ſingu-
lare M. Tullij de vtilitate quã af-
fert Dialectica iuris ſtudioſis teſti
moniũ amplexi quidã noſtri tẽpo
ris iuriſcõſulti clariſſimi, pręcipua
Dialectices pcepta, exẽplis è legũ
fõtibus hauſtis, fœliciter illuſtra-
rũt: inter quos, nõ poſtremũ obti-
net locũ Iac. Omphalius vir omni
laude cumulatiſſim⁹; qui vtriuſq;
artis nimirũ diligẽter de qualibet
quæſtione propoſita diſſerẽdi, &
bene dicẽdi vſum nõ minùs fami
liari quã elegãti & ornato dicendi

Cic. Baldus. Ce. Catiuncula Oedẽdor pi⁹ Hegẽdor¹ phin⁹ Dialectices partem aut totã exẽplis è legibus ſumptis illuſtrarũt: at. I. Omphalius etiã benedicẽdi ſciẽtiã dialecticæ adiũxit.

genere, ob oculos singulis proposuit. Neq; iuuẽtionẽ dialecticã cũ rethorica (si modò illi⁹ sit quædã propria) cõfundit, vt multi calũniari possent, sed vtranque mira dexteritate & artificio cõiũxit, & vnũ veluti corp⁹ ex variis mẽbris cõfecit. Cũ autẽ Typograph⁹ aureũ hũc libellũ cũ altero ęquè elegãti & vtili eiusdẽ authoris, de elocutionis imitatione, sub incudẽ reuocare cogitaret, rogauit me vt nõ nullas horas in opere relegẽdo impẽderẽ: cui tã sancta rogãti pręclaráq; cupiẽti, etsi grauiorib⁹ studiis ocupat⁹ denegare nolui: imò plura quã peteret præstiti. Addidi enim quædã scholia, quæ præceptiões aliquas clariores reddẽt. Id verò feci libẽti⁹, tũ quòd sim hui⁹ diuinæ artis studiosissim⁹, tũ vt iuuẽtutẽ cohortarer (si modo alicuius momẽti aut põderis futura sit mea cohortatio) ad tã honestũ, tã

vtile,tã iucũdũ,tã facilè,tã deniq; necessariũ Dialecticæ studiũ, citi⁹ & ex veterib⁹ & quibusdã recentiórib⁹ capessẽdũ. Citi⁹ dixi, quod putẽ maximo studiosorum incõmodo tardi⁹ in scholis hęc præcepta tradi. Quò fit, vt in oratorum, historicorũ, poëtarũ, philosophorũ, & omnis præterea generis authorũ scriptis legẽdis, nõ possint inuẽtiõis acumẽ, dispositiõis perspicuitatẽ, elocutionis lumina, & huiusmodi orationis virtutes & ornamẽta obseruare & fœliciter imitari. Huic itaq; (deinde rethoricæ) puer à Grãmatica statim cõmittẽdus est: cũ sit adit⁹ & instrumẽtũ omniũ studiorũ & artiũ. Sed sit illa erudita, grauis, ĩcorrupta, & optimis quibusq; exẽplis illustrata, nõ sophistica, ieiuna quidẽ & arida. Nã si deprauata fuerit hęc ars nõ parũ aliæ quoq; grauiores, vt Philosophia, medicina, iurisprudẽ

Magno studiosorũ incõmodo, tardius præcepta dialectices proponũtur.

Puer à grãmatica statim Dialecticæ cõmittend⁹ est vives, de caus. cor. art. lib. 3. et de tra. dis. lib. 4.

tia & Theologia, ex ea cōtaminatę erūt. HOC nō meū (FIZI modestissimè) sed eruditissimorū hominū de disserēdi ratiōe iudiciū, vnà cū scholiis, ad Omphalij νομολογίαν iuuenib⁹ præsertim ciuili disciplinę destinatis, ꝓponēdū duxi. Iuuenib⁹, inquā, nō tibi, quē scio harum præceptionū minimè ignarū: denique, audiendis repetēdisque doctiss. Cuiacij doctiss. prælectionibus satis occupatū. TIBI autē hanc prefationē inscripsi, vt testimoniū aliquod extaret meæ erga te volūtatis: maximè, propter summū animi tui cādorē & singularē illam, qua prædit⁹ es, modestiā. Vnū est quod me tibi præcipere, aut si tua modestia patiatur, obsecrare obtestariq; me⁹ in te amor cogit, vt pietatē colas, ꝙ te facere nō dubito, & memineris Philosophię pręsertim Ethicę & historiæ studiū cum Iurisprudētia cōiungendū. Vale.

Totius philosophiæ studium cū iurisprudē. coniungēdū.

CLARISSIMI IVRE CONSVLTI D. IACOBI OMphalij de ratione eloquendi ac differendi liber vnus, ad vsum forensem ciuiliumque causarum procurationem mira facilitate, & pergrata studiorum omnium vtilitate accommodatus.

DE VSV ELOQVENTIAE.

INter amplissima naturæ bona, quib9 vel gloriæ æternitatem nominis ac famæ prædicatione consequimur: vel ad ciuilem humanumque cultum informamur: non aliud magnificentius beneficium ipsa illa orandi facultate princeps ac rerum omnium parens Chistus homini concessit. Nam & ea cùm vitæ ipsius dignitatem, tum verò vniuersæ reipublicæ salutem maximè continet: & cætera in squalore iacerēt perpetuæ obliuionis caligine obducta ingenuarum artium studia, &

Diuinũ beneficiũ orãdi facultas.

quicquid hæc rerum vniuerſitas habet vel laudis amplitudine excellens, vel gloria præſtans, vel admiratione immortale prorſus cõcideret, niſi hæc cũcta eloquentiæ ſplendore, ac lumine illuſtrarentur. Cuius ea non ſolum vis eſt atque facultas, qua rerum omnium natura atque proprietas dicendo profertur, ſed vniuerſa in omni laudis genere oratoris admiratio, vniuerſa humani ingenij altitudo, excellẽtíſque naturæ dignitas huius pulchritudine continetur. Neque enim aliud ad tradendas diſciplinas, ad conuertendas aliorum in nos voluntates tam vehemens eſt, quàm oratio liberalis, erudita, admirabilis, rerum verborúmque floribus veſtita, fuſa & æqualiter fluens, quæ delectationem, quæ dolores, quæ ricordiã excitare, repugnantem flectere, ſtantem deturbare, iacentẽ erigere poteſt. Neq; maior admiratio exprimi vlla, quàm hominis eloquentis poteſt: quem de grauibus reipublicæ rebus, de officiorũ ratione, de virtute, de religione diſſerentem, tãto cum ſtupore cæteri exaudiunt, vt eũ, qui eloquentiæ laude cæteris omnibus egregiè antecellat, plus ſapere, quàm in homine quoquam credibile ſit, admira-

Eloquentiæ vis atq; facultas quãta, tũ ad tradẽdas diſciplinas, tum ad cõuertẽdas hominũ voluntates.

bili naturæ animorúmque consensione profiteantur. Nihil denique ad vitæ splendorem, nominísque nobilitatem vel præstabilius est, vel excellentius, quàm cũ breuissimas nobis vitæ regiones, gloriæ verò ac laudis excursum sempiternum natura dederit, posse tamen sola nos eloquentia vitæ breuitatem posteritatis commemoratiõe compensare. Nulla est reipublicæ dignitas, quæ non eloquentia conseruetur. Nulla vitæ pars, quam non eloquentia regat. Nulla ciuilis societas ac fortunæ communio sine bene dicendi ratione inter homines constare potest: vt eam qui spernat ac negligat, is iam nõ hominis, sed bruti atque pecudis nomen habeat. Quanquam & feras quoque immanes oratione humana flecti, atque allici, vt delphinos ac pleráque alia animantia videmus, vt nõ parum portentosum eorum sit fastidium, & in omni memoria inaudita quædam barbaria, qui ad omnem ingenij humilitatem abiecti, nullo eloquentiæ studio ad res præclarè agẽdas inflammantur: quorum amens, perdita ac profligata vecordia grauissimã pestem cum rectis studiis, tum vero moribus bonis inuexit; quando immanes

Benedicẽdi rationem qui spernit nõ hominis sed pecudis nomen habet.

eorum & barbari mores, à quibus omnia humanitatis ſtudia negliguntur, facilè me tacente arguunt, quàm ſint non ſolum ab omni humanitate, ſed etiam ſimulatione humanitatis relicti. Quid autem tam magnificum, quàm poſſe aliorum voluntates, quò velis, impellere, aut quid tam proprium humanitatis? quàm oratio ſplendore rerum illuſtrata ad languentis populi vel incitationem, vel effrenati moderationem adhibendā quid porrò tam neceſſarium, quàm in concordia retinere ciuitatem, atque animorum ſenſa dicendo inter nos communicare? Magnæ profectò & admirabilis cuiuſdam eſt gloriæ; cum ſuis quiſque affectibus vehementius blandiatur, quaſqunque tamen in hominum animis permotiones res & cauſa poſtulat, eas dicendo vel exitare, vel componere ex multis vnum aliquem poſſe. Regiæ eſt magnificentiæ; nocentis fraudem ciuium odio ſubiicere: populum audatia furentē reflectere, aut fortunis deſperantem, & metu debilitatum, ad Reipublicæ decus incitare. Illud verò neceſſitatis videri poteſt, cum toties inuidiæ tempeſtatibus obiecti, in medium ſæpe communium temporum diſcrimem de-

Quam magnifica & neceſſaria ſit bene dicēdi facultas.

Cic. 1. de Orat.

ueniamus, eiuſmodi tamen arma tenere, quibus vel noſtra tecta ſit inocentia, vel aliorum diſrupta conſtringatur ſæuiendi libido. Cùm igitur bene dicendi facultas ea ſit, quæ magna iam inde ab initio humani generis præſidia ſummo cum honore & dignitate priuatis publiciſque rationibus attulerit, quæ pergrata vtilitate, & dignitate admirabili hominum ſtudiis ac ſaluti conſulat: nec alia aut vberiorem delectationem, aut maiora præmia ad gratiam, ad fortunas, ad dignitatem propoſita habeat, digna ſanè eſt, ad cuius ambitum atque gloriam omni animorum contentione ſtudioſa iuuentus inflammetur.

Quatam delectationem et vtilitatē adferat eloquentia.

QVID SIT RHETORICA.

Rhetorica benedicendi eſt ſcientia.

Hæc conſtat { Natura, Arte, Exercitatione.

Naturæ ἕξις & motus celeres, quos Ariſtoteles alicubi φυσικὴν ἀρετὴν appellat, cū ad reliquas diſciplinas oēs, tum vero ad præclaram illam bene dicendi indolem mirificè conducunt: eiúſque vis

Quibus rhetorica conſummetur.

tanta est in brutis animantibus, nedum homine rationis capace, vt eam sine doctrina ad pulcherrimarum rerum laudẽ admirationémque plurimum valere documẽto sint admirabiles apum cùm labores, tum constans quoddam communis vtilitatis studium: formicarum item
Pli. li. 8. prouidentia: Ibis Ægypti auis solertia,
cap. 27. cui clysteris vsus non secus atque Hip-
& 35. popotamo venæ sectio refertur accepta. Est enim naturalis quædam vis nostris impressa animis, qua rerum omnium inter se ordinem cognationémque peruidemus. Quæ si mediocris obtingat, poterit studij diligentia augeri atque incitari. Nam Catonis Censorini, Torquati, Q. Varij infantia, ac quædã naturæ tarditas labore excitata, in summam laudandarum artium cognitionem effulsit. M. quoque Crassus à doctrina mediocriter, angustius etiam & exilius à natura institutus, laboris & studij vehementia, eruditionis magnitudinem admirationémque est consecutus. Sunt etiam hodie permulti, qui naturæ & ingenij egestatem sic dissimulant, ac corrigũt labore, vt quæ desint, non magnopere desiderentur. Quare non est quod eorum, quos natura ab omni laude fœlix, aut il-

la præſtabilis ingenij vis forte deficit, ſpes infringatur, aut deſperatione debilitata langueſcat induſtria: cùm nihil à natura negatum, nihil à doctrina non delatum, nihil perdiſcendi propemodũ humanæ induſtriæ vel inimitabile vel difficile videri poſſit, niſi quod ipſa negligit ac ſpernit. *Nõ eſſe in literis deſperãdum.* *Cic. 1. de Orat. & 2 de diu.*

Arte limatur natura non aliter atque fertilis ager, qui colentis ſtudio longe vberiorem, quàm ſua ipſius fœcunditate profert fructum. Præſtat enim certam dicendi rationem ac viam: & naturæ ipſius bona, quæ per ſe non omnino ſunt ſpecioſiſſima, venuſto quodam cultu induit atque illuſtrat. Nec ita multum vel naturæ bonitas, vel ſtudij vehementia prodeſt perueniendi aliquò, niſi artem quæ eò, quò magnis animis intẽdimus, ferat, deducátque, cognorimns. Sed hãc alij rationem, Cicero doctrinam vocat. conſtat enim monitis & præceptis. *Ars.* *Cice. de Orat.*

Exercitatio, quam Cicero lib. 1. de Oratore diligentiam vocat, virium noſtrarum, adeóque ipſius ἕξεως, quam natura nobis inſeuit & ratio prouexit, certiſſimũ vſum præbet: pars ſtudij noſtri vt fœliciſſima, ita omnium maximè neceſſaria. Neque enim vel præceptiones. *Eercitatio.*

vel disciplinæ liberales, vel vlla denique officij ratio sine ea ad aliquam laudem deduci potest. Adeo omnia honestè viuendi præcepta, ne dum ipsa ingenuarũ artiũ magnitudo vsum exercitationémque desiderant: nec eloquẽdi modo celeritas exercitatione incitatur, sed intelligendi quoque acuitur prudentia. Cõfirmatur autem multo & assiduo dicendi vsu, iuxta prouerbium, μελέτη πάντα δύναται, lectione diligenti, & stylo optimo illo & præstantissimo dicendi artifice: sub cuius acumẽ omnia verba, omnes sententiæ, omnia quæ in oratione sunt illustria subeant & succedãt oportet. Vt quemadmodum subitam orationem commentatio quædam excipit, ita hãc ipsam eruditam, fusam, & æqualiter fluentem admirabilémque scribendi exercitatio faciat. Postremò vt quæ vmbratili exercitatione cõsecuti fuerimus, in ipsum pugnantium strepitum ac forensem aciem palæstritarum more educamus. Nam vt Ouidius scribit, Solus & artifices qui facit vsus erit. Iudicabat hoc Afranius cum diceret, Vsus me gènuit, peperit mater memoria.

Stylus.

Cic. 1. de Orat.

Oratoris officia ſunt vt { Doceat, Moueat, Delectet.

Docere eſt defenſionis ſignis atque argumentis eum qui cauſam nobis ſit adiudicaturus adducere. Idque diſceptantis proprium eſt munus in orationis acumine poſitum. Fruſtra enim iudicum animos reliquis artibus pertẽtamus, niſi rebus controuerſis, quas ſibi ſpectandas ſumunt, fecerimus fidem. *Oratoris officia tria.* *Cic. 2. de Orat & in Orat. ad Brut.*

Mouere eſt audientem iam antè ad credendum paratum, impetu quodam animi atque permotione impellere, & in quemcunque velimus ſenſum pertrahere, eóque orationis vim deſiderat.

Delectare ſuauitatis eſt, vt auditorem aurium voluptate allectum, noſtræ cauſæ habeamus accommodatiorem, & omni voluntatis inclinatione in nos propendentem, Id autem venuſta orationis lenitate conſequemur.

In his vniuerſa oratoris profeſſio verſatur, quoties ciuium præclara in Remp. merita verborum honore proſequitur, inceſsítque iuſta reprehenſione mores ſceleratos: aut ſuam rebus controuerſis ſententiam cum decore ac di- *In quib⁹ vniuerſa Oratoris profeſsio verſetur.*

gnitate interponit, profusam nocentissimorum hominum perniciem legibus ac supplicio constringit, eripítque ciuiũ integritatem. Quæ omnia plenissimam studij fideíque gratiam ita demum merentur, si orator bonę existimationis, excellentísque virtutis opinionem de se cunctis præbuerit. Mores enim, vt scribit Aristoteles, præcipuã faciunt fidem.

Mores pcipuã faciũt fidẽ.

DE PARTIBVS RHETORICAE.

Partes rhetoricæ

Rhetoricæ partes sunt, inuentio, dispositio, elocutio, memoria, pronunciatio.

Inuentio verba ac res ad locupletandam ciuilem orationem suppeditat.

Duplex quæstio, θέσις ϰ ὑπόθεσις

Oratio autem ciuilis explicatur, quæstione { Infinita & Finita.

Finita quęstio quæ Græcis θέσις, Dialecticis κατηγορική, Latinis propositum, positio, consultatio, quæstio vniuersalis siue ciuilis appellatur, siue personę, loci, temporis, & horum similium designatione, in vtranque partem tractatur hoc modo: An sit ducenda vxor? Sint ne in bonis habẽdæ diuitiæ? Liceat ne vim vi

repellere *a*? An fas sit adulterum occidere *b*? Hæc interim ad aliquid refertur, habétque latentem personam, & quasi tacitam temporis ac qualitatis significationem, neque tamen causa propriè dici potest: vt, Sit ne Christianę libertatis assertio, cum humanis passim legibus obruamur?

Finita quæ Græcis ὑπόθεσις, latinis causa controuersia, siue specialis vocàtur quæstio, ex complexu rerum, personarum, loci, temporis, cæterorúmque constat hoc modo: An debeat M. Regulus promissa facere & stare conuentis? Fuerint ne in bonis habendæ diuitiæ Fabritio & Curio? Et an Taleti Milesio ducenda sit vxor? cum is præsertim nec iuueni nec seni sibi tempestiuũ putaret vxorem ducere, cuius imperio actus seruilem in modum discruciaretur: significans nimirum sapienti vxorem non esse ducendam. Iure ne insidiantem Clodium occiderit Milo? & an Numius noctu adulterio deprehensum Gracchũ iure interfecerit? *a* An patri fas sit in ge-

a lege vt vim 3. de iustit. & iur. 1. §. vim vi. de vi & vi ar. l. Sed et part. 11 § de eo quid me caus. l. Itaque l. sciẽtiã 46 §. quũm d. ad l. Aquil. l. 1. c. Quãdo licet vnicuiq; l. Is q aggressore 2. l. Si qs 3. c. ad. cor. de sicar. b l. Grac. 4. c. ad l. Iul. de ad vlt. l. marito. 24. l. si adulterium 38. §. Imperatores 38. d. eod. l. qui occidit 3 ad l. Aquil. d.

a l. Gracchus 4. c ad in. Iuliam de adult.

neri domo deprehensum adulterum vnà cum filia interimere? *b*

b l. Nihil 32. l. patri. 20. cũ tribus sequẽtibus. ad l. Iul. de adu. d.

Quæstionũ vsus.

Amplissimus est in omni ciuili ac forensi disceptatione quęstionis vtriúsque vsus. Nam laudationes & cõsultationes de rebus amplectendis ac fugiendis, de communi omniũ vita ac societate ἀπὸ τῆς θέσεως dependẽt: & ad causam ipsam, nisi excussa prius cõsultatione, perueniri non potest. Neque enim Spurium Melium à Seruilio Hala iure interfectũ esse probari potest, nisi explicata thesi, Sit ne ius eius occidendi, qui populari frumẽti largitione regnum affectet, cum leges hominem indicta causa occidi vetẽt? In grauioribus etiam disciplinis & disputationibus earum rerum vis atque natura, quarum in huius vitæ ciuilis cõmunitate cognitio necessaria est, perspici non potest, citra harum quæstionum tractationem, Nam in contexendis syllogismis à thesi & locis communibus exordiri, & consequentiæ cõclusionem hypothesi inuenire cogimur.

Has quæstiones meminit Rodolp. ex differentia artũ.

Sunt autem θέσεις { θεωρητικαὶ. ἢ καὶ πρακτικαί.

Nã quæ-

Θεωρητικαὶ sola rei cognitione scientiá-

que tractantur. quarum sunt formæ, cõiectura, finitio, consecutio siue qualitas.

Coniectura exquirimus, sit ne in rerũ vniuersitate res ea, de cuius natura quæritur: deinde quæ eius origo, causa, ac immutatio, vt sit ne ius gentium, quæ eius origo, qua causa à iure naturali dissentiat *a*.

Definitio certis & circumscriptis verbis quid res sit, quam vim habeat, quæ eius forma, quod genus, quid cuiusque sit proprium ostendit: vt sit ne iustitia constans & perpetua voluntas ius suum vnicuique tribuens? *b*

Consecutio siue qualitas quid quamque rem sequatur, & quale id sit demõstrat. Hæc interim simplex est de expetendis fugiendísque rebus, æquo item & iniquo. Interim vero composita, éaque inquirimus idem ne sit an aliquid intersit, hoc modo. An perinde habendum sit vtrum occidat quis, an causam mortis præbeat: *c*.

Aptissimè ad hæc coguntur prima illa rerum principia ac elementa quatuor. Nam essentia, quam ὀυσίαν Græci vocant, coniectura excutitur: quantitas &

dã artes sunt, cognitionis, quædam actionis quædam verò mediæ.

a Tit. d. & Inst. de iust. & iur.

b l. Iustitia 10. *de iusti. et iure. d.* §. 1. *inst. eod.*

c l. Nihil interest. 15. *ad l. cor. de sicar. l. qu occidit.* 3. §. *pe. ad l. Aquil. d.*

qualitas, quę in ciuilibus disputationibus quædam veluti actionum sunt instrumenta, statum reddunt iuridicialem: πρόςι rerum circunstantias ac comparationem habet, eóque definitionem præcipue iuuat. Atque hinc tria illa, ad quæ cuncta referũtur, emergũt, An sit, Quid sit, Quale sit. Iisdem ex fontibus profluunt ac emanant actionum formę quatuor, quarum fortissima est, vt quod obiicitur, negemus *d*. Proxima huic, qua factum quidem concedimus, sed negamus id esse quod aduersarius criminatur. Tertia honestissima, qua factum ipso iure tuemur. Quibus omnibus destitutis sola iam superest translatio, quam exceptionem iurisconsulti vocant, vt nõ videatur iure actio nobis intendi. Ex iis demum emanant.

d l. Arria n°. ſ. act. & oblig. d.l. actor. 23. de pb. ca. bonæ. de electio. c.1. super hoc de renuntiat.

Status quot.

Status { Coniecturalis / Definitiuus / Qualitatis. } Horũ aliquis in omni causa tractatur.

Status siue causæ constitutio, Græci στάσιν, Theodorus κεφάλαιον γενικώτατον vocat, est quod ex prima causarum conflictione nascitur, & in quo controuer-

ſia vertitur. Hoc eſt quod orator in tota actione ſibi obtinendũ, iudex vero ſpectandum intelligit. Iuriſconſulti punctum iuris vocant.

Commodiſſima ſanè cognoſcẽdi ſtatus ratio fuerit, vt quemadmodum ſobrij faciunt medici, qui ægroti valetudinem non ſolum ex corporis habitu & naturæ ſignis, verumetiam ex ipſa familia ſolerti animi iudicio condiſcere ſolent: ita orator remotis arbitris, quo ipſa confeſſio ſit liberior, ex reo cauſam penitus cognoſcat: cúmque veluti aduerſarius, quęcunque de cauſę ſuę defenſione ſentiat, libero animi iudicio confiteri impellat. Deinde ſibi ipſe oratoris, aduerſarij, & iudicis perſonam ſumma cum prudentia ac ęquitate induat: cogitétque animo quæcũque obiici poſſint, vt hoc modo inſtructus, cauſę conſtitutionem ſuis tueatur locis propriis ac certis.

Similitudo à medicis ſumpta.

STATVS VNDE NASCANTVR.

Status vbi factum negatur, ex prima intentionis & inficiationis conflictione naſcitur. Neque enim cauſa adferri, aut

opponi exceptio poteſt, vbi crimen obiecta inficiatione depellitur: propterea quod is, qui factum negat, nulla naturali ratione ad probationem, quæ aſſeueranti incumbit, impellatur *a*: & probare actorem, qui crimen intendit oporteat *b*, niſi euidens ſuſpicionis præſumptio hunc ordinem interuertat. *c*.

a l. Aſſeueratio. c. de non nu. pecu. cap. quoniã cõtra. de proba.

Intentio eſt, Fuiſti Sylla in funeſta Catilinę coniuratione. Inficiatio ſiue depulſio, Non fui. Iureconſulti hanc, exceptionem intentionis ſiue facti vocãt, referente Azone: qua quod intenditur, negando impugnamus. Ex conflictione intẽtionis & depulſionis oritur quæſtio & ſtatus coniecturalis, an fuerit?

b l. Actor 23. c. de proba. l. ei incumbit. eod. tit. d.

Huius ferè generis Cicero eſſe putat actiones de pecuniis repetundis, & de ambitu, & de veneficio, & de ſicariis, & de peculatu, & huiuſmodi, quæ omnia ex facti controuerſia dependent.

c l. ſiue poßidetis c. eod. tit.

Vbi autem facti cauſa tractatur, ſtatus ex his quatuor emergit, Intentione, depulſione, ſiue inficiatione, ratione & firmamento.

INTENTIO.

Occidiſti Opimi Caium Gracchum.

Depulſio.

DEPVLSIO.

Occidi, ſed iure. Eſtque hic quæſtio.

Ratio, ſiue Aἰτία, quæ depellēdi criminis cauſa affertur.

Turbulētis enim ac ſeditioſis legibus Rempublicam euertere conat⁹ es iuriſconſul. hanc exceptionem vocant, cuius probatio in reum, qui in exceptione actoris partes habet *d*, aptè transfertur. *e*.

Firmamentum ſiue continens συνεχον Græcè, quo ratio labefactatur, Iureconſultis replicatio dicitur.

Non eſt fas, ne flagitioſiſſimum quidē hominem indicta cauſa necare. *f*. Hæc ſuis vtrinque tractantur rationibus. Ex concurſu deinde τῆς αἰτίας καὶ τοῦ συνεχοῦ oritur ζητήμα & ſtatus qualitatis, Iuréne Opimius ciuitatis euerſorem Gracchū indemnatum occiderit?

Sed rationum atque firmamentorum, quæ Vlpiano replicationes dicuntur, *g*. lata eſt contentio, & ſubinde alia atque alia firmamenta cū ab actore tum etiā à defenſore adferuntur. Nam ſicut exceptio ſiue αἰτία, id eſt ratio actoris intentionem, ita replicatio ſiue firmamētum

d l.i.d. de excep. & l.i. c. de probat.
e l. in excep de p̄bationib⁹ l. cum de indebito. § in autem eo. ti.
l.i. de exceptionibus. d.
f l. i. d. ad l. cor. de ſicar. Bal. in fidei cō miſſa. §. Si quis de leg. 2.
g l. 2. §. replicationes. de except. d.

h l.2.eod.d. rei defensionem excludit *h*. & contra replicationē datur duplicatio, contra duplicationem triplicatio, contra triplicationem rursus quadruplicatio, & deinceps multiplicātur vt ait Vlpianus *i*. nomina, dum aut reus aut actor obiicit.

i l.1.§.il lud.d. de except.

Hanc autem ciuilium actionum partem, vt omni in iudicio imprimis necessariam, ita vsu & cognitione dignissimam, quoniam à rhetoribus sic leuiter attingitur, quasi non maximarum in ea momenta rerum versentur, visum est instituendæ iuuentutis gratia paulo amplius de Iurisconsultorum sententia explicare. Nam vt recta illa institutione ad hominum mores informandos, ad ciuilium rerum procurationem suscipiendam, præstantius nihil esse potest, ita infeliciter & nullo ferè cum studiorum fructu, rhetorum præceptiones, nisi ad certum fori vsum cogantur, in scholis iuuentuti traduntur.

l.insti.§.verbi l.2.de exceptio.l.qui æquitate de.do.ma except.d.

Est autem exceptio, quędam veluti actionis exclusio, ex quadam defensionis ęquitate proposita, ad infringēdum impugnandúmque id, quod in intentionem condemnationémque est deductū: *l*: vt si actor intendat Clodium iniuria à Milone occisum esse, reus cędem à se

factam esse fateatur, sed tamen per exceptionem se defendens, vim vi repulsam esse dicat *m*. Sed exceptionum non simplex est distinctio. Alię enim declinatorię appellantur, quę ei, qui vel fori pręscriptionem habet, vel supra iurisdictionem suam ius dicit, aut procurator legitimus esse non potest, ante litis contestationem opponuntur *n*: nisi tamen sententia litigatorum errore à non suo iudice dicta sit *o*: aut eius arbitri, qui nobis inimicissimus est, sententiam retractemus *p*. Quo modo nihil vetat eiusmodi opponere exceptiones, etiam post factam litis contestationem. Animaduertisse has videtur. Quintilianus lib. 3. cap. 6. Discāt igitur ante omnia, inquit, quadripartitam in omnibus causis esse rationem, quam primum intueri debeat, qui acturus est. Nam vt à defensore potissimum incipiam, longè fortissima tuendi se ratio est, si quod obijcitur, negari potest. Proxima, si non id quod obiicitur, factum esse dicitur. Tertia honestissima, qua rectè factum defenditur. Quibus si deficiamur, vltima quidem, sed iam sola superest salus, aliquo iuris

m l. vt vi 3. de iust. et iure. l. sed et partus. § .1. de eo quod me. caus. l. i. §. vim vi. de vi & vi arma. d.

n l. pscriptiones c. *de excep. l. nemo* c. *de iurisd. omnium iud.*

o l. vlt. c. *si à non competē. iud.*

p l. nō distinguem⁹. §. cū quidā de rece. arb. d. cap. in sinuāte. de offic. de leg. § .2. de consor. eius. lit. c.

adiutorio elabēdi ex crimine, quod nec negari, nec defendi poteſt: vt non videatur iure actio intendi. &c. Aliæ ſunt tēporales & dilatoriæ, quæ & ipſæ ante conteſtationē interponuntur, quibus actor ad certū & cōſtitutum tempus ius ſuum differre, nec prius quàm dies ex conuentione venerit, quod ſibi debetur, iudicio experiri cogitur, Vt ſi conuenerit, quam mihi pecuniam credidiſti, eam ne peteres ante biennium, agenti tibi obiiciam pacti cōuenti exceptionem. *q.* Porrò exceptiones perpetuæ atque peremptoriæ ſunt, quæ rem de qua controuerſia eſt, perimunt: ſempérque agentibus obſtant. Tales ſunt apud Ciceronem in orationibus pro L. Murena, pro Cn. Planco, pro Annio Milone, vt dixi, interfeci, inquit, Clodium: ſed iure, quoniam vim vi repuli: eumque occidi, qui vitæ meæ inſidiabatur. Huius quoque generis ſunt, exceptio rei iudicatę, quę obſtat, quoties eadem quęſtio inter eaſdem perſonas in iudicium reducitur *r.* exceptio doli mali & metus, ne cui ſuus dolus per occaſionem iuris ciuilis contra naturalem æquitatem proſit. Proinde ſi crediturus pecuniam ſtipulatus ſim eam mihi reddi, nec tāmen numeraue-

q l. exceptiōes. de excep. d. §. tēporales inſtit. e. tit. l. exceptionē de prob. a. C.

r l. Iulia de excep. rei iud. d.

rim: & si causa stipulationis, quæ secuta non sit, certa mihi fuerit, nocebit támen exceptio non numeratæ pecuniæ. *s*. Exceptio item pacti conuenti, ne omnino pecunia petatur, & si quid contra leges senatûsque consultum factum esse dicetur. *t*. Sunt & aliæ odiosæ exceptiones vt Macedoniani: aliæ fauorabiles, vt Velleiani. De plerisque etiam non satis conuenit perpetuæ ne, an temporales sint. Quam disceptationem prudens omitto, ne iurisconsultorum commentarios in eo præsertim opere, quod rudi iuuentuti proponitur, excutere potius quam facilem aliquem rhetorices vsum ostendere videar voluisse. Opponuntur autem peremptoriæ hæ exceptiones vel plures simul, vel vna aliqua, eodem vel diuerso tempore ante rem iudicatam, & quamdiu ipsi litigatores omnibus facti atque iuris exceptionibus non renunciauerint *v*. Post sententiam verò dictam exceptio ferè nunquam interponitur, nisi in integrum restitutio interueniat, aut prouocatio interposita, impetrataq; imperatoris benignitas supplicatione fuerit, aut prçuaricatio iudicũq; corruptio, & id genus alia facta ꝓbētur *x*. Sanè exceptio ob

s l. palā. § circa de dolo ma. & me. excep. d. t. & d. l. exceptiones l. 2. C. ad Velle.

v Inno. in C. pastoralis. de exce.

x Accur. in gl. in l. i. in verbo quenquam C. sententiā rescindi nō pos. ibi Azo. l. tā et si. a d Maced. d.

y in cle. cũ ad repulsionẽ. de appell. l.i. §. Labeo. d. de flu. d.

ʒ l. 2. §. replicationes. de except. d.

ſcurè interpoſita cauſæ defenſionem facit deteriorem *y*. Liquet igitur ex his, quam vim habeant cauſarum firmamẽta, quę Vlp. replicationes vocat ʒ eáſq; nihil aliud quàm exceptiones eſſe ſcribit.

Iam quando huius generis omnia aut iure defenduntur, aut quod oportuerit, vel fuerit neceſſe, vel factum ſit imprudentia, vel caſu, rhetores duplicem fecerunt qualitatem, abſolutam & aſſumptiuam.

ABSOLVTA qualitate (Hermagorei ἀντίληψιν vocant) quod obiicitur honeſtum ac iuſtum eſſe defendimus.

Iuſtum continetur { Natura. & Conſtitutione.

a l. §. 2. ibi docto. de inſtit. & iure. Inſti. tot. tit. de iure, nat. gen. & ciuil.

Naturæ, quæ rei dignitatem habet, partes ſunt: religio, pietas, fides, continentia, &c. Eſt enim quoddam antiquũ naturæ ius, quod Iurecon. ius gentium primarium *a*. Græci ennœas & προλήψεις, Cic. inchoatam intelligentiam, Seneca & Quint. ſenſum communem, alij informationem vocant, cuius beneficio adducti homines humanæ neceſſitudini

rectè consultum cupimus *b*.

Constitutio est in lege, more, æquo ac bono, quod Arist. τὸ ἐπιεικὲς appellatur, iudicato item & pacto *c*. Atque in his vniuersa iurisprudentia versatur: cuius cognitio in ciuilibus ac forensibus causis agendis imprimis est necessaria.

ASSVMPTIVA qualitas est, qua factum infirmum & parum probabile assumptis externis probationibus tuemur. In ea versatur Cicero, vbi Clodiũ ex vsu totius Reip. & interfectoris gloria oppressum fuisse multis argumentis probat. Græci προσληπτικὴν, Iuriscon. personales constitutiones nominant *d*. cum princeps sine exemplo ac præiudicio admissi criminis impunitatem alicui propter præclarum illius in Rempub. beneficium, aut causam aliquam concedit.

Loci huius sunt { Concessio. / Translatio. / Criminis remotio. }

Concessio peccati habet confessionẽ, quæ, & ipsa ad misericordiam rectum iudicis animum flectit. Videntur enim venia salutéque dignissimi, qui confitendo erroris sui culpam deprecantur *e*.

b l. i. §. Ius nat. de iust. et iure. d.

c l. Ius antẽ de iust. & iur. Inst. §. Scriptum ius c. l. de quibus l. Nã imperator. de leg. d.

d l. Quod principi. ff. planè. de cõstit. Bar. in l. 3. ff. si quis vltro deque. d. Pan. in c. cũ te. extra de re ind.

e In Aut. Nouo iur. c. d. pę.

ind. qui male iu. l. vnica. C. de his q se def. lib. 10. l. edicto. de iure fisc. d.

Diuiditur autem in { Excusationem. & Deprecationem.

Excusatione fatemur nos peccasse, sed per ignorantiam aut fortunam: vt quæ infesto potius casu, quã fraude sunt commissa, fato non noxæ imputentur. Quando eum, qui cædem à se factam non voluntate, sed casu fortuito, cùm calcis ictu hominem interimeret, confitetur, principum constitutiones periculo eximi volunt *f.* & Vlpianus referre in omnibus delictis scribit, consultò aliquid admittatur an casu *g.* Est enim in pœnalibus iudiciis, vt ait Paulus, ætati & imprudentiæ succurrendum *h.*

f l. i. l. Eũ qui C. de sic. l. i. ff. diu. e. d. glos. ab-sentẽ. §. refert l. Respiciẽ-dũ §. de-liquũt d. de pœnis.

Deprecatio apud senatum, principem pium, & vbicunque iuris clementia est, valet: rarius in iudicio. Animaduertit hoc quoque Bart. in l. 3 §. si quis vltrò. ff. de quæst. Bald. in l. seruos. C. ad l. Iul. de vi pub. Panor. in ca. Cum te. extra de re iud. Extat in eam sentẽtiam l. 1. §. Plane. ff. de const. princ. ca. nisi specialis. de offi. legati.

h l. fere in l. factum ff. in pœnalibus de re iud. d.

Ea precipue cõmendatur.

- Innocẽtia & ante actæ vitæ dignitate, quę ipsa non leuem commẽdationem habet: magnamque in grauibus causis æstimandi copiã prebet *i*.
- Spe bona futuræ vitæ.
- Meritis & amicorum gratia.

Quibus succedunt, existimatio magistratus, nobilitas, atque id genus alia, quæ omnibus in causis obseruari debere in publicarum disceptationũ libris scriptum reliquit Vlp. *l*. Nec aliud vel potentius ad alleuandam quæstionum calamitatem, vel fauorabilius cum ad emerendam gratiam, tum verò ad iudicis religionem flectendam ipsa illa in præclari Rempub. collatio officij recenti memoria *m*.

Translatione vtimur, cũ nos indignitate rei compulsos crimen cõmisisse fatemur. Cũ enim plerũq; homines delin-

i le. 3. §. sed si ex improuiso. l. Non oẽs de remil. et d. l. nõ omnes. §. à barbaris. l. de mir ore §. tormenta. de quæst. d.

l leg. Diuo Marco. §. in decurionib⁹ l. milites ibidẽ. l. si seruus. si ex nox.

caus. ag. d.

m l. Nihil c. de quæstio. l. d. non omnes.

quaut aut propoſito, aut impetu, aut caſu, vt ait Vulp. *n.* ſit naturæ quadā conſenſione, vt in eum, qui iniuria, conuitiis, ac iuſto animi dolore prouocatus vlciſci ſe voluerit, ſimus æquiores *o.* eóque imperatores Marcus & Anto. & Cōmodus filius referente Modeſtino reſcripſerunt *p.* ſi maritus vxorem in adulterio deprehenſam, impetu tactus doloris interfecerit, non vtique legis Corneliæ de ſicariis pœnam illum accipere: quòd difficillimum ſit iuſtum animi dolorem temperare poſſe.

Remotio criminis eſt, cū in eum culpam transferimus, cuius impulſu peccauimus. quem locum diligenter tractat Ph. Decius. *q.*

HOC IN vniuerſum ſit præceptum, in ſimplicibus cauſis, etiam ſi variè defendantur, ſingulos eſſe ſtatus. In coniunctis autem & diuerſis quæſtionibus, vbi aliud negamus, aliud iure factū defendimus, aut vbi rem aliquam multi ac diuerſi petunt, eodem iure vel diuerſo poſſe plures eſſe ſtatus.

His tribus rationalibus conſtitutio-

n l. reſpiciēdū. ff. delinquūt de pœnis ibid. Bar. *o l. qui cū maior. §. ſi libert⁹. ff. ſi patris de bo. libert. l. quicquid calore, ibi do. de reg. iur. l. i. ff. diuus ad* l. *cor. de ſicar. d. p l. ſi adulterīū. §. imperatores. ad l. Iul. de adult. d. q in l. vel le nō creditur de reg. iuris d. pertinéntque ad eam quæſtio. l. i. eod. de ſepul. viola. l. ſeruos. c. ad l. Iul. de vi publ.*

nibus ſubiiciũtur quatuor legales Cice. in Topicis legitimas diſceptationes vocat, nempe ῥητοῦ καὶ διανοίας ἀντινομίας, ἀμφιβολίας, καὶ συλλογισμοῦ. de quibus in præceptionibus ἀντινομίας dicemus. Grauis enim maximarum rerum cõtrouerſia, & iuris ciuilis pars maxima ex illis dependent. Nunc de his quæſtionibus, quæ actionis ſunt.

Θέσεις πρακτικαὶ in actionis atque officij diſceptatione verſantur: continentúrque cohortationibus, obiurgationibus, conſolationibus, & huiuſmodi aliis. Nam quid rectum faciundum ſit explicant hoc modo: Sitne ad Reipub. adminiſtrationem accedendum. Sitne diſſidium ciuile à Rep. propellendũ r.

r Bart. in l. ſi quis ĩgenuam? ff. in ciuilibus de cap. & poſt lim. reuerſ.

DE FINITA QVÆSTIONE.

Αἱ ὑποθέσεις finitæ quæſtiones forenſi diſceptatione tractantur, conſtántque laudatione, deliberatione, & lite. Ex his naſcuntur.

Cauſarum genera tria	Demonſtratiuum. Deliberatiuum. Iudiciale.

DE GENERE DEMONSTRATIVO.

Genus demonstratiuum.

Genus demonstratiuum, græcè ἐπιδεικτικὸν καὶ ἐγκωμιαστικὸν, officiis cõstat laudandi & vituperandi. Eius olim vsus apud Indos Solonis edicto in funebribus orationibus amplissimus fuit. Apud Græcos primus Pericles funebri oratione, qui in bello Peloponesiaco pro patria pugnantes occubuissent, magnificè laudauit: apud Rom. Valerius Publicola Bruti, Roma. libertatis vindicis, laudes in funere est prosecutus, institutúmque bello Punico: 2. vt matronarũ sicut virorũ antea, quorum insignia pietatis officiique exempla in Remp. extarent, solẽnis haberetur laudatio. Et mos postea Romanus etiã actionibus publicis hoc genus accõmodauit, Extántq; huius generis nobiles Demosthenis, atq; Thucydidis, Ciceronis itẽ ad Quirites de Rom. populi beneficio, in L. Pisonẽ. M. Antonium, & cæteros orationes.

Genus demõstratiuum à quibus sit pcofectũ.

Laus Rom. matronarũ.

Vsus generis demõstratiui

Porrò amplissimus huius generis est flexus & ex quo penè ciuilium questionum iudicandíque ratio nascitur. Nam præterquam quòd varia ac multiplici materia iuuentutis studia exercet, &

ipsa illa honesti prauíque contemplatione molles hominum animos ad omnem virtutis admirationem cōcitat atque impellit, etiam reliquá duo genera vestit. Siquidem in consiliis quid sequēdum, quid fugiendum explicari nisi huius generis auxilio non potest, & in iudiciis æqui, aut iniqui partes testium fides, aut confutatio, personarum descriptio & huiusmodi pleraque alia, cum laudatione, aut vituperatione sunt cōiuncta. Passim apud. Cic. videre licet, quamtum ille industriæ posuerit in deformandis, aduersus quas dicit personis. Id enim magis indicant illæ vehemētissimæ insectationes in Sassiæ profusam, petulantem ac indomitam libidinem: in Oppianici impia homicidia: in C. Staleni perfidiam, in proteruitatē Clodiæ, in Catilinæ inaudita scelera, in Gallorū leuitatē, in Græcorū Asiaticorúmq; audadiā ac egestatē in cupiditatē Deciani & Lælij, in confictā Erutij criminationem, in lutulenta vitia Pisonis.

Cōpositio in genere demōstratiuo qualis esse debeat.

Cōparatio, et amplificatio propriæ demonstratiui generis partes.

Atque ea mihi causa videtur, vt hoc in genere, quod ad ostētationē nōnunquā cōponi solet, illustri dicēdi figura, sūmo sermonis acumine cū admiratione, gratia, delectatione cōparationib⁹,

crebris amplificationibus, quę huius generis propriæ sunt, ac omni denique eloquentiæ lumine vtamur.

Quid spectandũ in genere demonstratiuo.

Rectè autem Aristoteles monet, animo & cogitatione percurrendum, qualem quisque locus laudationem aut vituperationem recipiat, qui vulgo recepti mores, quæ patriæ instituta, & quales audientium sint animi. Nam quod alicubi honorem & dignitatis gratiam meretur: id contrà aliis in locis inuidiã, criminationémque cõflare potést. Apud

Ægyptiorum institutum.

Ægyptios viri pensa tractant, ab omni ciuili vsu remoti, eorum coniuges forẽses actiones publicè tuentur. Idem apud nos etiam legibus damnatur. Senectutis

Senectutis veneratio & contẽptio.

summa semper veneratio Romanis fuit. At Caspij sexagenarios in altissimas solitudines compactos fame sitíque enecant. Illud etiam præceptione non arbitror egere, ne vllius rei vel personæ frigida, ieiuna, & exilis sit vel laudatio vel vituperatio. Nã qui frigidè laudat, aut nihil quod admiretur inuenire posse, aut non dissimulanter lædere, aut laudis denique ac glorię alienæ inuidus videtur. Et qui apertè vituperat, communi virtutis voluntate adductus, vel ideo popularem fauorem meretur, quòd à

l. semper de iur. innit. d.

Laudatio frigida est inciuilis.

Rep. perniciosum ciuem remouet, & quasi innocentiæ legem sibi indicit. Si vero priuato incensus odio liberius vituperet, hoc ipso fidem amittit, quod sit inimicus.

Est autem genus demonstratiuum aliud docendi gratia institutum, quod διδασκαλικὸν καὶ ἐπιστημονικὸν Græci vocãt, quo hodiè in familiarium congressionibus, amicorum consultationibus, aut scholis publicis de rerum origine, natura, ac causa, de artium studiis, literarũ inuentione, Reip. statu, Socraticorum more disputantes vtimur. Cic. lib. Offic. primo orationis genus vocat, quod in sermone versatur. Alterum est nostri instituti quo laudamus aut vituperamus. *Duplex gen⁹ demonstratiuum.*

Eius formas tres facimus. { Personarum. / Factorum. / Rerum. } *Gen⁹ demonstratiuũ ἐπιδεικτικὸν triplex.*

GENERIS DEMONSTRA-
tiui personarum partes.

EXORDIVM.

Exordium commodissimè ducetur à dignitate eius quem sumus laudaturi, cũ *Exordiũ generis*

insigni aliqua & excellenti laudis significatione, quæ ad ciuilis vitæ societatísque rationem, vel virtutum exemplum pertineat. *a* Hic præcipue audiẽtium animos laudis pulchritudine, admiratione, spe, alacritate, atque expectatione fouebimus. Exempla dabit apparatus noster, quem cõscribimus de imitatione cùm elocutionis & rerum; tum verò Iurisprudentiæ.

a Bart. in i. con. de no. cod. C.

NARRATIO.

Naratio qua personæ laudantur, historica quædam est expositio, & perpetua amplificatio, quæ tamen suam interim habet probationem, & tacitæ reprehensionis defensionem, vt si Romuli originem & educationem cœlestem à Lupæ Faustuli vxoris commercio argumentis asseras.

Varia hominum laus est, nec vna simplicíque tractari ratione potest. Proinde ea qui vti volet, cùm ipsa materia deliberabit.

Loci amplificationis petuntur à { Fortunę corporísque dotibus. / Bonis animi

Fortunæ

Fortunæ bona, vt ſolidam in ſe laudem non habent, ita laudari ob id poſſunt, quòd in eorum moderatione ipſa virtus magis efflorescat. Animaduertit hoc Comicus poëta, qui cùm hominis bona faceret parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, diuitias, ſubjecit ea perinde eſſe, vt eſt animus illius, qui ea poſſideret. Qui vti ſcit, inquit, ei bona: illi qui non vtitur rectè, mala.

Sunt autem fortunæ dotes { Genus, Forma, Opes, Honores, Poteſtas, Robur, Velocitas. } *Fortunæ dotes.*

Generis & familiæ decora, plurimum habent ornamenti, vel ad vitæ inſtitutionem, vel virtutis occaſionem. Pulchrum enim parentum imaginibus reſpondiſſe, ſuperaſſe honorificum, illuſtraſſe autem, & abiectam obſcurámque familiam è tenebris in lucē vocaſſe planè fuerit glorioſum. Vt autem maiorum præſtantiæ virtutis rerúmque geſtarū gloria egregiè antecelluiſſe honeſtum fuerit, ita etiam paren- *De gētilitate & imaginibus. C. in Piſonem.*

tum industrias contemnere, frugalitatē despicere, virtutem fœdissimis criminibus conspurcare, deprimere, extinguere, nefas & vitium iudicatur. Tractauit hunc locum pro Murena Cicero, eiusdē animi atque ingenij esse ostendens, posteris amplitudinem nominis tradere, & memoriam propè intermortuā generis sui virtute renouare.

Formæ. Formam ac pulchritudinem, quæ cū dignitate sit coniuncta, verborum honore prosequimur: quòd facit Isocrates in Helena, Homerus in Agamemnone, Herodianus in Commodo Imperatore, Plin. in Minutio Aciliano laudando, Epist. lib. 1.

Opes. Opes ac diuitiæ principibus viris dignitatem, liberalitatísque exercēdæ materiam ac facultatem suppeditant, ferocibus autem ingeniis magnam sæuiendi præbent occasionem. Quo fit vt quæ ad liberalitatem, moderationem, bonitatē, & bene merendi gratiam fortunæ bonis vtatur, eum laudemus: contrà vituperemus qui propter diuitiarum affluētiam superbiæ, libidini, ac insolentiæ se dediderunt.

Honores ac magistratus laudantur, si
Honores. quis rectè iis fuerit vsus. NEQVE enim

aliud vel magnificentius eſt, vel præſtantius, quam ciuitatis dignitatem, & Reip. bene cõſtitutæ ſalutem decúſque ſuſtinuiſſe, negotium ſine periculo, otiũ cum dignitate obtinuiſſe.

Otiũ cum dignitate

Poteſtas magno ſemper honori illis fuit, qui in Reip. adminiſtratione, adeóque communi generis conciliatione, æquitatem, moderationem ac facilitatem cum gloria & beneuolentia ciuium exercuerunt. SOLET FERE potẽtia quæ ſuperbiæ & inſolentiæ plena eſt, humana, ingenia peſſimis cupiditatibus ſubuertere. Quod Dionyſij, Alexandri, Pharæi, Demetrij, Phalaridis, Neronis, Syllæ, cæterorúmque nobilitatæ crudelitates docent. EST ENIM DIFFICILE in magna potentia & libertate illam virtutis altricem æquitatem ſeruare, & ſuis quaſi frenos imponere cupiditatibus: propterea quod omnes ferè, vt aduerſas, ſic proſperas, & noſtram ad voluntatem fluentes res immoderatè ferimus, magnis affectibus perturbati: & quo maiore quiſque principatu excellit hoc ſe impotentius gerit: vt qui in maxima poteſtate rerum omniũ moderationem ſeruarint, eos iuſta laudatione proſequamur. Sed hæc laudantur, quod

Poteſtas multorũ ingenia ſubuertit.

Sentẽtiæ.

Difficillimum in maxima poteſtate rerũ omnium moderationẽ ſeruare.

virtuti, cui vni laus omnis debetur, & præter quam nihil rectè laudari poteſt, ſummum addunt ſplendorem, cùm iis rectè vtamur.

BONA ANIMI.

Animi bona. Solidam conſtantem, & omni ſeculorum memoria victuram laudē habent. Nam ſicut in iis quæ vel fortunæ begnignitate hominibus cōtribuũtur, vinci non turpe eſt, nec valde glorioſum cæteris antecellere: ita quæ ſua quiſque induſtria in gloriã virtutiſque admirationem prouexit, ea popularem apud omnes laudem merentur, eóque fit vt animi quàm corporis bona, gratia excipiãtur iluſtriori, ſed animi duplici ratione tractantur. Nam alias virtutes eas, quæ in vitæ cōmunitate ac beneficentia ſunt poſitæ, in multas formas partimur, ſua ſingulis atribuentes officia, cōmunitatémq; ac differentiã. Qui locus vberrimã ad dicendũ copiã ſuppeditat: qualis eſt illa popularis virtutũ Cn. Pompeij laus apud Ciceronem. Et quia animos noſtros vehemētius excitat, eorum quæ illuſtria ſunt, in memoriã traducta imago, viſum eſt hic virtutis formas tanquã in tabula ſpectendas proponere.

Soli virtuti laus debetur.

Virtꝰ

- *Prudẽtia virtutum omnium princeps.*
  - *Memoria.*
  - *Intelligẽtia*
  - *Prouidẽtia.*
- *Iuſtitia in qua virtutis ſplendor eſt. Fides et beneficẽtia.*
  - *Naturalis.*
    - *Religio,*
    - *Pietas*
    - *Gatia*
    - *Vindicatio.*
    - *Obſeruantia.*
    - *Veritas.*
  - *Scripta.*
  - *Vetuſtate formata.*
    - *Pactum.*
    - *Par.*
    - *Iudicatum.*
- *Fortitudo quæ ex rerũ humanarũ contemptione animique magnitudine naſcitur.*
  - *Fidentia*
  - *Magnificentia.*
  - *Patientia.*
  - *Perſeuerãtia.*
- *Tẽperãtia quæ vitæ habet ornamentum.*
  - *Cõtinentia.*
  - *Clementia.*
  - *Modeſtia.*

ALIAS ætatis gradus rerúmque gestarum ordinem complectimur.

Aetatis gradus seu loci personarũ.

I. Natales, Quibus auguria futurã claritatẽ promittentia adiicimus, vt Platonis, Herculis, Ciceronis apud Plutarchũ, Midæ regis apud Erasmũ in Chiliadibus, Romuli & Remi apud Liuium. Familiaris hic locus est cùm oratoribus, tum poëtis, & historiographis. Fit autem illustrior temporis & loci circunstantiis, quarum non simplex est commendatio.

II. Educatio. In qua spectamus indolem ac primã institutionẽ: quæ haud dubiè magnam veræ exurgentísq; virtutis significationem præbent. SOLENT enim fluxa puerorum ingenia, ad eorũ mores & naturã deduci, quorũ sunt præceptis imbuta. Et Cicero pro M. Cælio eos scribit ad maiorem vitæ frugẽ peruenire, qui rectè & liberaliter sunt instituti. Fuitque eã ob causam prima veteribus ratio pueritiæ rectè & ab optimo

quoque præceptore instituendæ. Sic enim Achilles Phœnicē, Agamemnō Nestorem, Alexander Aristotelem, Zenonem, Cicero Diodorum præceptorem habuit. Persæ statim educatum puerum docebant iustitiam publicé & priuatim colere. Extāt in hāc sententiam multa apud Plat. lib. de Rep. 2. & 3. Fab. Quintil, li. 1. Erasmum & Alexandrum ab Alexandro lib. genia. dic. 2. ca. 25. Incidunt autē loci communes de pietate in deos & maiores, de æqualium consuetudine, quæ ferē ingenium arguit, de ęmulatione, cuius multa apud Plutarchum in vitis extant exempla, de admiratione & pudore, qualis fuit in Pamphilo Terent. Quanquam & ea nos spes interim fallit. Cuius rei exēpla multa apud historiographos extant: pleráque etiam apud Quitil. lib. insti. Rhet. 1.

Adolescentia. cuius officia ac decora pręter Platonem & Aristotelem scribit Cicero lib. officiorum. 1. Profert autem atque producit primos vitæ fructus, & exurgentis virtutis spē certissimam offert. Laudantur in ea consuetudo bonorum virorum, ęmu- III.

latio, atque amor honesti, continentia vitæ, magnitudo animi atque constantia, quæ rarò contigit: moderatio affectuum, qui ferè impotentiores sunt in adolescentia. Nam aut odio nimio, aut amore flagrant. Postremò pudor ingenui & liberalis animi index, præcipuè in Scythis ac Persis laudatus, quorum ephebi pro lege seruabāt, ne in publico aut spuerēt, aut nasus mungerent, aut in parētum cōspectu considerent. Extant de affectibus adolescentium multa apud Aristotelē lib. 2. cap. 13 Rheto. ad Theodectem.

IIII. Iuuentus. In qua laudam⁹ quicquid cum uirtute, animi magnitudine, sapientia, fide, dignitate, ac felici rerum successu gestum est. Hic locus amplificabitur exortatione, obiurgatione, affectibus, locis communibus, cæterorum imperatorum ac præstantium virorum comparationibus: quæ omnino in hoc genere longè sunt speciosissimæ. Nam latentem rerum vim atque naturam inueniunt & expendunt.

V. Senectus. Senes honorificè prædicātur, quod consilio, prudentia & fide Rēpub. auxerint: honoribus & ciui-

tatis muneribus cum gloria ac dignitate fuerit perfuncti. quod de iure respondendi grato senectutis non inertis munere fuerint perfuncti, habuerintque in omni vita omnes corporis animique voluptates domitas, nullo vitæ statu deiecti.

De honore impēso senibus à iuuenib⁹, vide Valer. c.2. *cap.* 1.

Mors eorum laudatur, qui in patriæ periculis propulsandis hostiū telis confossi ceciderunt, aut quibus post mortē diuini honores fuerunt relati. Nam honesta mors (vt est apud Cic. pro Publ. Quintio) vitam turpem sæpe exornat. Et qui pro Rep. ceciderūt, in perpetuū per gloriam viuere intelliguntur. *b.* Precipuè tamen eorum mors nulla seculorum obliuione intermoritur, qui ingenij monimenta reliquerunt posteritati.

V I.

b Inst. §. *Hi enim. de excus. tut. vel curat. l. qui actione* §. *si quis ĩ colluctatione. ad l. Aquil d.*

Contentionem diximus passim spargi in ipsa amplificatione, quæ collationib⁹ crescit, & hui⁹ generis propria est. Verū hic obseruabimus, vt eas præsertim res dicendo extollamus, quę aut ipsa magnitudine sunt excellentes, aut nouitate admirabiles, aut genere ipso eximiæ ac singulares.

Amplificatio propria generis demōstratiui.

Vituperandi præcepta ex contrarij sumentur vitiis. Nam vt maiorum ima-

Vituperādi præcepta vnde.

Vitupe- rādi præ- cepta vn- de.

gines laudi aliis, ita probro plerísque generis humilitas fuit. Adolescētia spurcissimis vitiis ac profundissimis voluptatibus demersa, fracta libidinibus iuuentus, exhausta senectus, mors funesta. Omnia denique industriæ subsidia, omnia fortunæ ornamenta, omnia virtutis instrumenta, in libidine, voluptatibus, ac scelere attrita atque decocta. Cic. Pisonis frontem, seruilem colorē, pilosas genas, dentes putridos; infantiam, stuporem ingenij ac tarditatem, linguæ debilitatem, libidinum sordes, ganearum nidorem, cæteráque cū corporis, tum animi lutulenta vitia miris conuitiis & vehemēti increpatione perstringit. Sed hæc tractaturo cognita esse debet virtutum vitiorúmque natura, quam ipsa illa laudādarum artium omnium procreatrix & parens philosophia explicat.

PERORATIO.

Perora- tio.

Peroratio habet breuem enumerationem & affectus, quibus rebus lætis congratulationem, afflictis & tristibus consolationem commiserationémque attribuimus.

DE STATV.

Status in hoc genere plerumque eſt qualitatis. quamquam & alij incidere poſſunt. Is vt Rodolpho Agricolæ placet, ex perſonarum, rei, & conatus diligenti conſideratione erit ducendus: vt oſtendamus meritò honorem ei haberi, qui pro Republi. otium deuouit ſuum. Hęc quęſtio pro re, loco, perſonis & cęteris circunſtantiis mutari poteſt. Habes huius generis themata apud Ciceronē & Thucydidem.

Status generis demonſtratiui.

Finis generis demonſtratiui eſt honeſtas.

GENVS DEMONSTRATIVVM FACTORVM.

Generis demōſtratiui factorū partes.

Hoc in genere verſamur, quoties fortiſſimorum virorum præclarè facta aut dicta illuminata oratione ęxtollimus, au gratias agimus, aut congratulamur, concitamus, mitigamus &c. quorum omnium vſus eſt in populi concionibus & in epiſtolis frequentiſſimè.

DE EXORDIO.

Exordiũ generis demonstratiui factorum vnde ducatur.

Iisdem exordiẽdi rationibus quas suprà tradidimus vti licebit. Sed cùm plenissimam laudis venerationem habeant quæcunque excellenti animi elatione & magnitudine, sine vlla priuati commodi spe, & aliquo etiam vitæ cum periculo in ciuium salute propugnãda fuerint suscepta, aut in quodam virtutis splendore ac pulchritudine posita, profuerit ab eorum commodis, apud quos dicimus exordiri: vt intelligant facti laudationem cum suæ Reipub. dignitate esse coniunctam. qui locus præcipuus est demerendi fauoris.

Attentionem rei vel magnitudo vel nouitas: docilitatem facti ipsius natura, vtilitatisque expositio faciet.

DE PROPOSITIONE.

Propositio narrationis vice fungitur.

Narratione in hoc genere rarò vtimur, nisi apud eos qui rei gestæ historiam planè ignorant. Propositio igitur narrationis vice fungitur: vt Cicero pro M. Marcello ostensurus nullam Cęsaris laudẽ Marcelli restitutione maio-

rem esse, sic proponit: Nullum tantum est flumen ingenij &c. Talis est & in oratione quam habuit ad Quirites. Et laudaturus L. Mumium sic proponit: Inter ea quæ vel publicè, vel priuatim singulari laudis ac virtutis admiratione sunt gesta, non aliud factum pleniorem officij gratiam mereri, quàm quòd L. Mumius Coryntho Asiæ vrbe copiosissima sublata, totam Italiam magis quàm domum suam exornare maluerit.

DE CONTENTIONE.

Contentionis nomine complectimur confirmationem eorum quæ proposuimus, & excusationem, qua ea quæ obstant defendimus: vt si quis Q. Mutij Scæuolæ factum laudaturus dicat: Patriæ seruitutem atque obsidionem depulsam esse summa animi excelsi atque inuicti magnitudine, nulla cum suspicione audaciæ aut temeritatis. Ita Horatij Cocletis, M. Marcelli, Deciorũ, cæterorũq; illustria facta, magnos & fortes animos ab immanitatis, audaciẹ, arrogãtiæ, ptinaciæ, crudelitatis, pfidiæ, cõfidẽtię, irę ambitiõis, & sęuitię, vel reprehẽ-

Illustria non nulla facta.

ďum pons igne ferróque interrumperetur, hostium impetus excepit, eóque facto vrbem conseruauit. hoc igitur factum publicæ fuit vtilitatis. *Horatij Corlitis fortitude.*

A difficultate perfecti operis, quæ propter incertum sæpe euentum laudẽ admirationemque habet. Rupto ponte ac inciso hostibus aditu, ipse cùm ruẽtis pontis fragore in Tyberim armatus desiliens, incolumis ad suos tranauit.

Hi loci amplificantur à suis circunstãtiis, & decreto virtutis præmio.

Cicero pro M. Marcello à natura facti primam confirmationem ad hunc ferè modum facit: Hoc factum quo Marcellum restituisti, solius animi tui fortis atque excelsi est Cæsar, reliquarum laudũ societas cum fortuna coniicatur, Item Plus laudis atque dignitatis apud hominum animo meretur, cum beneficentia, benignitate ac clementia quod fit, quam animo forti atque elato. qui loci sunt ab honesto, pio, moderato.

A DIFFICVLTATE.

Difficilius est animi secundo & prospero rerum successu insolentis cupiditatem vincere, quam hostes.

AB VTILITATE.

Cic. in orat. pro M. Marc

Hoc beneficio quo Marcellum restituisti Cæsar, cunctos ciues diuersam partem secutos quasi signo dato, in certam clementiæ tuæ spem erexisti: quod fuit ex vsu totius Reipub.

Contrarij loci sunt in dissuadendo.

Ex contrariis locis argumentatur idem in Pisonem: Oportuit sobrium ac prudentem Consulem tueri leges & senatusconsultum. At tu Piso ludos Cōpitalitios fieri, legem Aeliam & Fusiam euerti, collegia restitui, illiberalia facinora ex omni vrbis fæce ac seruitio cōcitari, Clodium prætextatum volutare contra senatusconsultum es passus. Qui locus est ab inhonesto & indecoro. Deinde subiicit, Consulis est videre ne quid detrimenti respubli. capiat. Tu in maximis ciuitatis naufragiis, in stupris inauditis, nefariisque delitescens, ne verbo quidem tuā significasti sentētiā. Nihil vtilius, nihil præstantius ad ciuitatis dignitatem cōseruandam fuit, quā vt nostris de morib9 quinto quoque anno iudicaretur. At tu veterem illam magistram pudoris ac modestiæ, seueritatem Censoriam sustulisti. Estque hic locus

cus contrarius vtilitati. ſed hæc amplificantur collationibus, locis communibus ad excitandam vel diminuendam inuidiam.

PERORATIO.

Perorationis partes erunt, præclariſſimorum facinorum enumeratio, & affectus ad conuertendum audientis animum in admirationem, congratulationem, egregij facti æmulationem, aut in odium, contemptionem, ac inuidiam eius quod reprehendimus.

Peroratio enmeratiõe & affectib⁹ conſtat.

DE GENERE DEMONSTRATIVO RERVM.

Multiplex huius generis eſt vſus, eóque iuuẽtutem in eo quam diligentiſſimè exerceri velim, quò vberiorem in literis frugem, & vitæ dignitatem maiorem, ex virtutum vitiorúmque collatione vel cognitione conſequatur. Induit enim animos noſtros virtutis imagine, atq; ad honeſti nos ſtudiũ inflãmat diligẽs illa & aſſidua rerũ pulcherrimarum cõmẽtatio. Vt enim apud Platonẽ Socrates, eũ optimè verũ dicere poſſe dicebat q̃ mẽtiẽdi artifex eſſet optim⁹: ſic nemo

Generis demõſtratiui qualis eſſe debeat tractatio.

Socratica ſententia

rebus gerendis ac fugiẽdis vtilior erit, quã qui virtutes vitiáque probè cognorit. Abesse enim nõ potest, quin sicut in sole inambulantes, natura fit vt colorentur, ita qui tota se mente ac volũtate in virtutum tractationem coniicit, multa prudentia ac rerum vsu exerceatur. Est autem laus non modo rerum animatarum, qualis est apum apud Vergilium. Equorum, Lusciniæ, Delphinorum, Testudinis apud Pliniũ, Psitaci apud Ouidium: verum etiam earum rerum quæ animæ sunt expertes, vt clementiæ & beneficij apud Ciceronem, occasionis apud Ausonium, virtutis & voluptatis apud Xenophontem, historiæ apud Politianum, matrimonij, medicinæ, misericordiæ apud Erasmum, quem natura ad omnem ingenij gloriam magnum atque excelsum finxit.

Cir. 2. de orat.

EORDIVM.

Breuiora sunt in hoc genere exordia. nam ipsa rerum magnitudo, vel excellentia, quarum laudes sumus explicaturi, popularem ferè gratiam, conciliationem, atque attentionem apud omnes habent: & proinde laudabile erit exor-

Generis demõstratiui rerum partes.

dium ab insigni & rata quadam susceptæ rei laude atque vtilitate ductum. In laudatione eius rei, quæ sua natura parum est honesta, excusanda erit & molliendo ipsa rei fœditas colore quodam & insinuatione.

NARRATIO.

Narrationis vice propositio erit: cui partitio (si res sit multiplex) succedet.

CONFIRMATIO.

Iidem hic sunt loci, qui in facti demonstratione: nisi quòd in locorum laudatione præcipuè tractantur, species, honor, pulchritudo &c. vt in laude Siciliæ apud Ciceronem.

Frugalitatis dignitatem argumentis demonstraturi dicemus, ex omnibus virtutibus quibus ciuilis vitæ splendor cõmẽdatur, aut efflorescit fortunæ amplitudo, nullam frugalitate præstantiorem laudabiliorẽ que esse: quòd sine ea nullum honestũ officium cũ aliqua dignitate aut facere, aut meditari queamus: quòd eius septi præsidio magnos atque elatos animos aduersus fortunę inuidiã *Frugalitatis bona. Ab honesto.*

rerum tenuitatem, inopiam, obsidionem hostium geramus: nec prosperis in rebus in voluptatum libidines illabamur, nec frangamur aduersis: referamúsque cuncta ad vitæ gloriam atque splendorem. Hic locus collatione contrariorum amplificatur, quòd nihil sit turpius, nihil quod in belluarum naturam magis nos deturbet, quā voluptatum libidinibus, molli ac delicata vita affluere: in vino, in commessationibus, in scortis patrimonium profundere, opes magno aliorum labore partas in ganeis ac lustris decoquere, fortunas turpiter obligurire, abiicere rē domesticam: nihil præter inguinis & ventris oblectationem ferarum more quærere &c.

Ab vtili. Vtilitatis locus erit, frugalitate corporis valetudinem, animæ verò innocentiam conseruari, ornari adolescentiam, iuuētutem magnis viribus augeri, summum senectuti parari præsidium, rebus domesticis fructum ac laudem, publicis dignitatem: foueri pudicitiam, matrimonij sacramentum conseruari inuiolatum, arceri denique ingenia humana à conspurcatis voluptatum sordibus ad continentiæ laudem amplectendam.

Creſcunt hæc atque amplificantur contrariis vitiis, veterum exemplis, qui frugalitatem legibus ſumptuariis latis excoluerunt.

Vituperatio iiſdem locis tantum in diuerſum colligitur. Habes ebrietatis vituperationem ac mala apud Plinium naturalis hiſto. lib. 14. c. 22.

CONFVTATIO.

Confutatio locis contrariis conſtat.

PERORATIO.

Eadem hic erit perorandi ratio quam ſupra tradidimus.

DE GENERE DELIBERATIVO.

Genus deliberatiuum, ſuaſionem & diſſuaſionem, conciliationem, reconciliationem, exhortationem, dehortationem, petitionem, conſolationem, commendationem habet. Vtile imprimis cùm ad vrbium rerúmque ciuilium adminiſtrationem, tum propè neceſſarium poëſeos, hiſtoriarúmque ſcriptoribus, *Genus deliberatiuum.* *Vſus generis deliberatiui.*

nedum oratoribus. Omnem enim orationis vim sententiarum grauitatem, rerumque complectitur varietatem.

Finis generis deliberatiui. Versatur autem maximè circa dignitatem: quæ ipsa honestatem & vtilitatẽ complectitur.

Habet autem deliberàtio omnis popularem quandam eorum conciliationem, quorũ assensum mereri conamur. Et quia magnarum rerum consultationes, prudentia, fide, ac moderatione explicantur, nihilque recti statuere potest animus affectibus concitatus, fit natura, vt hoc in genere verborum lenitate, oratione simplici, temperata, affluenti, sententiis quàm verbis ornatiore vtamur, qualis est oratio Ciceronis pro lege Manilia. Sed quando rerum quæ in deliberationem adducuntur, conditionibus ac naturæ orationis collocationem accommodari cõuenit, genus quoque dicendi propter consultationis magnitudinem, populi dignitatem, grauissimámque Reipub. causam grandius quoddam & illuminatius interim adhibemus: vt deliberantium animos affectibus (qui hic plurimum valent) cohortatiõe, spe, metu, expectatione permotos, à temeritate, desperatio-

Compositio generis deliberatiui.

Affectus plurimũ in genere deliberatiuo valere.

ne, iracundia, ambitione, in quemcunque velimus animi habitum conuertamus. Qua in re non ſimplici diligentia circumſpiciendum, vt ingenij, iactationis, arrogantiæ, cupiditatis, criminationis, ac inuidiæ ſuſpicionem omnem fugiamus, & ne quid cupidè, ne quid aſperè, ne quid ſuperbè, ne quid turpiter & cum aliqua deliberantium offenſione effutiamus, niſi forte eiuſmodi humani veluti erroris lapſus authoritatis noſtræ, quæ nuſquam magis atque in conliis valet, ſplendore atque exiſtimatione corrigi poſſit,

Vtilis notatio.

Authoritas præcipue in cõſilis valet

Conſtitutiones omnes in hoc genus incidunt: frequentius coniecturalis & qualitatis, rarius definitiua. Deliberatio enim omnis incertæ eſt rei, & in cõtrouerſiam cadentis. Prima enim faciẽdi quæſtio conſultaturo offertur, vt, ſitne vxor in vitæ ſocietatem admittẽda? Hac inſpecta diligenter, animique iudicio excuſſa, quæritur, qualiſnam vxor ſit ducenda, pulchrane ac liberalis, an deformis, cui, quando, & qua conditione. Interim tamen deliberamus quid ſit hoc, quod faciendum proponitur.

Cõtitutiones omnes in genus deliberãtium incidunt.

DE ORATIONIS PARTIBVS.

Exordium quanquam non admodum ſit in deliberationibus neceſſarium, propterea quòd ferè nobis quos conſulimus communi quodam voluntatis iudicio ſint conſiliati: quãdo tamẽ hæc rerum naturæ admirabilis eſt prudentia, vt omnia quæ naſcantur, quæque ſe in vniuerſum profundant, ſuis prætexuerit initiis, veluti rudimento quodam, nec vlla ſit materia, quæ naturali exordio careat, non conuenit orationem, quæ humanæ coniunctionis cõciliatrix eſt, abruptam eſſe & inchoatam, cùm præſertim oratoris ſit, humana maximè & ciuili ingreſſione conſultantium voluntatem conſenſionémque ſibi acquirere. Breue igitur ac verecundũ ſit principiũ, non elatis ac ſonãtibus intẽſum verbis, ſed ſententiis graue, cõpoſitione moderatũ, vel ad officij cõmentationẽ, vel modeſtã aliquã eorũ increpationẽ, qui nobis in diuerſam ituri ſententiam videntur. Loci huius ferè ſunt, vt dicam⁹ ex officio nos agere, nulla re niſi vtilitate publica cõmotos, non metu, nõ odio, nõ indignatione in hãc vel illam partẽ cõſulturos, ſed libero &

Partes generis deliberatiui.

Quale exordium in deliberationib⁹ eſſe debeat.

recto animi iudicio, quæ ad Reipub. decus pertineant in medium prolaturos. Tale fere est Cæsaris exordium apud Salustium. Breuius tamen, vt dixi principium velut caput esse debet, & docilitate potissimum constare.

PROPOSITIO.

Narratio eius præsertim rei, de qua dicenda est sententia, in priuata deliberatione nulla est, sed propositio. Vtimur tamen narratione ea, quæ ordinem rei docet: vel cùm aliquid est gestum, ex quo consultatio nascitur. Nam & Cicero pro lege Manilia belli occasionem, ex qua deliberatio de Pompeio imperatore deligendo nascebatur, vtilissimè exposuit. Sequitur hanc nonnunquam partitio: qualis est in eadem oratione apud Ciceronem, Primùm mihi videtur de genere belli, deinde de magnitudine, tum de imperatore deligendo esse dicendum. In priuatis maximè consultationibus sola propositione erimus contenti.

Narratione ferè deliberatio caret.

CONFIRMATIO.

Posset sola honesti contemplatio in deliberationibus quid expetendum

ſit, aut fugiendum nos commoneſacere, niſi falſis quibuſdam non modo vulgi, ſed etiam hominum leuiter doctorum opinionibus oppreſſi, & quadam etiam priuati ſpe commodi impulſi in hanc abſurdam ignorationem dilabemur, vt iam ipſi nobis perſuadeamus neglecta vtilitate (cuius ferè ſpecie decepti à rectis officiis deducimur) ne honeſtatem quidem retineri poſſe. Aliò enim nos ducit priuati commodi ſtudium, ac res familiaris: aliò, item humanitas, quæ ſola honeſti nititur contemplatione: eóque fit, vt frequenter deliberemus vtrum ſit melius: quod cùm conuenit, contẽdimus honeſtas ne potius, an vtilitas ſit ſequenda. In illa præclara virtutum exempla, in hac rerum earum commoditatem, quarum fructum emolumento aliquo metimur, ſpectamus. Et multa ſanè natura ſunt honeſta, quæ tamen temporibus inhoneſta fieri credũtur. Quare & nos populari vſi oratione ſecundum communem magis intellectum hos locos ſeparabimus: tametſi doctiſſimæ aliquot huius argumenti quæſtiones apud Ciceronem libro officiorum tertio referantur.

Falli nos vtilitatis ſpecie.

Loci cõfirmationis generis deliberatiui.

Sunt itaque confirmationis loci præcipui { Honeſtas. / Vtilitas. / δυνατόν.

Honeſtas eſt, quæ ipſiųs virtutis ductu innixa, partim in noſtra, partim verò in ei⁹, de qua deliberatio inſtituitur, cauſa ſpectatur. Eius ſint partes, fas, piũ, iuſtũ, ęquũ, bonũ, mãſuetũ, religio, patria, inſtitutum, &c. Verſatur enim totum hoc genus circa res expetendas aut fugiendas. Expetimus autem quædam ob ſolam ipſam dignitatem, qualia ſunt virtus, ſcientia, veritas: quædam ob vtilitatem complectimur, veluti amicitiam, honores, opes &c. Ab honeſtate Cicero pro lege Manilia ad hunc ferè modum argumẽtatur: Omne bellum ſuſcipiendum, in quo Roma. populi dignitas, ciuium bona, ac ſociorum fortunæ defenduntur: hoc in bello Roma. populi dignitas, ſociorúmque defendũtur fortunæ. hoc igitur bellum ſuſcipiendum. Porrò honeſtatis naturam & officia explicant definitiones; ex quibus argu-

menta commodiſſimè eruuntur.

Vtilitas in quibus ſpectetur. Vtilitas ferè ſpectatur in pacis, opum, pecuniæ, vectigalium & eiuſmodi rerum commodis. Eius partes plerique faciũt, magnum, paruũ, facile, difficile, iucundum, periculoſum: qui loci omnes ex contradictione oriuntur. Nã ſicut honeſtas vtilitate ſæpe expugnatur ita vtilitas contrariis colliditur locis. Vtile quidem ferocem expugnare Turcam, ſed difficile: pulchrum imperio regere populum, & conſilio adminſtrare vrbem, ſed miſera eſt & plena criminationis adminiſtrandæ Reipub. conditio. Vtilitatem igitur ex circumſtantiis erutam, veluti tempore, loco, belli apparatu, commodo, incommodo, fructu bellum ſecuturo, & huiuſmodi aliis, quorum collatione ipſa rei vtilitas in communis ſenſus iudicium obrepit, diligenter ponderabimus. *Deliberatio quid ſit?* Neque enim aliud ferè eſt deliberatio, quàm rerum expetendarũ vel fugiendarum comparatio. Verum vtilitatis rationem ex officiis, partibus, effectis, vſu agendi, genere, modo, & id genus aliis trahimus. Annotauimus exempla in commentariis orationis Cicc. pro lege Manilia. plura dabit Liuius.

Δυνατὸν. Latini poſſibile vocant, quo videmus quid fieri poſſit, quid neceſſe ſit, aut non ſit. Perit enim ac inciditur deliberatio omnis, ſi id de quo conſulimus, fieri non poſſe intelligamus. Sunt autē hi confirmationis loci paſſim ex ēplis, quæ huius generis propria exiſtūt, approbandi: quod & Ciceroni ſtudio fuiſſe eius orationes atteſtantur. Nam exempla certiſſima ſunt rerum experimenta & quædam quaſi vitæ ac rationis documenta, quibus permota mens humana, & quaſi rerum imagine percuſſa, vehementius ad conſentiendum impellitur, & alieno ex periculo ſua cōparat commoda.

Exempla generis deliberatini propria.

Exēplorum vſus

Sed nō omnes ſuadendi & diſſuadēdi partes in omnem cadunt materiam, quare cum vtilitate cauſæ deliberandū, quibus rectè vtamur.

Prudenter Ariſtoteles admonet, in concionibus & omni recta conſultatione primùm eius naturam, quò deliberatio omnis refertur deinde exiſtimationem, cùm deliberātium, tum etiam ſuadentis animaduerſam, magnā æſtimandi copiā præbere. Illud autem, propter quod deliberatio inſtituitur, locis illis quos enumerauim⁹ excuti. Deliberātiū,

Quid obſeruare in conſultationibus cōueniat.

verò atque suadentis existimationem dignitate, honoribus, sexu, ætate, moribus, præcipuè tamen authoritate, in qua vitæ splendor elucet, commendari. Adhibendum etiam, si vsus ferat, & postulet consultationis magnitudo, metum, qui plus sæpe apud prauos homines, quàm bonorum spes valet. Sed suasuri parum decora, quod fieri nisi publicæ vtilitatis causa nūquā debet, vtemur colore, id est facti probabili causa, Græcis τὸ χρῶμα dicitur, vt quod natura turpe est, honesti colore ac facie induatur. Extat huius exemplum lib. Pandect. 5. l. Hoc colore. Titu, de inofficioso test.

Metus interdū deliberationibus adhibendus.

Color rebus deformibus dandus.

Nusquam pleniorem gratiam, maiorémque facultatem habent facetiæ, & verborum vrbanitas cum dignitate ac lepore prolata, atque in genere deliberatiuo. Nam tristes plebis animi, languentes aut cōcitati, facillimè eiusmodi acuto ac hilari dicto ad affectuum moderationem deducuntur. Facetias autem dicimus iocum liberalem, ingeniosum, vrbanum, non petulantem aut obscœnum.

Facetiis ī genere deliberatiuo vtendum. *De facetiis C. 2. de Ora.*

Sed & prosopopœiæ, quæ in omnes cadunt materias, hic plurimùm valent. Habent enim acrem vitiorum repre-

Prosopopœiæ.

henſionem, adhortationem, obiurgationem, vitę morúmque correctionem: & prauas hominum cupiditates, nulla ferè cum offenſione, aut bonæ gratiæ iactura, vehementi increpatione perſtringere creduntur.

CONFVTATIO.

Confutatio ex contrariis ducitur locis, vt oſtendamus inhoneſtum, impiũ, iniquum, inutile, difficile eſſe, & fieri non poſſe quod in deliberationẽ venit. quorum omnium ratio ex iis quæ diximus pendet.

CONCLVSIO.

Concluſione enumerabimus præcipuos aliquot cõfirmationis locos, quibus ipſa rei & honeſtas & vtilitas oſtenditur, additis affectibus ad permouendas deliberantium mentes.

DE GENERE IVDICIALI.

Iudiciale genus cauſarum habet cõtentionem, conſtátque accuſatione & *Genus iudiciale.*

Genus iudiciale. defensione, querela, expostulatione, expurgatione, exprobratione, comminatione, inuectiua, & deprecatione. Huius tractatio ex omni humana industria longè maximi est operis, Nam & rerum probationem, atque argumentorum inuentionem habet difficillimam: & eorum quibus aut nostra cōfirmaturi, aut contradicta sumus dissoluturi, multiplicem atque diligentem pro re, pro loco, pro tempore collationem. ELOCVTIONEM omnibus figuris ac tropis, omni sententiarum splendore ac pulchritudine illuminatam. Actionem vehementem, plenam spiritus & animi, præcipuè tamen pugnandum atque acri & vehementi quadam animorum incitatione dicendum contra tabulas, testium fidem, cōuenta, præiudicia, cognationes, affinitates, vitam denique aduersariorum: rapiendi auditores ac contorquendi in iram, concitationem animi ac remissionem. Beneuolentia ex odio, odium ex beneuolentia quærendum: extorquendæ etiam celeri orationis vi de iudicum manibus sententiæ, magni illius Oratoris exemplo, qui defensionem ac salutem Q. Ligarij, Cornelij Balbi, &

Difficultas generis iudicialis.

Cluentij,

Cluentij, permotione iudicum, ac quodam animorum impetu magis quam iuris formula aut legibus propugnasse cõmemoratur. Excitandi præterea risus, strepitus, lachrymæ, vt quibus causæ cognitio datur, non tam sponte iudicióque voluntati nostræ suam condonent iudicandi religionem, quàm mentẽ veluti capti in quoscúnque velimus affectus irrumpant. Atque in his vniuersa propemodùm oratoris facultas consumitur, & paratur admiratio: quando eiusmodi animorum perturbationes pręcipuè inclinantem vel erigunt, vel deiiciunt stantem, vel frangunt repugnantem, opiniones inserunt nouas, euellũt insitas. Quarum vsus quoniam crebrior in hoc genus incidit, fit quoque vt ipsa orationis compositio sit torrens, concitata, in vnoquoque argumento graui commorans, acriter insequens, atque etiam supplicans, terrens, præmunita, & ob crebras argumentationum conflictiones plerúmque confragosa, summa tamen varietate, nulla orationis satietate expolita.

Ciceronẽ admirabiles affectus concitasse.

Compositio generis iudicialis.

Causarum constitutiones in hoc genus omnes incidunt, finem eius esse pleríque putant æquitatem.

Status et finis generis iudicialis.

Prudens ac diligens orator, antequam orationem instituat, causę genus, cui exordiendi ratio accommodatur, animo percursum habere debet: quò rectius ipsius ex natura, veluti neruis ac visceribus procemium ducere queat.

CAVSARVM GENERA.

Causarũ genera.

Sunt autem causarum genera ἔνδοξον, ἄδοξον, ἀμφίδοξον, παράδοξον, δυσπαρακολούθητον, id est, honestum, humile, anceps, admirabile, obscurum. Honestum sua natura, nullis externis septum adiumentis ad acquirendam beneuolentiam satis valet. Humile, attentionis. Anceps, beneuolentiæ. Obscurum, docilitatis conciliatione iuuatur. In admirabili, aut turpi causæ genere, remediis vtendum: eóque exordium Rhetores in rectum principium & insinuationem diuidunt.

DE EXORDIO.

Principium latinè vel exordium, quod Græci significātiore vocabulo προοίμιον vocant, primam orationis commendationem veluti aditum ad causæ quæ trà-

ctatur communitionem, dignitatem atque gratiam acquirendam habet. Eius ratio præcipuè commendatur dicentis modeſtia, officij religione, ipſa denique rerum verborúmque compoſitione fuſa, ac quadam cum lenitate profluenti. *Quibus exordiũ commendetur.*

Conſtat autem locis { Beneuolentiæ, Attentionis, Docilitatis. }

Beneuolentia acquiritur à rebus, & perſonis: éſtque eius captatio in communi quodam ſenſu poſita, nec ita multis eget pręceptis. Nam ipſa vitæ humanæ ſocietas mutuis obſtricta officiis, vſúque rerum maximarum facilè indicant, quibus rationibus hominum animi vel ad gratiam, vel ad inuidiam excitentur. *Conciliatio beneuolentiæ.*

Præcipuus autem locus conciliandi animos ad beneuolentiam, cúm erga oratorem, tũ etiam illum pro quo agitur, poſitus mihi videtur in ipſa perſonarum dignitate, morum innocẽtia, vitæ exiſtimatione: quę ornatur rebus geſtis, meritorũ cõmendatione, grauis etiã alicuius *Perſonarum dignitas præcipuã beneuolẽtiæ habet commendationẽ,*

casus pro patria suscepti commemoratione, & ne qua simultatis suspicio, ne qua vindictæ cupiditas in agendo, ne qua gratię affectatio in defendẽdo quęsita videatur. Optimè Cicero lib. off. 2. enumerat, quibus rebus hominum animi ad beneuolentiam permoueãtur. Sed priora omnia illustrant pudoris significatio, vocis lenitas, & comitas sermonis, ne quid proteruè, ne quid cupidè, ne quid petulanter dictum videatur, vultus denique qui animi sensum indicat, modestia. Mirè etiam quiddam valet ad animi cõciliationem reorum exprimere mores innocentes, religiosos, litium fugitantes, iniuriarum perferentes: quemadmodum Cicero P. Syllæ modestiam in fauorem & commiserationem adducit.

Beneuolentiæ cõciliatio, ab officiis personarum.

Frequenter tamen beneuolẽtia ab officiis personarum ducitur, quoties nos ductos cognationis vel affinitatis, vel domesticæ necessitudinis, aut Reip. officio pro iis laborare significamus, quorũ aliqua in Remp. extant promerita, aut quorum virtus aduersariorum criminationibus afflictã ac prostrata iacet, vel deprimitur infirmitas. Vsus eo loco in oratione pro Publio Sylla Cicero.

Eſt autem honeſtiſſima cùm ad conciliandam multitudinis beneuolentiam, tum vero gloriam atque admirationem excitandam illa officiorum commendatio, quæ à liberali gratificandi voluntate, beneuolentia in ciues, pietate in parentes, miſericordia in calamitoſos, exules atq; afflictos ꝓfecta videtur. NAM IN AMICITIÆ humanæ'q; neceſſitudinis conſociatione quemadmodum labor nullus honeſtus, nullum alleuamentum neceſſarium detrahi ſine graui communis officij derelictione poteſt: ita benignitatis eſt, eloquentiæ bona, quæ natura ad hominum ſalutem & conſeruationem dedit, ad optimorum ciuium pericula propulſanda conuertere. Obſeruaſſe hos beneuolentiæ locos paſſim videtur Cicero. Si qua cauſa ad Reipublicæ exemplum referatur, in ea Plinius omniũ intereſſe putat, quid rectè, quid præter ius & æquum fiat, diligenter diſpicere. *Officiorũ commendatio vnde.*

Manet & hoc in præceptis, vt caueamus, ne quos propter priuatam aut publicam vtilitatem diligimus, eorum laudẽ effuſius prædicemus. SOLET ENIM plerunque inuidia florẽtibus rebus, illuſtríque gloriæ facilius incum- *γνώμη.*

bere, vt exitus noster, si formula cadamus, apud nostri amantes commiserationem meretur: ita sæpe contemptum ac risum excitat, si nostra diligentia nihil videamur consecuti. Eam etiam ob causam apprimè vtilis est illa eloquentiæ dissimulatio, qua nos aduersariorum ingeniis, gratiæ atque authoritati impares dicimus. Vsus ea Cicero in prima exordij circunductione pro P. Quintio, & pro L. Cornellio Balbo.

Vtilis eloquētiæ dißimulatio.

A iudicis persona.

Iudicis etiam laudatio cum causæ nostræ vtilitate coniungenda: ad eiúsque animi virtutes pleráque accommodanda erunt. Nam Cicero in oratione pro Pub. Quintio, contra aduersariorum vim & gratiam præsidium ab æquitate, fide, grauitate, ac virtute. C. Aquilij sibi quæsiuit. Sed conciliandi iudicis, vel etiam auditoris materiam, causa, quæ maximè fauorabilis videatur, dabit.

Ab aduersarij personæ.

Captabitur & ab aduersarij persona beneuolentia, si præcipitem eius amentiam, libidinosum furorem, proiectam nequitiam, barbaram denique & illiberalem in aliorum vel existimationem vel fortunas debacchandi voluptatem, & quicquid ab illo proteruè, confiden-

ter, præfractè & flagitiosè factum sit, in contemptionem ac inuidiam trahamus. Vehementi enim & graui insectatione Cicero Ebutij audaciam improbitatémque perstringit.

DE INSINVATIONE.

In turpi causa & tacito vulgi præiudicio damnata, non recto vtimur principio, sed insinuatione, quæ ἔφοδος Græcè appellatur. Ea est, per quā occultè in iudicum animos causæ nostræ vel excusatione, vel etiam criminis extenuatione admittimur; medicorum exemplo, qui amaram potionem ægrotis exhibituri, vt amaritudinis fallant sensum, extremas poculi oras melle obliniunt. Vsus ea Q. Hortensius, qui cùm illiberaliter, sed quod natura honestum fortasse ac ciuile videbatur, Martiā Catonis vxorem deperiret, prius eius filiā Portiam Bibulo nuptam, procreandæ ex ea gēte sobolis causa poposcit. Cui cùm Cato respondisset, Sua quidem omnia illius in voluntate futura esse, sed quod peteret, in generi, cui filiam dedisset, potestate esse, victus cupiditate Hor-

Insinuatio.

Cato vxoris suæ Martiæ cōmunitatem Hortensio fecit.

tensius, Martiã eius vxorem apertè postulauit. Cuius potestatẽ ipse Cato, qui marit⁹ esset, dare possit. Hac insinuatione illectus Cato inuerecundè concesserat, quod recusare antea poterat honestè.

Loci insinuationis. Eius hoc breue sit præceptũ, vt ab iis quæ lędũt orationem inflectamus: caussæ turpitudinem personę commẽdem⁹ dignitate. Si persona loboremus, ex facto gratiã quæramus persuadeamúsque boni & incorrupti esse iudicis, non personam, sed rem quæ iudicij sit propria, spectare.

DE ATTENTIONE.

Attentio, quibus reb⁹ speretur. Attentio consiliatur, si de rebus maguis, nouis, necessariis, & cum eorum qui nos audiunt vtilitate dignitateque coniunctis, vel ad singulare Reipubli. exemplum pertinentibus nos polliceamur breuiter dicturos: excitemúsque audientium animos spe, expectatione, metu admiratione, & id genus aliis affectibus. Vsus hac ratione M. T. in orat. pro l. Manilia. Agitur, inquit, salus sociorum, aguntur certissima Pop. Roma. vectigalia. &c. Pro. C. Rabirio. Sic enim

existimare debetis Quirites, post hominum memoriam rem nullam maiorem, magis periculosam, magis ab omnibu° vobis prouidendam, neque à Trib. pleb. susceptam neque à Consule defensam. neque à Pop. Roma. esse delatam: Quòd si causa iucunditatis in agendo varietatísque minus sit habitura, rogandi iudices, vt in audiendo non minorem diligentiam religioni tribuant, quam voluptati.

DE DOCILITATE

Docilitas iisdem ferè quibus attentio constat locis. Eius tamen ratio commodissimè explicatur, si causæ genus, naturam, ac summam denique rei quam iudicis cognitio excipiet, definitione ac diuisione ita explicemus. vt neque iudicis attentionem ipsa partium diuisione cõfundamus, neque multitudine obruamus memoriam.

Docilitas vnde sumatur.

Incidunt autem in omnes orationis partes hi loci, in tota causa tanquam in corpore sanguis, sparsi. Alicubi tamen, vbi præsertin causę genus parum sit honestum, simplicius erunt attingendi. Nã

quædam eleuanda, quædam etiam omittenda ad remittendam iudicis auditionẽ. Cicero enim in oratione, qua Q. Ligarium defenderat, vsus ironia est ad criminis inuidiam eleuandam, remittẽdámque Cæsaris attentiõnem.

Libera exordia. Libera mihi videntur exordia, nec vna certa ratione tractari posse. Sunt enin locis, caussis, temporibus, personis nostris vel aduersariis, præsenti rerum statui, & hominum opinioni accommodanda. Exempla sunt longè pulcherrima apud Demosthenem & Ciceronem.

Modus exordij. Modus exordii aptissimus erit, si nec ipsa breuitate excidat, nec longitudine auditorem defatiget, & quemadmodum Apelles & Parrasius suam imaginibus addiderunt symmetriam: ita orator simplicibus causis breuius: multiplicibus verò & suspectis longius dabit principium, ne iuxta prouerbium, Herculis personam, & cothurnos infanti tribuat.

Exordiorum vitia Exordiorum vitia rhetores tradunt, Vulgare, id est multis causis accommodatum. Cummune, cuius vsum aduersarius habere potest. Commutabile, quod aduersarius in causæ suæ voluntatem ac

defenſionem retorquet: Separatum, & à cauſa alienum: Tranſlatum, quod aliis ex cauſis eſt ductum. Præter hæc cauendum, ne verborum inſolentia, nouitate, obſoleta & deſita veſtutate, metaphora audacius petita in procemiis vtamur. Præcipua tamen cura obſeruandum, vt poſtremam procemij partem conſequentium initio, tanquam totius corporis membro accommodemus.

DE NARRATIONE.

Naratio eſt, hiſtorica rei geſtæ aut ut geſtæ expoſitio. Eius fauorabile initium eſſe debet, atque inde ductum, vnde cauſa noſtra potiſſimùm commendatur, iactis paſſim ſuſpicionibus, ſeminibùſque argumentorum, quibus cauſa communiatur. ESTENIM expoſitio reliquæ orationis omnis fons, & initium contentionis. Quare præcipui eſt conſilij videre, quando & quomodo narrare expediat. Maxima ſiquidem rerum momenta in narratione ſæpe vertuntur. Quod autem Rhetores narrare, id Iureconſultus poſtulare vocat, a

Maxima rerum momenta in narrationne verti.

a Tit. de poſtulando. d. &c.

b l.1 §. postulare d. c. d. t. de postu. d. & C.

hoe est definitore Vlpino, *b* desiderium suum, vel amici sui in iure apud eũ, qui iurisdictioni præest, exponere: vel alterius desiderio contradicere. Quibus postulandi ius detur, idem copiosè explicat. *c.* Postulandi præcepta atque vtilitatem rectius & speciosus tradunt Rhetores. NARRATIO autem omnis quæ vel ipsius est causæ, vel rerum ad causam pertinentium, aut tota pro nobis est, vt Quintilianus existimat, aut tota pro aduersariis, aut pro vtrisque mixta. Ea quæ causæ nostræ conciliationem dignitatémque habet: tribus (quæ & ipsæ aliarum partium sunt communes) constare debet virtutibus, vt sit aperta, vt sit breuis, vt sit credibilis.

l. 4. cap. 2.

Narrationis virtutes.

Nullam autem totius orationis partem cùm reliqua omni verborum gratia ac venere, tum vero perspicuitatis virtute ac lumine æquè conuenit illustratam esse atque narrationem: ne eius obscuritas vniuersæ orationi labẽ atque tenebras aspergat. Repeti enim quę obscurè exposita sunt, alio loco non possunt: & ferri iudicium de causa quæ non intelligitur, rectum præsertim & liberum non potest. Quare enitendum,

vt narratio ſit aperta ac lucida, hoc eſt, verbis propriis, vſitatis, ac ſignificantibus, nec tamen nimium aut exquiſitis, aut ab vſu remotis expolita.

Narratio breuis. Breuis fit narratio, cùm nec plura nec pauciora quàm oporteat dicimus, ſummam rei de qua iudici pronunciandum eſt exponentes: cauſæque circunſtantias ſic recidimus, vt nec cognitioni quicquam, nec vtilitati detractum videatur. Qua in re fugiendum, ne abrupta, hiulca, & nimium præciſa oratio rerum efficiat confuſionem. Gignit enim affectata illa ſermonis breuitas obſcuritatem, iuxta illud Horatij: Breuis eſſe laboro, obſcurus fio. Si tamen rerum & cauſarum ordo in longum exierit, profuerit expoſitionem partitione, interfatione, ac communitione diſtinguere. His enim locis breuem narrationem Cicero pro Quinto. Ligario fecit.

Credibilis narratio quomodo fiat. Credibilis ſiue probabilis erit narratio, ſi perſonis, ſi temporum ordini, locis, cauſis ac rebus ſit conſentiẽs, & quadam cum feſtiuitate diſtincta, accommodata etiam ad id pronunciatione. Nonnunquam etiam argumento ſimplici ac breui ad probandum quod propoſuerit, adhibito.

In narratione ea, quæ contra nos est, spectanda erunt causarum genera, quò rerum circunstantiæ, causæ natura ac defensio nostro se iudicio offerant spectāda. Vtendum colore: mitiganda quędam ac purganda, vt ostendamus reum humano quodam errore lapsum, magísque occasione quàm peccandi voluntate à naturæ suę statu in turpitudinem impulsum esse. Pleraq; etiam verborum commutatione eleuanda: quemadmodum Cicero stupri commercium quod Cęlio adolescenti cum Clodia intercesserat, his verbis extenuat: Adulterum ego putarem, si quis hanc paulò liberius salutasset?

Eam vero expositionē, cuius pars pro nobis, pars contra nos est, ita diuidemus vt nostra confirmemus, aduersa corrigamus remediis, de quibus iam diximus.

Quæ spectāda in narratione.

Illud in vniuersum spectandum, vt narrationem omni verborum elegantia ac varietate, omni verborum gratia ac splendore illustremus: vbique reddamus rationem, quare & quomodo res ita facta credatur: eo tamen modo, vt narratio sit illa, non confirmatio. Postremò vt narrationis finis summariam ali-

Narratio nisi-

quam habeat ſententiam, ex qua cauſæ conſtitutio emergat: quod Ciceroni peculiare fuiſſe video in oratione pro Q. Ligario: Nullum igitur habes Cæſar adhuc in Q. Ligario ſignum alienæ à te voluntatis. Hinc ſtatus, quo animo Q. Ligarius fuerit? Sic pro Cæcinna: Reſtituiſſe ſe dixit, ſponſio facta eſt, hac de ſponſione vobis iudicandum eſt. Atque hic ſtatus eſt ſcripti & voluntatis, qui qualitate excutitur. Item pro Milone poſt narrationis finem: Nunquid igitur aliud in iudicium venit, quã vter vtri inſidias fecerit? Ex quo ſtatus naſcitur coniecturalis, in qualitate fundatus. *nẽ eſſe debere, ex quo ſtat' cauſa elicіatur.*

In narratione vitandas magni authores præcipiunt, crebras excurſiones, proſopopœias, apoſtrophen, atque omnino argumentationem. *Narrationis vitia.*

DE EGRESSIONE.

Expoſita cauſa ſępe datur ad eorũ qui nos audiunt animos incitandos vel reflectendos, aut etiam oblectandos illa excurſio, quam παρέκβασιν græci, latini egreſſum, egreſſionem & procur- *Digreſſio.*

ſionem vocant: qua extra orationis flexum atque decurſum, in plauſibilem aliquem locum, cum ipſa tamen cauſæ vtilitate coniũctum ſic excurrimus, vt facilis ad priora ſit acceſſus. Eius mihi vſus vel cauſa narrata, vel argumentis noſtris confirmatis, vel reprehenſis contrariis, in ſingulis denique aut vniuerſis quæſtionibus præcipuus eſſe videtur, quoties in luxuriam, auaritiam, ingratitudinem & huiuſmodi alia exaggerandę aut locupletandæ orationis grátia digredimur: maximè tamen, cum atrox expoſitionis fuerit finis, aut aſperam aliquam legem tueri, aut conuellere popularem conamur. Quod Ciceronem contra legem agrariam feciſſe ſatis conſtat.

Digreſſionis vſus.

DE PROPOSITIONE ET PARTITIONE.

Propoſitio narrationi fere ſuccedere ſolet, niſi vbi expoſitionis finis, cauſæ ipſius controuerſiam proponat. Erigit enim auditores & monet, vt ſeſe ad diſcendum parent: ſummámque cauſæ quęſtionem, de qua cognitio habetur, oſtendit. Præcipuè vtilis in cauſis obſcuris & multiplicibus, in quibus factum conceditur

Propoſitio.

ditur, de iure autem aut finitione, aut qualitate quæritur. Nec semper sunt simplices propositiones, sed nonnunquã duplices, vel etiam multiplices: quæ si coniungantur, partitionem efficient.

Est autem partitio definitore Quintiliano, nostrarum aut aduersarij propositionum, aut vtrarumque ordine collata enumeratio. Hæc si opportunè adhibeãtur, multum splendoris ac gratiæ orationi adfert, iudicísque memoriam præcipuo auxilio confirmat. Si contrà varia ac multiplex sit, iam eo ipso obscuritatis vitio, cuius fugiendæ gratia adhibetur, laborabit. Quare & lucida, & breuis esse debet, ne quid altero sit superuacuum. *Partitio.*

DE CONFIRMATIONE.

Causæ confirmatio sicut præcipuam dicentis dignitatem commẽdat, ita omnibus in actionibus maximè est necessaria: eius naturam, & cui in ciuilibus forensibúsque negotiis incumbat, de iureconsultorum sententiis paucis & simpliciter explicabimus, ne puerorum ingenia in ipso artis vestibulo, rerum quæ traduntur difficultate frãgamus, aut re-

tardemus, ſtudiorum profectum: deinde oſtendemus, quæ probationum partes, qui argumẽtorum loci à rhetoribus traduntur. Pueriles enim erunt rhetoricæ præceptiones, niſi ad vſum forenſem & ciuilium rerum procurationem referantur. Eſt autem cõfirmatio, qua cauſę noſtræ dubiæ & controuerſæ auctoritatem fidemque argumentis facimus. Hanc Paulus ſcribit ei incumbere qui dicit, nõ ei qui negat. Abſoluitur enim reus actore, quod intendit, non probante. quando is qui negat nulla nec naturali nec ciuili ratione ad probandum compellitur. *a.* niſi fortè actor euidenti aliqua vel rerũ vel legis præſumptione munitus probãdi neceſſitudinem in negantem transferat: veluti ſi actorem, quocum venditio ſit contracta, ſana mente fuiſſe ego dicã tu neges: aut in dubium veniat, vnde vxor conſtãte matrimonio magnam aliquam fortunæ acceſſionem honeſtè ſibi acquiſierit, præſumatur de bonis mariti eam acquiſiuiſſe. Aut ſi in condictione indebiti pecuniam me accepiſſe confitear, tu verò eam mihi debitam fuiſſe neges, facit pro me quidem præſũptio, cõgeríſque tuis me conuincere probationibus: quoniam cauſa nulla fuit vel iactã-

Confirmatio.

a l. Ei incũbit. d. de proba. l. Actor. C. eo. t. l. Qui accuſare. C. de edendo.

di pecunias tuas, vel indebitas profundendi: cuius rei monimenta extant apud iurisconsultos. *b.* Vt autem qui excipit probare quod excipitur debet, ita ipsa nonnunquam præsumptio à reo probationem in petitorem transfert, vt in pacto de nõ petendo, in cancellato chirographo. *c.* Sed non eadẽ est in omnibus causis probationũ fides: nã in pecuniariis petitori, qui semiplenã probationẽ habet, deferri potest iusiurandũ, nisi personæ qualitas obstet. *d.* In criminalib⁹ verò, testes, signa, suspiciones, argumenta, probationes luce clariores esse oportet. *e.* Nõ enim de fortunæ & dignitatis amissiõe, sed hominis salute, cui⁹ neglectio improbitatẽ arguit, magno iudicio agitur. *f.* eòque absentẽ, vt ait Vlpianus. *g.* in criminibus damnari nõ debere diu⁹ Adrianus Iulio Frontino rescripsit: sed nec de suspicionibus debere aliquem damnari diuus Adrianus Aufidio Seuero rescripsit. Sanctius enim esse impunitũ relinqui facinus nocentis, quã innocentem damnare. Quanquã in his quoque legis isuspicionúmque præsumptio reum vehementer premit: vt eũ, qui cùm in affectati adulterij suspicionem venisset, non tamen, cùm ei denunciatũ esset,

b l. Nec codicillos. C. de codic. l. Etiã si vxoris. C. de dõ. int. vi. & vx. l. Cũ de indeb. de pb. d.
c l. Si pactum l. si chirographum de prob. d.
d l. Non est qd̃ me r⁹ cãa. d.
e l. Sciãt. t. C. de prob.
f l. Qui sentẽtiã. C. de pæ. l. Addictos. C. de appellat.
g l. Absentẽ. de pæ. d.

ab alienis nuptiis, ab alieno amore temperare sibi potuit: quem etiam impunè occidere leges permittunt. *h*. In crimine sanè læsæ maiestatis, patriæ oppugnatæ vel proditæ, peculatus, sacramentorum desertorum, falsi & eiusmodi, eadẽ probandi necessitas incumbit tam actori quam reo. *i*. Neque tamẽ eorum, qui infamia notantur, aut qui domestici sunt ac familiares, probatio fidem auctoritatémque meretur, nisi in causa repudij & diuortij. *l*. Quòd si par vtrinque sit probationum fides, melior habẽda eius erit conditio, qui præsumptione aliqua iuuatur. qua in sententia est Barto. *m*. Breue igitur hoc sit præceptum, vt intẽtionem actor, exceptionem reus probet, nisi vel causæ natura, vel defensionis tractatio hunc ordinem inuertat: deinde, quod fori seueritas causarúmque magnitudo exigit, vt probationes, instrumẽtorum fide, testium religione, euidentissimis argumentis, non nuda asseueratione extra iudicium prolata, aut epistolis confirmentur.

h l. Si q̃s & auth. Si quis ei. C. de adult.
i l. Fallaciter. C. de abolitioni. l. vbi falsi C. de fal sis.
l Bart. in l. consensu. C. de repud.
m in l. Si duo. de iureiur. d.
n l. Non epistolis, l. Non nudis. C. de prob.

Probatio artificialis & inartificialis.

Aristoteles probationes, in quibus tota vincendi spes est posita, alias facit inartificiales, alias artificiales: Græci πίστεις ἀτέχνους καὶ ἐντέχνους vocant. Prioris

generis ſunt: præiudicia, rumores, tormenta, tabulæ, iuſiurandum, teſtes & ſi qua ſunt alia, quæ ad oratorem à cauſa atque à reis deferuntur: quæ omnia ſummi artium ſcriptores ab arte quidem remota, ſed magnis tamen eloquentiæ viribus explicari contendunt. Poſterioris ſunt: ſigna, argumẽta, exempla. Mihi ſanè quæcunque fidei faciendæ facultatẽ prębent præceptis & monitis contexta, ad artis confirmationem pertinere videntur: & cùm priora illa certis præceptionibus explicentur, controuerſia nulla eſt, quin artis ſint, quoties ab eis orator probationem petit. Porrò hic vides cùm omnium humanitatis artium, tum præcipuè rhetoricés atque dialectices inter ſe communitatem: qua veluti vinculo quodam ſocietatis atq; naturæ cõſenſione conſtringuntur. Vt enim poëſis ſuam à muſica ἁρμονίαν, Geometria proportiones ab Arithmetica mutuantur, Aſtronomia ex numerorum, figurarum, ac mathematicarum dimẽſionum fide propendet, Metaphyſica naturalium coniectura explicantur, ſic Rhetorica ab Academicis ingeniis ſubtilitatem, à dialectico argumẽtorum ſumit locos. Eſt enim eadem ſignorum, argumentorum,

Artium cognatio.

Inuentio partium omniũ difficillima

atque exemplorum apud Rhetorem & Dialecticum inuentio. quæ ſicut prima & partium omnium difficillima eſt, ita multa commentatione ac ſingulari animi iudicio parata eſſe debet. Perit enim omnis omnium ſtudiorum fructus, niſi hanc partem ſumma cum diligentia ac dignitate excolam⁹. Nam noſtris de rebus bene dicere, aut aliorum de ſcriptis recte iudicare, rerúmque cauſas, conſecutiones, differentias, ac reliquas cogitatione peruidere circunſtantias, niſi ad argumentorum locos veluti rerum indices animus referatur, non poterimus. Eáque de cauſa & nos copioſius hanc locorum rationem explicabimus, felicem iuuẽtutis (cui hunc laborem dicauimus) indolem, Dialectici ſtudij parte maxima alleuaturi.

Inuentio nis vſum maxime eſſe neceſſarium.

Inuentionis vis omnis in locis eſt poſita.

Inuentionis vis omnis in locis eſt poſita, ex quibus veluti rerum fontibus, & vberi quadam materie, omnis orationis copia, omnis dicendi ornatus, omnia ad omnem orationis amplificationem inuenta emanant: quando non aliud ſunt loci, niſi argumentorum domicilia ac indices, quibus animos noſtros per illã immenſam rerum circunferamus magnitudinem: vt quid in vnaquaque re ſit

Loci quid dicãtur.

probabile inueniamus, inuentum deinde syllogismis circunscribamus, exemplis exornemus: vt hoc modo instructi, de rerum omnium natura, origine, ac officiis, de virtutú ac vitiorum formis, de ciuilibus denique negotiis, probabiliter, copiosè, atque illuminatè disseramus. EA ENIM est locorum vel præcipua vtilitas, quòd ingenuarum humanarúmque artium dignitatem illustrent, & suppeditent rerum omnium materiam: nec eloquentiam solùm affluenti rerum copia atque vbertate alant atque ornent, sed animos quoque nostros pulcherrimarum rerum induant cognitione & prudentia. Primùm itaque probationes eas, quæ ad omnes in vniuersum pertinent quæstiones, ab ipso capite, vnde omnia faciendæ fidei locupletandæq́ue orationis instrumenta deducuntur, arcessemus: deinde suas singulis causarum generibus assignabimus.

Locorum vtilitas.

DE PRÆIVDICIIS.

Præiudicium, quod alij pronunciatum & res iudicatas, Cic. testimoniū, nōnulli

præiudicationem nominant, est sententia dicta, quę iudicaturis exemplũ, quod sequantur, adfert. Vel vt Lau. Valla definit, sententia quædam ante iudicium: sicut si essent duo de officio aliquo contendentes, cùm lis in longum procedit, magistratus iubet interea dum sententiam ferat, alterum officio fungi, quasi iudicans, iam nunc pro ea se parte sentire, penes quem esse vult rem, de qua litigatur. Hoc potissimum confirmatur eorum qui pronunciauerunt authoritate, & rerum de quarum natura quæritur dissimilitudine. Refellitur autem rerũ dissimilitudine, actorum negligentia, testium corruptione, personarum infirmitate, & iudicis ignorantia: quem ideo etiam monere oportet, ne suam alienę fidei condonet religionem. NON EST magnæ industriæ aduersus præiudicia dicere, quorum etiam vsus in foro ciuili, & authoritas infirmior hodie est: propterea quòd legibus iudicandum est, non exemplis aut præiudiciis *a*. Sunt autem duplicia: diuina, cuiusmodi sunt apud Ciceronem pro A. Milone de Orestis facto sapientissimę deę sententia approbato: in Catilinam, à Iouis signo colũnæ imposito: pro Q. Ligario in Cæsaris

Degis fab.li. 5. rap.

a l. Nemos de ent. & snt. om. i

causa deorum immortalium iudicio ac successu approbata: in oratione ad Quirites post reditum habita. Restitutum enim reipublicæ se dicit, omnib' hominibus fauentibus, diis denique immortalibus frugum vbertate, copia, vtilitate reditum suum comprobantibus. Humana sunt, quæ hominum sententiis muniuntur. Eiusmodi sunt tria illa pro A. Milone, & contra Oppianicum illa Scamandri & C. Fabritij damnati. IVRECONSVLTI præiudicium in aliam quoque sententiam videntur accipere *b*. Iisdem res iudicata, definitore Modestino *c*. dicitur, quæ finem controuersiarum pronunciatione iudicis accepit: quod vel condemnatine, vel absolutione contingit. Quæ sic appellatur, etiam si post rem iudicatam detur prouocatio *d*. propterea quòd facta prouocatione singatur pronunciatum non fuisse *e*. Magna huius in omni causa est auctoritas. Standum enim ea vel cadendum, si reliqua iuris solennitas nulla in parte negligatur, erit litigatori *f*. Sed infirmatur rerum ipsarum, quæ in controuersiam veniunt, personarum item, ætatis, loci & temporis circunstantiis: vt si iudex minor quatuordecim annis sententiam di-

C. l. sed licet. de of præ. d.

b tit. de exce. sen. præscripto. & præiud. d. & §. præiudiciales instit. de act.

c l. j. c. de reiud. d.

d l. litiga. C. de appella.

e l. i. § vlt. ad se. turpilia. d.

f l. i. de re iud. d.

g l.quidã eod.d. catur pronunciasse g. nisi fortè vel principis auctoritate, vel ex partium consen-
h l.i.de iu ris.om.iu dic.d. su minor octodecim annis, sed tamen maior quatuordecim, datus fuerit iudex h. Non enim omnes iudices, referente
i in l.cum præto. §. nõ oẽs.de iudiciis d. Paulo i, dari possunt ab his, qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur, ne iudices sint: quidam moribus: quidam natura, vt surdus, mutus, per-
l l.act. §. cõtra. de re iud.d. petuò furiosus & impubes, quia iudicio carent. Lege impeditur, qui senatu motus est. Moribus, vt fœminæ & serui. nõ
m l.nõ e. c.de pc. quia non habent iudicium, sed quia receptum est, vt ciuilibus non fungantur
n l. 2. c. de pæ.iu. officiis. Nec contrà indefensos minores 25. annis tutorem vel curatorem non ha-
o in aut. § .si vero vt clerici apud pro epi.col.6. bentes, vel si habeant, & eorum destituãtur propugnatione, res iudicata admitti debet l. quæ tamen in gratiam ac fauorẽ ætatis eis prodesse potest m. Ipsa præterea causarum diuersitas discrimen facit,
p l. i. c. quando pro. non est neces. non enim pædaneus perinde atque ordinarius iudex de ingenuitate, de seruitute n. aut ciuilis cùm sit, de ecclesiastica causa iudicium facere potest o. Illud por-
q l. si feriatis. de feriis. d. rò iudicatum, quod contra res prius iudicatas, à quibus prouocatum non sit, factum dicitur p. aut interpositum feriatis diebus q. aut messium vindemiarumque

tempore r. aut in loco secreto, obscuro, & inhonesto s. aut præter solitum & legitimum iudiciorum ordinem, vel quod nullam denique absolutionem vel condemnationem contineat, vim omnem auctoritatemque amittit t. Sanè eius, qui iurisdictionem non habet, sententiam nullam esse, dubitationem non habet. Ex falsis quoque tabulis, vel testibus corruptis, aut præuaricatiõe, dolóne malo commisso res iudicata oppugnatur v. Non libet hic iuriscõsultorum cõmentarios explicare, in quibus multa in hãc sententiã extant scripta. PRODEST autem iuuentutem his potius, quam cõmunibus rhetorum præceptionibus assuescere. Firmissima enim hinc sumũtur argumenta. REFERVNTVR ad hunc quoque locum clarorum virorum graues sententiæ: quem alij locum AB AVCTORITATE nominant, ab eóque tantũ affirmatiuè argumẽtũ duci putãt. Dominatur hic in rerum naturaliũ historia, in ecclesiasticis disputationibus, in legibus, consuetudine, maiorũ institutis, cæterísque ciuilibus rebus x. Bartolus y. quoque ab eo fidẽ probationémque causis cõfirmãdis parari scribit. Apophthegmata quoq; & prouerbia in

r l. i. eo. s l cũ. sen. c. de sen. & int. t l. præses c. eod. v l. nulli. c. e. l. i. c. si ex falsis.

x. si pater de solutio l. septimo de statu hō. d. y l. in tantum de re diuis. d.

hunc locum coguntur, quæ Aristotele auctore publica quædam sunt testimonia. Nam Cicero Asiaticorum leuitatem atque perfidiam comprobauit his prouerbiis: Phrygem plagis fieri meliorem. In Care periculum. Mysorum vltimus. Lydus seruus &c.

DE RVMORE ET FAMA.

Fama & rumor.

a l. proprietatis. C. de probat. l. de minore. § plurimum, ibi Bar. l. 3 § eiusdẽ. de testi. l. admonendi. de iur. l. vlt. de hær. insti. & c. d. tormẽta.

Fama & rumor ciuitatis consensu, & publico veluti testimonio confirmantur. Sicut enim fama plenam rebus controuersis probationem fidémque nõ facit, ita tamen multorum confirmata testimonio, ac cõsentiens rei de qua quæritur, fidem propè confirmat, ac iustam etiam credendi causam interdum præbet. *a.* Refelluntur autem vana hominum credulitate, falsáque opinione, nec vlla suspicione munita, quæ ferè semper humanæ mentis imbecillitatem in errorem torquet atq; flectit. Habes exemplum apud M. T. Cic. in oratione pro Planco.

DE TORMENTIS.

Tormenta qui confirmant, veram fa-

tendi nesſitatem illis attribuunt: qui diſſoluunt, nulli dolori fidem eſſe adhibẽdam contendunt. Gubernat enim tormenta dolor, moderatur natura cuiuſq; tum animi, tum corporis: regit quæſitor, vt inquit Cicero, flectit libido, corrumpit ſpes, infirmat metus, vt in tot rerum anguſtiis nihil veritati loci relinquatur, iuxta prouerbium MENTITVR in carcere, qui dolorem pati poteſt: mentitur qui dolorem pati nõ poteſt. Nam aliis infirmitas mendacium parit: aliis patientia criminis intercludit confeſſionẽ: ideóque Leænam meretricem horrendis excarnificatam tormentis non tamẽ indicaſſe Harmodium & Ariſtogitonem tyrannicidas: Anaxarchum præſectam dentibus linguam in os tyranni expuiſſe, vnicum indicij remedium, graues auctores ſcribunt. *Lea meretrix.* *Anaxarchus.*

Quatenus autem fides quæſtionibus adhibẽda ſit, qui torqueri, & qua in cauſa debeant, prudẽter & inſigni humanitatis ratione docet Vlpianus *a*. Quæſtioni, inquit, fidem non ſemper, nec tamen nunquam habendam conſtitutionibus declaratur. Etenim res eſt fragilis & periculoſa, & quæ veritatem fallat. Nam plerique patientia ſiue duritia tormẽto- *a l. i. §. Quæſtioni de quæſt. d.*

rum ita tormenta contemnunt, vt exprimi ab eis veritas nullo modo possit. Alij tanta sunt impatientia, vt in quouis mētiri quam pati tormenta velint: & ita fit, vt etiam vario modo fateantur: vt non tātum se, verumetiam alios criminētur. Præterea inimicorum quæstioni fides haberi non debet: quia facilè mentiuntur: nec tamen sub prætextu inimiciriarum detrahenda erit fides quæstioni, sed causa cognita habēda fides, aut non habenda. Præstat itaque eā in quæstionib9 adhibere moderationem ac prudētiam: vt ei, qui de suo facinore nullis tormentis excarnificatus fateatur, fidem non semper habeamus *b*. propterea quòd tormentorum formido, ac imbecillitatis conscientia eiusmodi confessionem extorquere posse videntur: & diuus Seuerus rescripsit *c*. reorum confessiones ita demum pro exploratis facinoribus haberi oportere, si qua probatio cognoscētis instruat religionem. Non enim in quæstione, quæ varia sæpe est ac incerta, fides iudicumque religio constituenda, sed argumentis causa, signis & suspicionibus erit examinanda. *d*. Qua in re plurimum ad excutiendam veritatem momenti habet vox ipsa, quæ tacitus

b l.i. §. Si quis vltrò de qu. d.

c l.i. ff. Diuus. e. t.

d l.i. §. Idē Cornelio. l. vnius facinoris. §. in ea causa & Bar. in l. i. de quæsti. l. Ex libero homine. ff. De minore. e. t. d.

animi index est, diligens atque sobria iudicis cognitio: & qua animi magnitudine ac constantia, qua fide aut trepidatiōe dictum quid sit, quáue existimatione & conscientia, in quem habita fuit quæstio, apud suos sit ciues diligenter & multa animi prudentia obseruasse *e*. Nō enim temerè, & pro accusatoris ex inuidia aut odio laborantis libidine, aut in quemlibet exhibenda erunt tormenta *f*. Nā de libero homine pro testimonio nō vacillāte, de minore 14 annis *g*. de decurionibus & eorū pronepotibus, de principibus viris *h*. de militibus de muliere grauida facta, aut puerpera, nisi post quadragesimum purgationis diem *k*. haberi quæstionem non oportet, nisi in læsæ maiestatis crimine, in quo nemo quęstionibus eximitur *l*. neque quos aduersarius de domo sua produxit, ad tormenta admitti debent *m*. Porrò de seruorum quæstionibus multa passim extāt *n*. quorum vsu, quoniam ferè excidimus, nihil attinet hic ea referre. Nunquā enim sine

e l. de minore. §. plurimū. e. d.
f l. de minore. §. tormēta.
l. quæstiones. de quæsti. d.
g l. Ex libero. §. i. de qu. d.
h l. decuriones. i l. diuo Marco C. e.
i l. milites C eod.
k *l. prægnantis. & ibi Bart. de pœnis. d.*

l l. de minore. e. t. l. nullus. C. ad l. Iul. maiest.
m l. i. §. ad quæstionem eod. t.
n d. & C. de quæstio. & ibi doct.

grauibus suspicionibus & argumentis in criminalibus causis aduersus domini caput de iis quæstio habetur *o*. In crimine verò læsæ maiestatis, fraudati census, adulterij, homicidij & proditæ Ro. po. salutis permittitur vt sine signis, argumentis, & suspicionibus de iis quæstio habeatur *p*. Suspicionem autem in criminalib⁹ causis (nam in pecuniariis ita demum de seruis etiam alienis haberi potest quæstio, si aliter inueniri veritas, nisi per tormenta non possit *q*) mouere potest vnus testis *r*. extatque diui Augusti edictum *s*. ne omni in causa & persona adhibeantur tormenta, sed cùm capitalia & atrociora maleficia aliter, atque per quæstiones inuestigari non possunt: quarum moderationem iudicem habere oportet, vt qui torquetur, saluus sit vel innocentia, vel supplicio *t*. ac proinde vtilissimum esse ab Vlp. traditur *u*. suspectissimum quemque & grauibus suspicionibus pressum, qui verum fateri queat, primū torquere, ac ita interrogare, ne quenquam nominatim perstringamus, aut suggeramus potius, quam requiramus *x*. in quam sententiam & diuus Adrianus rescripsit.

DE

o l.i.d. et C.eo. d.
p l.vix- cer.de iu. l.famosi. ad l.Iuli. maiest.d.
q l.diuus Pius. ff. de quæst. l.interrogari C.e.
r Azo. et Bar. ī l.v ni⁹. §. iudex d,e.t.
s l.edictū e.d. Bar. Cic.& Quintilia.lib. s.
t l. Quæstiones.e. t.d.
v l.i.e. d. l.Quoties c.de nau fra. li.11. et ibi Bar.
x l.i.qui. §.quæstionem d.eo.& ibi Bart.

DE TABVLIS.

Tabulæ ſiue inſtrumenta, ſunt ea omnia quibus cauſa inſtruitur, quorum appellatione etiam teſtes continẽtur *a*, qui cauſam non aliter atque tabulæ inſtruũt *b*. licet aliud quoque eo nomine doctores in municipalibus ſtatutis ex communi dicendi vſu intelligant *c*. Eadem enim in exercẽdis litibus eſt teſtium & inſtrumentorum fides *d*, paucis aliquot contractibus exceptis, in quibus neceſſaria omnino eſt inſtrumentorum approbatio *e*. Sed inſtrumenta, quæ hic nobis ſcriptura & tabulæ dicuntur, ſunt vel publica, vel priuata, vel forenſia, vel ab aduerſario, publicóue archiuo fortè aut grammatophylacio prolata *f*. PVBLICA inſtrumẽta nullo externo auxilio cõmunita probationis vim atque fidem in iudiciis habẽt *g*, ſi ipſum αὐθεντικὸν quod vocant, id eſt ſcriptura auctoritate publica conſignata, quæ vulgò originale dicitur, non autem illius vel index vel exemplum proferatur *h*. mo-

a l. i. de fide inſt. d. & in aut. eo. t.
b l. Notionẽ §. inſtru. de verb. ſign. d.
c Imo. in rubri. extra de fide inſtr.
d l. In exercendis c. e.
e Accur. ī l. 2. Pactũ c. de pact. & 10. An. in c. i. de cẽſi. lib. 6.
f l. Ad hæc c. de fide inſt.
g §: Si vero in auth. eod. col. 6.
h l. Quicunque & glo. eod. d.

dò non eius auctoritatem aduersarius eleuet, aut calumniosam esse scripturã probet *i*. Itaque is qui instrumẽtum producit, eius fidem, qui destruit, calumniã probare debet k. Productum autem semel instrumentum, cuius spectata fuerit fides, non aliter referre debet, atque aduersarius iurauerit se posse & velle calumniam in instrumento ædito probare: quo modo qui instrumentum produxit, ne pro falso habeatur, referre illud cogitur: nisi fortè incendij conflagratione, fortuitóue casu aliquo, nullo suo dolo malo absumptum iuret, aut definitiua interposita fuerit sententia *l*. Fit autem instrumentis publicis fides vel derogatur aut testibus, aut literarum collatione. Testes aduersus publicum instrumentum non admittũtur, nisi mágnæ existimationis, & numero sint plures tribus *m*. Nam præsumptio iuris & de iure instrumenti fidem commẽdat *n*. præfertúrque quibusdam in causis instrumentum publicum duobus aut tribus *o*. Literarum vero collatione olim instrumenta in vniuersum, hodie verò pro parte aliqua vel approbantur, vel rejjciuntur. Non enim firmam litera-

i l. Si vte ris c. eo.
k *l. fi. c. c.*
l l. fi. & l. Sicut iniquum c. eod.
m l. cum precibus c. de proba t. & Azo.
n §. Si verò mo. in authẽ. e. col. 6.
o l. Si alterius c. fi. mi. se. ma. di. l. Generaliter c. de non nu. pec. l. testium c. de test.

rum collatio fidem ſine teſtibus facit, propterea quòd ſcriptura ætatis, valetudinis, calami, & atramenti vitio mutata non eandem vbique retinet ſimilitudinem *p*. ac proinde tabellionis & quorum atteſtatione tabulę cõſignatæ ſunt, confeſſione atque iudicio ſtandum eſt, aut illis mortuis vel abſentibus faciunda literarũ collatio. PRIVATA autem inſtrumenta, quæ chirographa Aſco. Pædiano dicuntur, quod in iis, quæ geſta ſunt, priuatim ſcribi ſoleant: aut a-teſtatio, ſeu annotatio, ſi nullis aliis adminiculis iuuẽtur, fidem probationémque ſola non faciunt *q*, pręſumptionem tamen aliquam gignunt *r*. quare vt literarum fiat collatio, proferri debet trium teſtium conſignatio: aut lis dirimi duorum vel trium teſtium iureiurando. quã ſententiam Azo. & Bartho. approbant. EADEM ferè eſt ratio inſtrumentorum forenſium, quæ in iudicio fiunt, & acta appellantur: eorum item, quæ vtrinque proferuntur, vt ſunt acceptilationes, Græci ἀποχὴν καὶ ἀντιαποχὴν, nonnulli etiam αὐτόγραφον appellant, & quæ ex publico archiuo promuntur: quorum omnium tractatio in libro C. quarto extat.

p §. *Nouimus. in auth. eo. col. 6.*

q *l. Instrumenta c. de probat.*

r *Bart. in l. admonendi.*

s Quoties igitur eiusmodi instrumēta & testium fide, & literarum collatione probantur, plenissimam merentur fidē t. Si verò per testes tantum, aut sola literarum collatione confirmentur, semiplenam faciunt fidem v. Si nec testiū fide, nec literarum collatione probentur, nihil præter præsumptionem adferunt, ídque ideo, quod falsi pœna & infamia, collationísque animaduersio, ne falsa instrumenta producātur, optimum quenque deterrere posse videntur. Et quoniam priuata scriptura, referente Bart. x. aut apocha est, aut epistola, aut rationarius libellus, adhibenda hæc cōsilij ratio, vt quod in rationario libello contra scribentem consignatum sit, plenam apud nos fidem mereatur y. Quod pro scribente facit, si illud ex mera illius voluntate dependeat, fidem quoque habeat z. Contrà verò fidem non faciat: quoniam exemplo, vt ait ille zz, perniciosum est, vt ei scipturæ credatur, qua vnusquisque sibi annotatione propria debitorem cōstituit. Incidunt etiam loci communes designatorum aut scelere aut ignorantia.

s l. cōparationes c. de fide instru.
t Bar. in d. l. admonendi de iureiu.
d. t. Bart. in de. l. admonendi.
v §. Si quis igitur, in authē. de īstr. caut. & fid.
x in l. admonēdi.
y l. Quædam. §. Nūmularios. d. de ædēdo & ibi glos.
z l. Nisi enim⁹ de nego. gest. d.
zz l. Exēplo c. de probat.

DE IVREIVRANDO.

Iurisiurandi religio expediendarũ litium maximum est remedium, quoties ex litigatorum pactione, vel iudicis auctoritate controuersiæ deciduntur *a*. delato enim actori vel relato iureiurando simul atque iusiurandum, susceptum vel relatum sit, actio in factum datur *b*. nec aliud quæritur quam an iurauerit *c*. Et quando certa quædam sunt finiẽdarum litium remedia, res iudicata, sentẽtia arbitri *d*, transactio, litis renunciatio, cõstitutum finiendæ litis tempus *e*. & iusiurandum, cuius etiam maior quàm rei iudicatę est auctoritas *f*. propterea quod minor ætate non restituitur contra iusiurandum pręstitum sed contra rem iudicatam *g*, facilè liquet quantus huius sit vsus. Est autem triplex iusiurandum: voluntarium, iudiciale, necessarium, *h*. quæ tria veritatis dicuntur iuramenta, nec remittuntur vel parentibus, vel patronis *i*. Ac proinde cui res, propter quã iuratur, non liquet, petere potest ad rem

a l. i. de iurein. d.
b l. Actori c. eod.
c l. quod d. si de do. malo. §. Itẽ si quis. Instit. de actio.
d l. i. de re iudicata & l. post rẽ iudicatam e. d.
e l. iusiurandũ l. postquã. c. de pactis l. properãdum c. de iudi. l. si c. vt intr. cert. temp.
f l. d. iusiurandũ.

g To. t. c. si aduers. rem iudica.
h Glo. l. i. c. de reb. cred.
i l. quoties eod.

inquirendam, dilationem, & vt iusiurandum interea, dum certior fiat, sibi remittatur k. Est & iusiurandum in litem, quod ad quãdam affectionem pertinet, & à solo iudice defertur: nam si alius detulerit, nulla erit religio l. Aliud quoque iusiurandum est calumniæ, quod nonnunquam omnibus, semper verò parenti & patrono remittitur m. Iusiurandum VOLVNTARIVM ex litigatorum voluntate extra iudicium vel suscipitur, vel refertur, vel recusatur, retractatur autem nunquam n. IVDICIALE iusiurandum ante sententiam definitiuam, in iudicio à litigatorib⁹ defertur atque refertur o. quod etiam recusari ob causam potest p. Si tamen is iusiurandum detrectet, cui relatum est, condemnãri eum oportet, tanquam nulla de causa & veluti conscientiæ metu ac religione perterritum, detrectantem, aut sua voluntate remittentem. At si is cui defertur, iurare nolit, debet de iudicis sententia definitiuè damnari vel absolui, ídque præcipuè si causa vniuersa iurisiurandi reli-

k l. Iusiuran. & ad. e.

l l. Videamus §. i. de in litem iurand. d.

m l. i. c. de iure calũ. l. iusiurand. §. Qui iusiurã. eod. d.

n l. Iusiuran. quod ex. l. Admonendi in fi. e. t. d.

o l. delata l. generaliter c. e. t.

p non obstat. l. manifestæ c. auct. Bar. & probatur l. genera. parag. i. eod.

gione dependeat: aut interponi senten- tia [interlocutoria debet, si litis causæque pars solum aliqua producatur. Datur tamen damnato prouocatio, & prouocationis cognitor iudex, cui reus detrectati iurisiurandi causam iustam cogitur probare *q*. Hoc certe ad animi iudicium referendum esse monent Bart. & Accurs. *r*. eum scilicet, secundum quē in prima causa lis data est, si post prouocationem iisdem vsus probationibus causa cadat, ac primæ sententiæ iniquitas appareat, cogi tanquam temerarium & improbum litigatorem damnum & impensas litis inferre aduersario: nisi tamen nouis vsus dicatur probationibus, quo modo suum quisque sumptum facit *s*. Qui iudicio sisti ob ætatis affectæ valetudinem, aut aliud naturæ negotiorúmque iustum impedimentum non possunt, ad eos mitti debet, vt solenni actorum contestatione iusiurandū, vel suscipiāt, vel remittāt, seruata eadem quā diximus appellationis lege *t*. Paul⁹ rescripsit *v*. ad personas egregias, eósque qui valetudine impediuntur, domum mitti oportere iusiurandum. Non

q. Bar. in l. generaliter §. sed iuramento c. e. sed diuersum scribūt r. & Azo, in sum. r in fi. d. parag.

s 10. And in c. iuris ignorātia de reg. iur. lib. 6.

Bar. in l. Properand. c. de iudic.

t l. generaliter paragr. his præsentibus & Bart. c. de re. cre. et iureiu.

v l. Ad personas e. t. d.

tamen referri ſemper poteſt, vt in rerũ amotarum, furti, cæteríſque famoſis actionibus *x*, niſi id certis in criminibus permittatur *y*. Sed iuſiurandum, quod aduerſario detulimus, probationis fiducia reuocare, antequam iuratum ſit poſſumus: repetere, cui ſemel renunciauerimus, non poſſumus *z*. Retractari non niſi vno in caſu legibus permittitur. *a*.

Neceſſarium iuſiurandum ſicut auctoritate iudicis defertur, ita retractari, niſi vno in caſu, non poteſt. *b*. Huius magnus eſt vſus in bonæ fidei & ſtricti iuriſcontractibus, in delictis & quaſi delictis, & quandocũque probationũ inopia, per iudicem cauſa cognita, controuerſias dirimi oportet *c*. In criminali iudicio capitiſque diſcrimine, nõ perinde atque in pecuniariis popularibúſq; cauſis iuſiurandum defertur *d*. quod & ſuprà notauimus: niſi criminales actiones ciuiliter intendantur aut eiuſmodi iuſiurandum ad confirmandam rei innocentiam deferatur *e*. Deferre iuſiurandũ non poteſt pupillus, furioſus, prodigus

x Azo. & Accurſ. in l. delata c. e.

y. Bart. in l. lex Corn. ff. hac lege de iniuriis. d.

z l. si quis c. eod.

a l. Quidã c. e. l. de his cõt. c. de trãſactio.

b l. admonendi. eodem. d.

c l. ĩ bonæ c. eod.

d l. qui ſentintiã. c. de pæ. l. vlti. de probat.

e Bar. in l. admonendi l. præſente. §. ſicubi c. de iis qui ad eccleſ..

f, procurator Reip. ſine ſpeciali mãdato *f l. iuſſu.*
g. Iurare tamen omnes, quibus iuſiuran- *§. pupil⁹.*
dum defertũr, poſſunt citra diſcrimen *l. utor. ß.*
vel ætatis, vel ſexus, vel ſtatus, & ſine *prodigus.*
vlla periurij vel ſuſpicione vel animad- *e. d.*
uerſione: propterea quòd is qui def it, *g l. Pro-*
contentus eo fuiſſe videtur. Extant in *curator.*
hanc ſententiam inſignes, commentarij *de procur.*
Antonij de Petrutia, cuius gloriæ atque
iuriſprudentiæ profeſſioni nuper, publi-
co omnium bono, ſucceſſit LVDO-
VICVS DE PETRVTIA: quo
in viro magna quædam & mirifica lau-
dis excellentia eſt, dignitas illuſtris, ac
multiplex ingenuarum artium cognitio:
ſed nulla eius laus illuſtrior fingi po-
teſt, quam quod otium pro laborãte le-
gum ſtudio deuoueat ſuum.

DE TESTIBVS.

Maximam probationis vim & hodie
neceſſariam in criminalibus precunia-
riiſque cauſis à teſtium religione ſumi
conſtat *h*. SVNT AVTEM teſti- *h to. tit.*
um alij voluntarij: alij publica denun- *de teſtib.*
ciatione ad teſtimonij dictionem impel *d.*
luntur. Producturus teſtes voluntarios

diligenti eos ac varia domi percontatione ad omnem animi magnitudinem informabit, ne qua ſimultatis, ne qua ambitionis, ne qua animi vindictæ appetentis ſubſit ſuſpicio. Docendi etiam iudices, nullam eſſe firmiorem probationem, quã quæ hominum ſit conſcientia confirmata. Detracturus contrà teſtibus fidem, à perſonarum conditione, ſpe, voluntate, patria, natione, cauſis inimicitiarum teſtimoniũ eleuabit, coniecta graui inuidia, veluti in teſtes fortuna egentes, vita turpes, exiſtimatione damnatos, audatia furentes, non auctoritate, non vitæ religione, ſed largitione, ſagina, ac nocẽdi cupiditate productos. Permiſit hoc ſibi in propugnatione L. Valerij Flacci Cicero, vt eorum perfidiam, leuitatem, & mores perditiſſimos in dandis mutuò teſtimoniis damnaret. Pro M. Fonteio omnẽ ferè fidem auctoritatẽque Gallis derogat: exemplo etiam M. Æmilij, M. Aquilij, Lucij Cottæ, itẽ Catonis & Scipionis in oratione pro Murena oſtendẽs, ob cupiditatis atque iræ ſuſpicionẽ non eſſe teſtibus omnibus fidem adhibendam. Caliſtratus quoque iureconſultus teſtium fidem, conditionẽ, vitam anteactam, fortunã, exiſtimationẽ, atque

dignitatem diligenter exquirēdām esse præcipit *a*, Neque enim omnibus testimonij dictio est, propterea quòd alij iudicis auctoritate, alij legib' in reum testimonium dicere prohibentur *b*. & ipsa personarum dignitas atque veneratio, lubrica item consilij ratio, vitęque turpitudo & infamia à testimonij dictione quosdam arcet, eóque testes infames omnes præter hæreticos *c*. existimatione damnati (nisi in causa fortè pecuniaria cum tormētis exaudiantur *d*) gratia, aut largitione corrupti, impuberes & minores 20 annis *e*, pater in causa filij, & huius in causa patris: nisi in peculio castrēsi, facto à filio ante missionem testamēto, cuius pater testis esse potest *f*. serui homines *g*. mulier in testamento, executores negotiorum ac præsides in causa, cui patrocinium præstiterint *h*. testes domestici & capitali odio nobiscum dissidētes, ignoti & obscuri homines *i*. nullam testimonij habent dictionem, nisi in maiestatis crimine, in quo omnes omnino ad testimonium prouocantur, & si res exegerit, torquentur *l*. In causa propria præter legatarium & fideicommissarium testis idoneus nullus

a l. 3. de testib. d.
b l. 3. §. lege e. tit.
c l. quoniam c. de hæret.
d l. quæsitum eo. t. d.
e l. In testim e. d. & iiij. q. ij. c. i.
f l. qui testamentū § i. de testa. d. l. Parentes c. eod.
g quoniam liberi c. eo.
h l. mandatatis. eo. d.
i l. etiam c. e. l. pridem c de questio. l.

Respiciendum. parag. furta. de pœ. d.

m l Nul esse potest m. Matris & auiæ professio in
lus.d.e.l. causa liberorum, cùm de ætate quæritur,
fi.c. de recipi potest; non tamen testes haben-
fideicom. tur n. Porrò Paulus rectè annotat o. lege
n l. Etiã. Iulia & Papia iudiciorum publicorum
d. de pro- caueri, ne cui inuito denuncietur, vt te-
bat. stimonium litis dicat aduersus socerum,
o l. leg. d. generum, vitricũ, priuignum, sobrinum
e. sobrinã, sobrino, sobrinaue natum eós-
ue qui propriore gradu sunt. Item nec
liberto ipsius liberorúmue eius, paren-
tum viri, vxorísue. Item patroni & pa-
tronæ aduersus libertos, neque liberti
aduersus patronos cogantur testimoni-
um dicere. Scæuola quoque tradit p. in-
p l. Inui- uitos testimonium dicere non cogi se-
ti. cod. d. nes, valetudinarios, milites, & quicun-
que cum magistratu Reipubli. causa ab-
sunt, vel quibus venire non licet. Quo-
rum autem semel ad causam nostram
confirmandam vsi sumus testimonio,
eorum eleuare auctoritatem, nisi graues
inimicitiæ post litis contestationem
ortæ, aut largitio facta euidentissimis
argumentis probetur, nulla ratione
q l. etiã. possumus. q. Ante omnia igitur so-
de pro- brium, integrum, & prudentem iudi-
bat. d. cem pertractare animo oportet quibus
testibus fides sit adhibenda, quæ

in testimonio dicẽdo religio, qua quisque animi fiducia litis testimonium dicat. quod cùm diligentissimè præcipiãt. M. T. Cicero & Quintilianus, tum pulcherrimum in eam sententiam extat rescriptum diui Adriani. *r.* ad Valerium Varrum in hæc verba: Quæ argumenta ad quem modum probandæ cuiusque rei sufficiant, nullo certo modo satis diffiniri potest. Sicut non semper, ita sæpe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur. aliàs numerus testium, aliàs dignitas & auctoritas, aliàs veluti consentiens fama confirmat rei, de qua quæritur, fidem. Hoc ergo solum rescribere possum summatim: non vtique ad vnam probationis speciem cognitionem statim alligari debere: sed ex sententia animi tui te æstimare oportete, quid aut cui credas, aut parum probatum tibi opinaris &c. SED QVOT testes produci possint à multis quæri scio. Et constat diuturnam patriæ consuetudinem, quæ ferè pro lege obseruatur *s*, non leuem habere auctoritatẽ. Receptius tamen est duos in qualibet causa sufficere testes *s*, in facto præsertĩ alieno. *t* Sed hoc quoque causa mutat. Nam in solutione debiti scripto comprehensi, in

r l. Testium. § eiusdẽ de test. d.

s l. diuturna. de l. g. d.

s l. vbi numerus d. eod. & ibi doct. ca. relatũ. de testim.

t Alex. l. 2. absens. si ex nox caus. ag. d.

v In aut. §. Et licet c.l.fi. c.de test. confessione solutionis, in mortis causa facta donatione, in codicillis, in testamento rustici, & omni vltima voluntate quinque exiguntur testes *v*. In testamento cæci, octo: in cæterorum testamentis septem frequentius adducuntur testes *x*, quos vt suam fidem interponant rogare oportet. Nonnunquam trium testium firmissima est fides *y*, sicut in casu vno quindecim requiruntur. *z* Vnius certê testis asseueratio præter suspicionem, non magnam facit fidem. *a* Omnes autem testes produci post litem contestatam debent, nisi hunc ordinem casus inuertat *b*. & antequam litis testimonium dicant, iurisiurandi religione obstringi *c*: qua tamen episcopus eximitur. *d* Potest & de voluntate ac consensu partium iusiurandũ remitti: aut si controuersia sit de ventre inspiciendo. *e* Non autẽ temerè quod quisque audierit, in probationem erit assumendum: nisi in contractibus & obligationibus, quod quisque audierit viderítue, id corã iudice à se animaduersum esse testetur. *f* Postremò illud in omni causa obseruandum erit, si testes vtrinq; producti diuersa & secum pugnantia di-

x l. Hac consultiss. §.i.C. de test.

y l. vlt. C. si cer. pet.

z l. vnicuique C. de proxi. sac. scri.

a l. Iuris. C. de test.

b In aut. §. quia vero. eod.

c l. Iuris. C. e.

d aut. sed iudex C. de episc. et clerico.

e l. i. de vent. inspici. d.

f l. Testium C. eod.

xerint, habēdam dignitatis rationem, ſequendáque ea eſſe, quæ veriſimiliora erunt. g Si omnia ad famæ dignitatíſque prædicationem ſint paria, ſequendum maiorem teſtium numerum. h Si quis copioſiores huius argumenti commentarios expetat, habet Bartholū, quo nemo diligentius hanc rem tractauit.

g l. ob carmen. § si testes. d. eod.

h l. 3. §. eiusdem. e. t. d.

DE PROBATIONE ARTIFICIALI.

Artificialis probatio.

Artificialis probationis partes ſunt: ſigna, argumenta, & exempla. Signorum alia ſunt neceſſaria, quæ græci vocant τεκμήρια: ex quibus euidentiſſimæ demonſtrationes atque ſyllogiſmi Ariſtotele authore deducũtur. Tales ſunt mortuum eſſe, qui non ſpiret: ægrotare eum qui febriciter. Referuntur enim veluti perticularia ad vniuerſalia. Alia autem ſunt non neceſſaria, quæ Græci σημεῖα κ̀ εἰκότα, Latini veſtigia, conſentanea, & veriſimilia vocant. Huius generis ſunt, cædem ab eo factam, cuius veſtis ſit cruenta: & quia pauper ſumptuoſè viuat, furto eum & rapinis obſtringi. Hæc perinde fidem faciunt, atque externis adiu-

Signa τεκμήρια.

uantur auxiliis. Nam vt sola dubitationem non tollunt, ita cæteris adiuncta argumentis, efficiunt, vt quæ suspecta erãt, certa videantur. Sed quemadmodum singula ad probandum infirma sunt, ita coniuncta grauem mouẽt suspicionem. Nam quæ non prosunt singula, vt ait Ouidius, multa iuuant. *a*. Hinc signa affectati regni, popularis illa frumenti largitio Spurij Melij: innocentię atque pudicitiæ, nocturnæ lucubrationes Lucretiæ apud Liuium: Antiphilæ apud Terentium. Ex signis collegit Pyrrhus Epirotarum rex inuictam populi Roma. esse fortitudinem, quòd prælio collisi, grauibúsque belli offensionibus afflicti & profligati, omnia vulnera aduerso pectore accepissent: quòd hostibus suis plerique immortui, quòd omnium in manibus cruenti enses, & relictæ in vultibus minæ, & veluti exardescens in ipsa morte ira atque ferocitas conspicerentur. Rodolphus Agricola signa ad locum adiunctorum, siue contingentium refert. Quintilianus signa ab agumentis separat, quòd signa illa τεκμήρια, quæ perpetuò sunt certa, nequeant esse argumenta, quorum vsus solum sit in rebus controuersis: aut si incerta sint, veluti εἰκότα argumentis

a l. Instrumẽta cũ gl. C. de proba.

Inuicta Ro. pop. fortitudo.

gumentis egeant.

Magnam ſanè exiſtimandi materiam ſigna præbent, non ſolum in ciuilibus actionibus, ſed etiam in medicina, atque mathematicis diſciplinis: precipuè tamē in phyſiogomia. Nam ſicut frons parua modeſtiæ, magna deſidiæ, rotunda iracundiæ, lata leuitatis eſt index: ita oculis humanæ mentis imago tanquam tacitus animi ſenſus exprimitur: eóque contractiores, morum integritatem, oblōgi vitæ inſolentiam, mobiles inconſtantiam arguunt. Habent & ſua ſupercilia ac naſus indicia: quæ animaduertiſſe videtur Cicero in oratione in Piſonem. Signis quoque adulterij ſuſpicio augetur *a.* quorum complexum amplius explicant Hoſtienſis *b.* & Angelus *c.* Bartolus *d.* quoque & Bal. *e.* eorum vſum, & quam fidem probationémque in forenſibus actionibus faciant, longa diſputatione declarant.

Signa magnam existimãdi materiam præbent.

a l. si i. he qui C. d adul.
b in sũm. de filiis presbyte. § .i.
c in tractatu maleficio gl. verbi, cõparuerũt
d in l. 2. de furt. d.
e in l. si extrane⁹. de cõdi. cauſ. data cau. nõ ſecut. d.

DE ARGVMENTIS.

Argumentorum loci alij ad perſonas, alij ad res ſiue negotia pertinent. Horũ rurſus alij ſunt interni, alij externi. Nos naturæ ordinem ſecuti, perſonarum lo-

Argumẽta alia rerũ, alia personarũ. cos prius recensebimus. nam eos à Dialecticis ferè præteritos videas: partim quòd ciuilibus in causis frequentius tractentur, veluti oratorum proprij: partim

Malè à dialecticis personarũ argumẽta negligi. etiam, quòd nullam certam demonstrationibus fidem probationémque faciãt. In vtrisque sanè magna est vtilitas vel ad animi iudicium, vel rerum cognitionem parãdam. Cùm enim ciuiles actiones in rebus atque personis versentur f.

Insti. §. omniũ de actio. g l. idem Cornelio. d. de quæstio l. vnius facinoris §. vnius. d. e. l. qui sine d. e. l. i. c. de testib. & l. 3. cod. & in propositionibus, quibus argumenta accommodantur, personæ ponantur, non potest non vtilissima in omni genere dicendi, nedum forensibus actionibus eorum cognitio esse. g.

Sunt itaque personarum argumenta.

- Genus.
- Natio.
- Sexus.
- Aetas.
- Educatio.
- Habitus.
- Fortuna.
- Studia.
- Commotio animi.

GENVS.

Genus.

Magnam ad honeſtè turpitérque viuendum occaſionem materiamque præbet genus, propterea quod eorum ferè, quorum induimus naturam, mores refe-rimus. Sicut enim in iumentis virtutis commendationem adfert parentum vel magnitudo vel laterum firmitas, pernicitáſque, vel corporis pulchritudo: ita etiam in hominibus, parentum nobilitas magnam laudis nobilitatem liberis parit. Frugi enim eſſe filium, qui probo parente ſit prognatus iureconſulti præſumumt.*h*

h §. propterea in authen. t. de referẽda ſacro. pall. col. 2. in can. ſi quis cũ militibus diſt. 6. q. 2. in can. ſi gẽs. diſtinc. 56.

NATIO.

Natio.

Gentium ſingularum proprij ſunt mores & laudis, & reprehenſioni opportuni. Argumenta apud Ciceronem ſunt Gallorum in oratione pro M. Fonteio: Græcorum, Aſiaticorumque pro L. Val. Flac. & pro L. Murena, Aſia luxuriæ ſuſpicionem præbuit. Offert enim argumentum virtutis vel vitij natio.*i* In deliberationibus & actionib⁹ publicis, quid expetendum, quid fugiendum ſit, hinc ducta argumenta indicant.

i l. quòd ſi nolit §. qui mancipia. de ædil. ed.

Sexus.

SEXVS.

Sexus animorum affectionem arguit. Credibilius itaque in fœmina veneficiū, latrocinium in viro. In exhortationibus admirabilior est in fœminis, quam viris virtus: vt in Chlœlia, Lucretia, Leæna, Tullia Cleopatra. In ciuilibus quoque negotiis sexus discrimen facit.k.

k *l. fœminæ de regul. iur. d.*

ÆTAS.

Alia ætas alios habet mores & affectus. Cic. pro Roscio parricidij crimen ab ætate refellit. Spectatur ea in tutelis, in curationibus, in integrum restitutione, ac reliquis contractibus, etiam in pœnis.*l.*

l l. infans d. de sica l. sed etsi. §. iniuriam. d. ad l. Aquil. l. quod infans. de rei vindicat. d.

EDVCATIO.

Educatio, disciplina, & victus non leuia sunt morum experimēta. Cùm enim omnis ratio atque institutio vitæ communem hominum societatem desideret, non leuem innocentiæ opinionem populo adferunt, quorum ętas atque studia ab iis sunt informata, in quibus animi

magnitudo & excelſitas, virtutíſque ſplẽdor illuceſcit. Ab educatione Cic. probat M. Cœlij adoleſcentiam caſtè integréq; conſeruatam eſſe: Catonem, natura mitem atque admirabilem, Stoica tamen diſciplina factum duriorem. Idem factã à Verre iniuriam Reipu. dicit, quòd liberos ille ſuos ad fœdiſſimas voluptates, potius quàm ad maiorum inſtituta, atq; ciuitatis diſciplinam informauerit. Nihil autem ad effingendos mores efficacius prima illa educatione. *m*.

HABITVS.

Habitus & animi & corporis eſt: nec minus in ciuilibus controuerſiis atque naturalibus tractatur diſceptationibus. Ab eo inſidiarum argumentum ducit Cicero pro A. Milone. Extant pulcherrimi Galeni libri de temperamentis.

FORTVNA.

In fortuna, diues an pauper: in conditione, liber an ſeruus ſit, videm⁹. Continétque hic locus perſonarum qualitatem: in qua magnæ ſæpe & graues controuerſię vertuntur, cũ ciuilibus in cauſis, tum etiã criminalibus actionib⁹, *n*. In

m arg. l. qui filiũ. d. vbi pupil. educari de l. ædiles. ſi. quid verò. de ædil. edicto d. in Aut. de monach. col. i.

n l. quædam d. de pæ. l. aut. facta. §. perſona. e. & ibi Bart. & Imo.

o in l. cũ condictione quoque indebiti, vt Pau-
de indebi lus refert o, qualitas personæ discrimen
to. de pro facit.
bat. d.

STVDIA.

p. l. scire. paragr. vlti. de tuto. & curato. d.

Personarum, adeóque diuersorum hominum studia nemo rectius Comicis poëtis ostendit. His si quis volet, addat Aristotelem in Rhetoric. ad Theod.

COMMOTIO ANIMI.

q. l. 2. de testib. d. r Insti. paragr. vl. de sus pe. tuto. & curato.

Animorum affectiones, veluti ira, ambitio, misericordia, & huiusmodi aliæ, frequenter suspicionem aut augent, aut minuunt: eóque iis Cicero pro A. Milone aduersus Clodium vehementissimè est vsus. Affectus siquidem cuiusque ingeniũ arguunt: nec alia res perinde hominis existimationem commendat, atque moderatæ animi cupiditates ac mores benigni. p. In testibus Modestinus monet q. fidem, dignitatem, & mores spectare oportere, quemadmodum & in tutelis. r. Extat insigne exemplum Tullij Clœlij in oratione pro Sex. Roscio Amerino. Et apud Valerium Maximum libro octauo titu. Infames rei. Ci-

cero in oratione pro P. Sylla monet, omnibus in rebus, quæ maiores grauioréſque ſunt, quod quiſque voluerit, cogitarit, admiſerit, non ex crimine, ſed ex moribus eius qui arguitur, eſſe pōderandum. neque enim poſſe quenquam noſtrum fingi, neque cuiuſquam repente vitam mutari, aut naturam conuerti exiſtimat.

His alij addunt facta & conſilia, & ſi qua ſunt alia, quæ mihi ad ſuperiora referri poſſe videntur.

ARGVMENTA RERVM.

Rerum argumenta communia ſunt Rhetori & Dialectico, corúmque locos alios internos, in ipſis rerum neruis atq; venis inhærentes: alios externos facit præter Ciceronem in Topicis Rodolphus Agricola, quo nemo alius vel accuratius, vel copioſius τὴν τοπικὴν conſcripſit: cuius admirandam naturæ vim ingenijque præſtantiam, etſi imitatione conſequi me poſſe deſperem, voluntate tamen propius accedam, vt quantum rei ipſius difficultas, vel magni præſerim & omni eruditionis genere præſtabilis viri imitatio facultatis mihi detrahit, tantum

Argumēta rerum

Rodolphus Agricola.

addat animi ſuſcepti laboris conſtantia. Sit igitur primus nobis locus à definitione.

DEFINITIO.

Definitionis uſus.

Vſitatiſſimus argumenti locus ducitur à definitione. quoties enim in ciuilibus atque dialecticis diſputationibus, aut ſacris literis, aut omni alia denique ſubtili diſputatione rem controuerſam docere, ſuiſque explicare circunſtantiis conamur, primum occurrit definitio. Ea eſt breuis & circunſcripta oratio, quâ quid ſit res explicatur. Huius genera duo faciunt Dialectici: alterum nominis, quod ſola ἐτυμολογίᾳ, ſiue enarratiõe conſtat: ne vocabulo nominis πολυσήμου decepti, in ἀμφιβολίαν labamur. Vt ſi taurum definituri ſeparemus, aut à domeſtico animali, aut ſydere, aut monte. Alterum eſt rei, quæ ſuis partibus, cauſis, & naturalibus conditionibus exponitur: conſtátq; ex genere & differentia. Sed huius definitionis non vna eſt formula. Alia enim eſt ſubſtantię ex genere differentia compoſita, vt homo eſt animal rationale: alia cauſalis, priori cognata. Nam materiam genus, formam differentia ſignifi-

Definitio quid.

Definitionũ generu.

cat, vt si ὀξύμελι vel mulsum definiatur. De causis infrà dicemus. Est. & definitio ex effectibus seu officiis, eáque frequentissima. Nam essentiæ definitio non ita frequens est, ob magnam verarum differentiarum inopiam. Et in definiendis virtutibus ac vitiis, ab effectibus definitionem conteximus, qualis est illa iustitiæ, libro primo pandectarum. His addũt Dialectici definitionem ex partibus, vt ius ciuile est, quod ex lege, plebiscitis, senatusconsultis, principum placitis, magistratuum edictis & prudẽtum responsis constat. *s* Quinta definitionis forma est ex genere & accidentibus contexta: qua ignotas substantias ex accidentibus colligimus. Hanc alij descriptionem, veluti oratoris propriam, appellare malũt: quòd & qualitatem omnium, & actionum quæ alicui rei insunt, explicationem habeat. Sed nõ debet definitio qua orator vtitur, ita pressa, angusta, atque exiliter astricta esse, vt philosophorum videatur disputationibus astricta. omnia enim quæ ad vulgi iudiciũ, popularémque intelligentiam accommodantur, explanatiora esse conuenit. Proderit autem iuuentutem variis propositis rerum definitionibus diligenter exercere. Sitque

s. l. ius de instit. & iure.

Qualis oratori conueniat definitio.

eiusmodi argumentum à finitione ductum, Nihil perinde vtile est Christiano animo, atque ars æqui & boni, ius est ars boni & æqui *t*, igitur vtile. exempla plurima sunt apud iureconsultos. Diligenter & cum cura intuendum, vt definitiones propriis, signatis, & perspicuis dictionibus contexamus. Destruitur enim finitio, quoties impropriis vocibus conficitur, aut cum definito verti nõ potest, quod & animaduersum est ab Vlpiano. *a*. Quare dialectici certos vocum ordines ceu classes fecerũt, ex quibus necessaria eruantur pronunciata, vt sunt gen⁹, species, differentia, proprium, & accidẽs, quod solum nullam cùm aliis necessariam habet cognationem.

t l. Iur. 1. Paragr. i. Ius est ars de iusti. & in re d.

prædicabiles voces.

a. in l. omnis de regu. iur. d. Accur. et Bar. in l. i. parag. dolum. l. si quis p empt. d. de vsuc. l. i. de capi. dimi d. Inst. in prin. de obligat.

GENVS.

Genus commune nomen est plurib⁹ specie differentibus. Si enim quæras quid sit leo, asinus, equus, homo: respondetur, animal. Nam quæstio quid sit, generi ac speciei conuenit. Eius infirma est ad demonstrandam speciem probatio, firmissima autem ad refellendam. Neque enim quia virtus est, ideo tempe-

rantia, ſed quia virtus non eſt, ideo nec temperantia: aut quia contractus eſt, ergo locatio, ſed quia contractus non eſt, ergo nec locatio. Quare à genere tantũ negatiuè argumentamur, vt quod non eſt virtus, vtique temperantia eſſe non poteſt, niſi vniuerſalem particulam generi addas: quomodo & affirmatiuè & negatiuè ab vniuerſali argumentum ducimus. Omnia animantia naturæ coniunctionem vitæque ſocietatem munificè tuentur, ergo & homines humanæ ſocietatis coniunctionem tueri debent, Nullum animal fœtum ſuum abiicit, igitur nec homo. Iureconſultos generis, formæ, & indiuidui nomen nonnunquam confundere documento ſunt illorum commentarij in l. ſecundo. §. Mutui, & ibi Baldus. ff. Si certo. peta. in l. Meuius. §. duobus. ff. de lege ſecundo. in l. 3 §. genera. ff. de acquiren. poſſ. &c.

SPECIES.

Species, impreſſa quædam rei eſt imago, & veluti commentatio ſiue notio, quam græci ἔννοιαν καὶ πρόληψιν,

Cicero inchoatam intelligentiam vocat. qua quanque rem animo concipimus: eóque de pluribus numero differentibus dicitur, *b*. In ciuilibus actionibus nomen generis & speciei nonnunquam confunditur. *c* Plato sanè ideas, Aristoteles εἴδη, Cicero formam appellare maluit, hoc exemplo in Rhetoricis vsus. Si omnes qui Reipubli. consulunt, chari nobis esse debent, certè imprimis imperatores, quorum consiliis, virtute, periculis, retinemus & nostram salutem & imperij dignitatem. A specie ad genus affirmatiuam tantum argumentationem formamus: vt iustitia est, igitur virtus est: nam posita specie, ponatur & genus oportet *d*.

DIFFERENTIA ET PROPRIVM.

Differentia propria rei nota est, certam, cum genere speciem constituens, vt homo est animal rationale. Merum imperium est habere gladij potestatem, ad animaduertendum in facinorosos homines. *e*

b. Bar. in l. quæsitũ § si quis fundũ. de fundo instructo. d.
c Inst. ff. furtorum genera de obli. quæ ex delict. d l. Si qd earũ. § inter emptũ d. de leg. 3. l. p seruũ §. Si vsusfructus. d. de vsu & habit. Barto. in dict. l. si quid. & le iurisgẽ §. Sed si fraudandi. de pa- ctis. d.
e l. imperium de iurisdi. omnium iud. d.

mines e: ibi habere gladij poteſtatem, ſeparat merum imperium à mixto. Talis eſt differentia mandati & iuſſus: quorum illud voluntatis f, hoc neceſſitatis eſt. g Hanc ita à proprio differre pleriq; putant, vt differentiam partem rei eſſe dicant, atque eiuſmodi, vt ipſa præſente cõtinuò res ab aliis omnibus ſeparetur, rurſus, ea amota, res ab aliis non differat: id eſt, quæ (ſi vera ſit) nec latius, nec anguſtius pateat, quàm ſpecies. Proprium autem quod omni, & ſoli, & ſemper cõpetat, quaſi certum ſpeciei officium ſignificãs: vt homini ridere, loqui, numerare, canere competunt. Neque ignoro plurimum eſſe diſcriminis inter veram differentiam & eam quam Dialectici propriam paſſionem nominant. Sed quando verarum differentiarum penuria laboramus, cogimúrque vel vbique rerum differentias per partes, officia, aut accidentia periphraſticõs circumloqui, non puto ſuperſtitioſè reprehendẽdum, ſi Ariſtotelis cæterorúmque exemplo, ita proprij vocabulo vtamur, quaſi nihil interſit inter proprium & differentiam, vtrumque ſanè ad quæſtionem quale ſit pertinet. Et omnibus in cauſis plurima ducuntur argumenta à proprio officio.

fl. i. mũdati. d.
gl. i. ſ. 2. d. quod iuriſd.
Quid ſit diſcriminis inter proprium & differentiam.
Propriũ.
Vſus proprij.

Nam prӕterquam quòd definitionem confirmat, etiam ad coniecturam pertinet: vt proprium poëtarum, furere: summorum ingeniorum, multum habere & melancholiӕ & ſtultitiӕ: boni viri, rectè & cum dignitate omnia agere: continentis, domitas habere voluptates. His additur accidens de quo infrà dicam. Neque enim definitionem propriè conſtituit: neque in rei ſubſtantia hӕret.

DE DIVISIONE.

Diuiſio. Adiuuatur & diuiſione finitio. Nam & rei quӕ definitur naturam, & quàm multiplex ſit, in tanta prӕſertim verarum differentiarum egeſtate, demonſtrat, & ad locupletandam orationem prӕcipuam vim adfert. Ducitur ſanè per omnes argumentorum locos prӕterquam ἐτυμολογίας, & repugnantiam: quoniam repugnans de altero rectè prӕdicari non poteſt: ſitque eo modo, vt vnum aliquod in multa non diuiſione ſolum, ſed vel partitione, vel enumeratione deducamus, quӕ duӕ Dialectices ſunt partes.

Est autem vt diuisio generis in formas per differentias discretio, ita partitio totius in partes. Prioris exemplum erit si dicas, hominum alios liberos esse, alios seruos. *b* Liberorum rursus quosdam ingenuos, quosdam libertinos esse. Posterioris, si ius scriptum in suas diuidas partes. *a*

Partitio *b.l. summa d. & insti. de statu homi. paragra. i.*

Enumeratio, quam alij etiam distributionem appellant, est subiecti in accidentia partitio, qualis est popularis Pompeij laus apud Ciceronem pro lege Manilia, & apud Homerum Agamemnonis, apud Plinium libro septimo naturalis historiæ Catonis primi Portiæ gentis, qui vnus tres summas in homine res præstitisse existimatus est: Optimus enim orator, optimus imperator, optimus senator iudicatus fuit. Sed vt superiores loci omnes ad finitionem coguntur, ita locus totius & partium ex diuisione oritur.

a l. 1. au tē d. de inst. & iure. paragra. Scriptū. Inst. de iure nat. gen. & ciuili.

Enumeratio.

Catonis præstabilis dignitas.

TOTVM ET PARTES.

Ne quem fallat cognatio generis & speciei, cum toto & parte (confunduntur enim hæc nonnunquam nomina) ostendam quid intersit. Genus de formis suis affirmatur, atque ad vnius

Totū & partes.

cuiuſque ſpeciei ſubſtantiam confirmã- dam adſit oportet. Totum contrà, nec de partibus prædicatur, nec ſingularum partium conſtituit ſubſtantiam. Vt enim iuſtitia ſit, virtutem quoque eſſe neceſſe eſt. Atqui partes eſſe poſſunt, nempe gypſum, calx, lapides, trabes, ianua, etiam ſi domus non ſit. Porrò non vna eſt totius & partium ratio. Quædam enim ſunt ſubſtantiales, vt anima & corpus in homine, prora & puppis in naue. Quædam quantitatis, quæ in magnitudinibus, tẽpore & numero conſiſtit. Quædam efficaciæ cuiuſdam, vt ſunt vitæ gradus apud Ariſtotelem. Horum plenior cognitio ad phyſicum pertinet. A toto argumentatio ducitur, Vniuerſus mundus prouidentia adminiſtratur, ciuitates igitur & familiæ conſilio regi debent. A partibus ad totum, Si perditiſſimorum hominum perniciem iuſta vindicta proſequi, ciuium fortunas tueri, exornari laudibus bonos, deprimere nocentes, languentes plebis animos ad Reip. decus atque ornamentum excitare eſt vtile, non poteſt non vtilis eſſe rhetorica. Sed hæc omnia ſunt vtilia, & cum ſumma Reip. dignitate coniuncta, vtilis igitur rhetorica. Cauendum in argumentatione

Multiplex totius & partium ratio.

Lib. de anima.

tione à partium enumeratione, ne qua pars omittatur. Iureconsulti quatuor formas totius faciunt. *a* quas & Claudius Cantiuncula ingeniosus vir & intelligens, omníque doctrina & ingenij laude ornatissimus, publico nuper bono in suis explicat topicis: nobis rudem iuuentutem instituentibus non opus est nimia illa subtilitate. Obseruet igitur iuuentus, sicut à toto integrali, affirmatiuè ductam argumentationem ad partem principalem veram probationis fidem semper facere: vt ædes sunt, ergo solum & superficies. *b* ita contrà si negatiuè, ad partem minus principalẽ deflectatur, infirmam esse argumentationem, vt nauis non est, ergo nec artemon. *c*

a. l si mihi & tibi. §. in legatis. l. grege. d. de leg. 1. Claud. Cantiũcula

b. l. quiæ-des d. de vsu. l. solum de rei vendic. d. c. l. malũ de verb. signifi. d.

CONIVGATA.

Coniugata dicuntur quæ in eandem verborum συζυγίαν cadunt, vt: prudens. prudentia, prudenter. Magnam cum etymologia habent cognationem: sed non admodum creber horum est vsus in probationibus. Nam ita cohærent, vt vix alterum sit altero notius, & eiusdem penè laboris est persuadere diuitem esse, eum qui præsentem fortunã boni con-

Coniugata.

ſulat: & ſummas habere diuitias, rebus ſuis eſſe contentum. Quæ res nec Fabium Quintilianum latuit, qui hunc locum enumeratur⁹, niſi Ciceronis exemplo, non erat. Si quis tamen inquirat, erit huiuſmodi. Si conſulatus eſt dignitas, non poteſt non conſul dignus eſſe. Proditio ſi eſt impia, erit & impius ipſe proditor. Si hæres ſuccedit in defuncti ius vniuerſum, *a* igitur ipſa hæreditas in vniuerſum defuncti ius ſucceſſio eſt. *b* Conducit & hic locus inueniendis rerum definitionibus. Nam quid prudentia, quid fortitudo ſit, ex actionibus & officiis prudentis viri melius cognoſcitur.

Vſus cõiugatorũ.

a l. cũ hæres. de diuerſi. & temporalis præſcrip. d. b l. hæreditas de regu. iur. l. nihil de verbo ſignifi. d.

LOCI QVI CIRCA SVBſtantiam ſunt.

Loci interni qui circa ſubſtãtiam ſunt à Rodolpho adiacentia, actus, & ſubiectum nominantur. Dialectici ſignificantiore quodam vocabulo prædicamenta vocant, in hoc Ariſtotelem ſecuti, qui κα]ηγορίας vocat, cùm aliquid de altero prædicatur, vt Pompeius militaris diſciplinæ eſt peritus. Hic militaris diſciplinæ peritia prædicatur ſiue attri-

buitur Pompeio. Nos etiam vt communem ſcholarum conſuetudinem obſeruemus, quãtitates à qualitatibus ſeparabimus, ſuas ſingulis ſpecies aſſignaturi.

DE PRÆDICAMENTIS.

Prædicabilium vocum, quæ veluti communiora vocabula cæteris vocibus explicandis attribuuntur, vſum ampliſſimum in rebus ſignatè ac perſpicuè definiendis oſtendimus. Quæ autem vox cui rectè attribuatur, quę rerum inter ſe cognatio ſit vel diuerſitas, quis denique vniuerſæ naturæ ordo obſeruari debeat, generalia illa vocum capita docent. quæ vulgò rerum principia ac prædicamenta dicuntur. Adferunt enim magnã facultatem, quoties in conſilium ituri, vocum definitiones conſtituere, theſes & hypotheſes explicare ac rerum naturas perquirere volumus. Nec aliud ſunt prædicamenta, quàm loci communes, ſiue incomplexorum terminorum ſeries, ac quædam veluti definitionum ſupellex, vnde omnia vocabula, omnis de omnibus rebus oratio, omnis definitio ſumitur: ob id credo ab aliis genera dicta, quòd ex his cætero-

Prædicamẽta.

Quid prædicamenta.

rum vocabulorum ſenſus gignantur.

Sunt autem hæc: ſubſtantia, quantitas qualitas., πρὸς τὶ, vbi, quando, ſitus, habitus, actio, paſſio. Ad hos ordines ceu rerum fontes, vnde vniuerſa definiendi materia emanat, ſingularum vocum genera conſtituturi recurrimus. Ariſtoteles monet in tradendis prædicamentis propriam vocabuli ſignificationem ſequendam eſſe, fugiendáſque ἀμφιβολίας: ne ſi complexa voce pro ſimplici, ficta ac commentitia, pro vera: artis alicuius vocabulo, quod dialectici ſecundæ vocant impoſitionis: aut eiuſmodi voce, quæ omnia rerum genera complectatur, vt ſunt ens, vnum, verum & bonum: aut voce priuatiua, quam inter oppoſita infrà recenſebimus, aut quę naturalem conſtitutiuámue partem ſignificet, veluti materia, corpus, aut ea denique, quæ vel πολύσημος, vel συγκατηγόρημα ſit, temere vtamur; rerum ac vocum confundamus propietatē. Quare dialectici hæc poſtprædicamenta vocant, quoties nomina ambigua interpretantur.

Quid in tradendis prædicamentis fugiendum.

DE SVBSTANTIA.

Subſtantia per ſe exiſtens quædā na-

tura est, in quam accidentia sic incumbunt, vt si inde tacito animi iudicio diuellantur, aut mutentur, non tamen eius corrumpatur natura. vt homo manet, vel cũ ægrotat, vel calet, vel friget. Nec cygnus perit, siue albus, siue niger sit. Nam accidentia, quibus substãtia induitur, ratione diducimus. Aristoteles sanè sustantiam, quam ὀυσίαν Græci, Plautus essentiam, Rodolphus subiectum appellat, in primam diuidit & secundam: ac primam eam constituit, quæ inquirentium sensibus primùm se se offert, mentísque cogitationem à particulariũ cognitione ad generalia prouehit: cuius generis sunt singularia ac indiuidua, vt hic homo, Plato, Cicero. Secunda ea cõplectitur, quæ primæ sunt proxima, vt homo, vt animal. Admonenda autem hoc loco iuuentus, vt sciat inter omnes voces primum nomen esse ens, cui substantia, & adiacentia subiiciãtur. Deinde substantiæ nos nomine interim abuti, & substantiam appellare, cum auulsis circunstantiis ipsum adiacens per se consideramus. Iurisconsulti substãtiam, ferè dicunt, quod proprium dialectici vocãt. Sic de mutui substantia est, vt mutuum dantis sit, & accipientis fiat. l. 2. §. Ap-

Substantia apud commisc. dicitur illud quod dat esse rei l. obleuationũ. d.

Oble. & act. d.

Substantiæ diuisio.

Ens primum omnium nomen esse, & diuidi in substãtiam & accidens.

pellata.ff.Si cert.pet Vt non eadem species, sed idem genus reddatur.l. Mutuum e.t. Sic de substantia conditionis indebiti primum est error.l.i. & 2.ff. de cond.ind. Secundo; vt in accipientem transferatur, quando rem suam condicere nemo potest.l. fi.ff. vsus f.quo. ca. Postremò, vt error probetur.l. Cùm de indebito.ff.de probat. Porrò idem tradit, duplicia ab accidentibus nomina nasci. Substantiua videlicet, quæ dialectici abstracta vocant, vt sunt nigredo, caliditas, cæteræque formæ nudę à substantiis ratione diuulsæ: & adiectiua vulgo concreta appellata, quæ formas cum subiectis significant, vt albus cygnus, niger coruus, quæ omnia vt melius spectentur, visum fuit hanc tabulam scholarum more proponere.

Duplicia nomina ab accidētibus nasci abstracta et cōcreta.

CLASSES CATEGORIÆ SVBSTANTIAE.

Substantia

Corporea — *Incorporea* { *Deus* / *Anima* }

Corpus

Simplex { *Ignis*, *Aër*, *Aqua*, *Terra* } *Mixtum* { *Fulmina*, *Fumus* }

Corpus mixtum

Animatum *Inanimatum* { *Lapides*, *Gemmæ* }

Corpus animatum

Sentiens *Non ſentiens* { *Truncus*, *Frutices* }

Animal

Rationale *Irrationale* { *Leo*, *Aſinus* }

Homo

Plato *Hic homo* *Socrates.*

Ad hunc ordinem referuntur ſubſtantiarum partes, vt caput, pes, manus. Nam partes eiuſdẽ ſunt κατηγορίας, cuius ſunt ea ex quibus illa conſtituűtur: quomodo vnitas & punctum prædicamẽti ſunt quantitatis.

ADIACENTIA.

Adiacentia.

Adiacentium locus primus est quantitas. omnis enim vox quæ substantiam non significat, tum adesse, tum detrahi citra subiecti corruptionem potest, inter adiacentia refertur: vt quantitas, secundum quam æquale quicquam dicitur, aut inæquale, maius aut minus, velox aut tardum. Attribuitur enim iis rebus, quæ distribui possunt: Vt si quæras, quanta sit virtus, quas habeat partes. Quare eam dialectici duplicem fecerunt: continuam, & discretam: continua, quanta res sit ostendit, eámque definiunt cuius partes ad eundem communem terminum veluti punctum coguntur, vt linea, vt superficies, vt corpus: quæ tametsi separari nequeant, cogitatione tamen diuelluntur, vt linea sit sola longitudo, superficies latitudo sola; corpus profunditas cum latitudine & longitudine, quibus adduntur tempus & locus. Discreta quantitas est, cuius partes nullam prorsus termini habent communionem, vt numerus & oratio. Notum prædicamentum, nec admodum vsitatum in causis ciuilibus.

Quantitas.

Duplex quãtitas.

DE QVALITATE.

Late patet huius prædicamenti vsus, omnes enim cùm animi, tum corporis ἕξεις, omnes actionum formas, ac vniuersum denique simplicium complexarúmque rerum, quibus ingeniorum commentatio fulcitur, notitiam complectitur: nec aliunde crebrius petuntur definitiones, siue descriptiones quòd differentiarum ferè loco succedant. Est autem qualitas, qua similia & dissimilia discernuntur. Eius species quatuor facit Aristoteles.

Qualitas

Qualitatis diuisio

Prima est ἕξις καὶ πάθος, ἕξις permanentior quidam est habitus agendi consuetudine partus. Huius non vna atque simplex est ratio. Nam habitus alij sunt animi: alij corporis. Qui in animo hærent, hominis sunt proprij, & solo intellectu, & mētis agitatione colliguntur: in quorū ordine primùm sunt artes, sciētia, opinio, & huic vicina suspicio, sapientia, & quæcunque artes sunt θεωρητικαὶ, πρακτικαὶ, καὶ ποιητικαὶ. deinde quicunque naturali quadam inclinatione ac voluntate, qua ad rectè fortitérque agendum incitamur, constant vt

Habitus animi sūt aut corporis.

Quintil. li.2.ca.19

ſunt vitutes, inſtitia, temperantia, fortitudo, modeſtia, religio, pietas, amicitia, beneuolentia, fides, perfidia: quorum omnium definitiones Ariſtoteles, & in Academicis quæſtionibus, officiorúmque libris Cicero tradit. Petuntur enim vt plurimùm ab officiis. Poſtremò affectiones illæ, quibus humana mens percita, naturæ legibus reluctatur, vt ira, dolor, metus: quorum flexum infrà explicabimus: ſunt enim & brutorum animantium communes.

Corporis habitus ſunt, veluti temperamentum, palæſtrica, ſaltatoria, & pingendi ars. CERTVS enim & cõſtans vſus plenam in re omni parit perfectionem.

a l.quidé cũ filiũ de verbo obliga. & ibi Bartol.d.

b l.vulgaris.§.qui furti.de furtis.d.

Πάθος ſanè, id eſt affectus, concitatior animi eſt impetus, quo permoti cũ ratione & conſilio pugnamus. Magnum hic diſcrimen facit in contractibus ſtricti iuris *a* & criminalibus cauſis. *b*

Sed ſubeſſe oportet actionum organa, & naturalem quendam impetum ſiue propenſionem, ad quam exercitatio accommodetur. Quare & alia ab Ariſtotele addita eſt qualitatis ſpecies.

Potentia naturalis

Ea eſt naturalis potentia & impotentia: qua ad ipſas actiones apti dicimur:

Græcis φυσικὴ δύναμις καὶ ἀδυναμία appellatur. sic enim docilem, sic pugilem vocamus, qui naturæ impetu & corporis viribus vel ad literarum studia, vel actiones est appositus. Magna huius loci est vtilitas, non solum in ciuilibus actionibus, vbi de pubertate, de iis, qui matrimonium contrahere nequeunt, de castratis, mutis, surdis, & quicunque testamentum facere, aut stipulari prohibentur, quæstio incidit: sed in vniuersa vitæ ratione, ne quid nostra cum natura pugnat, inuita Minerua, pertentemus: aut ab eo, in quo naturæ vis maximè eminet, in aliud diuersum studium èfferamur, nihílque contra naturam vniuersam contendamus. Rectè admonet Fabius Quintil. ingeniorum discrimina diligenter esse obseruanda, vt QVO QVENQVE naturæ ἕξις ferat, ad id potissimum prouehatur.

est facultas à natura data ad aliquid faciendum.

Tertia species est, quæ dialecticis passio & passibilis qualitas dicitur. Nos passibiles qualitates, quæ Græcis παθητικαὶ ποιότητες appellantur, hic natiua, passiones, tēporaria adiacentia vocamus. Porrò, vt vniuersum rei complexum in pauca conferā, adiacentium omniū alia sensu, alia intellectu colliguntur. Quæ sen-

De his Cic. li. 4. quæst. Tusc.

Sensus.

ſu deprehenduntur in omnibus animā-tibus, & quæcunque tāgi vel videri poſſunt, ſpectantur. Habent enim ſinguli ſenſus proprium quiddam, nam viſum colorum ſpecies, albū, nigrum, fuſcum, flauum, perſpicuum, opacum: auditum ſonus, ſaporem guſtatus, odorem olfactus, tactum molle, lene, aſperum frigidum, calidum, humidum, ſiccum mouet: in quibus humanæ prudentiæ cognitioníſque vis vniuerſa conſiſtit. Intellectu deprehenduntur, quæ animi commentatio colligit atque decerpit: ita magnetis, ita hæmatitis vim mens humana perſpicit. Sed horum vt dixi, quædam ſunt natiua adiacentia, quæ in ſubſtantiis perpetuò inſunt, & animi magis iudicio, quā re ipſa ſeparantur. Nam quanuis ita ſæpe in ſubſtantia inhæreant, vt diuelli ab ea nequeāt, quemadmodum in igne calor, in Aethiope nigredo, ſenſus tamen interior & ratio perſpicit, eiuſmodi qualitates, quòd corporibus addi, vel adimi poſſint, non eſſe ſubſtantiæ partes. Horum autem vis in iis partim conſiſtit, quæ ſenſus ſunt expertia: vt humiditas in aqua, ſiccitas in terra: dulcedo in melle, in glacie frigus. Partim animalium, corporibus ineſt, vt robur, fortitudo, fœ-

Intellectus.

cunditas, ac illis contraria. Partim sensibus, vt mansuetudo, feritas, docilitas, &c. Temporaria siue τὰ πάθη sunt, quæ forinsecus accedunt paulóque momentō nunc obrepunt, nunc subtrahuntur. Quorum alia facillimè à subiecto dimouētur, vt rubor ex verecundia, pallor ex metu contractus, alia ægrè adimuntur, vt primus lanarum color, sapor quo recens testa imbuitur. Alia diuturna cōsuetudine in ἕξιν mutantur, totúmque sibi hominem subigunt, quoniam consuetudo altera ferè natura est: fitque, vt ἤθη sint ἔθη, hoc est consetudines. Atque huius generis sunt inuidia, ambitio, dolor, misericordia, amor. Magnus est huius loci vsus in ciuilibus criminalibúsque causis. *c* Nam affectus, aut minuunt, aut augent culpam. *d.* Ab adiacentibus Cicero Deiotarum defendit. Deiotaro nō alius aut cōsiderantior, aut rectior, prudentior est: insidiarū igitur facin⁹ in eum cadere non potuit. sobrius & continens est, igitur nec ebrietati, nec saltationi opportunus. Magno animo est erecto: nec vnquam succumbit inimicis, ne fortunæ quidem: alienus igitur à vindicta.

Temporaria.

c l. Quicquid calore de re iu. d.

d l. Gracbus. C. de adul. l. verum cōtra. C. de furtis.

Quarta his species additur σχῆμα, id est figura, vt circulus triangulus, quadrā-

De hac specie agitur in l. forma de censf. & l. i. in rem de rei. vē. d. gulus. Hanc alij inter relationes ponere maluerunt, quas nos ad locum repugnātium referemus. Hæc autem superiora tria prædicamenta dicuntur absoluta, quòd singula sine vlla aliarum rerum collatiõe per se intelligantur: vt homo, vt magnitudo, vt albedo. Reliqua omnia, quæ ad hæc referri non possunt, relatiua appellantur: de quibus infrà dicemus.

ACTIO ET PASSIO.

Actio et passio. Actio in perpetuo quodam motu atque fluxu, quem ἐντελέχειαν vocant, consistit. est enim relatio ad id quod patitur. Passio verò, actionis effectus. Huius formæ sunt: generatio & corruptio, quæ in substantia sunt. Augmentatio & diminutio in quantitate: alteratio in qualitate est. Huc referuntur frigere, saltare, pallescere, tremere: quæ omnia multas in vtranque partem suspiciones præbent. Turpe est senem cuiuslibet rei pœnitere: turpis igitur pœnitentia, quæ admissi sceleris est comes. Loc⁹ hic vniuersam humanæ prudentiæ ingeniíque vim complectitur. Indicat enim atque declarat, quæ sit hominum vis, natura,

Quàm latè pateat huius loci vs⁹.

officium, affectus: nec alius frequentior est in præsumptionibus, testium fide, cęterisque causis coniecturalibus.

LOCI EXTERNI.

LOCVS CAVSARVM ET *euentorum.*

Nullius loci perinde atque causarum euentorúmque creber est vsus, & necessaria cognitio. Nam & eum qui magnis de rebus ad Reip. dignitatem pertinentibus facturus sit iudicium, conuenit causas earum rerum omnium, de quarũ vi ac natura quæritur, animo pertractatas habere. Nec vllum genus est, in quod non magnus huius pateat vsus. In laudatione aut vituperatione, quid forti atque excelso, aut contrà inconsulto & præcipiti mentis impetu factum sit, nisi ex effectis, fine & destinatis iudicari non potest. Vt si quis Achillis cessationem in bello Troiano vituperare vellet, quòd ira impeditus militiam detrectauerit: aut laudare quòd magno vir animo indignissimam Patrocli cędem ab inimici vindicauerit iniuria, ab euentis & causis argumentũ du

Cap. for⁹ de xv. sig. Cir. 2. de or. 1. & in top.

cat, necesse est. In deliberationibus, honestas, vtilitas, ϰ, δυνατὸν iisdem ex locis propendent. Nam quid honestum, quid vtile, siue quid fieri possit, efficiens ostendit. Porrò in iis controuersiis quæ coniectura excutiuntur, suspicionem arguunt voluntas & potestas Peccandi voluntas ex fine, potestas ex efficiente colligitur. Pulchrè Cicero & admirabiliter parricidij suspicionem in Sex. Roscium Amerinum coniectam, à causis per locũ impulsionis amolitur. & pro Milone, insidias à Clodio factas probat. Iurisconsſ. sic ferè argumentantur: Cessante causa, cessat & effectus. *a* Iidem alteram finalẽ, alteram impulsiuam esse volunt: vt illa sit, quæ constitutionibus fuerit comprehensa: *b* hęc verò quæ in priuatis contractibus ab omnibus constituatur. *c* In pœnalibus iniuriis facti indignitatem ex causis augeri, vel extenuari scribit Clau. Iurisc. *d* quod vt plenius iuuentuti constet, eãque admirabilis veterum iurecõsultorum dignitas atque veneratio ad locorum dispositionem excitet atque impellat, subtexui CLAVD. iurecoſs. in l. aut facta. ff. de pœnis, locorum circũstantiarúmque diuisionem tanquam in tabula inspiciendam.

a c. cum cessãte de ap. l. in õni. d. de adop. l. Senatoris filius. de senatusc. d. l. generaliter. c. de episc. & clericis.
b. iux. gl. in l. cũ ta le § falsa de cõd. et demõs. d.
c glo. in l. 2. de dó. d. Scribit de causis multa Iason in l. Stichũ. de le. i. d.
d. l. aut facta. §. causa. de pœnis. d.

PVNIVNTVR, AVT.

- *Facta, vt*
  - *Furtia.*
  - *Cædes.*
- *Dicta, vt*
  - *Cõuitia.*
  - *Infidæ aduocationes.*
- *Scripta vt*
  - *Falsa.*
  - *Famosi Libelli.*
- *Consilia, vt*
  - *Latronũ*
  - *Cõsciẽtia*
  - *Coniurationes.*

Horum atrocitas crescit, vel minuitur dictis argumentis à

- *Causa, qua magistratuũ ac parentum emẽdationes ab extraneorum iniuriis separamus.*
- *Persona, cuius suprà complexũ ostendimus.*
- *Loco*
  - *sacro*
  - *profano*
- *Tẽpore*
  - *nocturno*
  - *diurno*
- *Qualitate facti, qua expilationes à furtis discernuntur.*
- *Quantitate, quæ furem ab abigeo discernit.*
- *Euentu, quo voluntariæ insidiæ à fortuitis casibus distinguũtur.*

Nos de singulis argumentis amplius dicemus.

Causarũ genera. Maximam sanè hic locus philosophis & poëtis, nedum oratoribus dicendi copiã suppeditat, quoties ad animi iudicium refertur. Est autem causa, cuius vi effectus sequitur. Eius genera quatuor ab Aristotele ponuntur: efficiens, materia, forma, finis.

EFFICIENS.

Causarũ efficiẽtiũ variã genera recenset Cic. in Top. Efficiens motum præstat atque operam rei faciendæ. Huius duplex est cõditio. Aliud enim sensus est expers, & natura agit, exercétque actionem in obiectam materiam: vt ignis naturæ impetu naturaliter obiectam materiam cõburit: aqua humectat: terra fructus producit. Aliud delectu agit, cessátque ab actione pro suo arbitrio: vt consul Rẽpublicam, nauiculator nauem administrat. Maxima propositio. Quorum efficientes causæ honestæ sunt, ipsa quoque honesta sunt: vt virtus laudem parit, sequenda igitur: voluptas mœrorem, fugienda igitur. Infirmum est argumentum, si ex aliis quoque causis idem fieri possit. Fortitudo efficit ne mortem exti-

mescamus: sed non quisquis mortem despicit, vir fortis erit iudicandus.

MATERIA.

Materia

Materia est subiectum ex quo aliquid primùm generatur, & in quod corrumpitur vltimum. Maxima est, Perempta materia & effectus perimitur. Turcæ nõ habent ferrum, igitur nec tormenta bellica. Brutum animal mente caret, ergo iudicare non potest.

FORMA.

Forma.

Forma habitu quodam materiam vestit ac induit, ad eámque adiacentia referuntur. Nam forma si à materia diuellatur, eam propè destruit de Vlpiani iurescons. sententia. *a* Hinc igitur sic argumentamur. Perempta forma, quantumuis non mutata materia, rem tamen aliam, quàm prius fuerit, iudicari: ergo si sculpti calicis mutata forma restituatur, non liberari debitorem. *b* Maxima eius propositio est. Tantum quisque potest, quantum forma permittit: mundus rotundus est, ergo rotunditatem habet.

a in l. Iulianus. §. si quis rẽ d. ad exhibendũ. l. Seya. §. itẽ quæro de auro. & argẽto leg. cæterisq; similib⁹. d. b d. l. §. si quis rem.

FINIS.

Finis est cuius gratia res fit. Ostendim⁹ eius vsum in omnibus causarum generibus, præcipuè tamen in deliberationibus. Maxima propositio. Bonum est, cuius est finis bonus. Charitas fidem confirmat, colenda igitur. Iustitiæ finis est animæ felicitas, ergo expetenda. Iureconsul. sic argumentantur, quæ ad rei cuiusdam finem sunt destinata, ea omnia ei cedunt.a

EVENTA.

Euenta causarum impulsu eueniunt. vt enim causæ sunt efficiens & finis, ita quod ab efficienti fit effectum: quod in finem certum ordinatur, destinatum vocam⁹. Hoc enim modo corporis purgatio ad bonam valetudinem, diligens animi commentatio, ad eruditionis gloriam destinatur. Et in ciuilibus causis ab euentis iudicatur, licitúsne actus fuerit, an illicitus. In criminalibus iudiciis euẽtus quoque inquit Claud. iurecon.b spectatur. Vt in dementissimo quoque facta (quanquam non minus lex eum qui occidendi hominis causa cum telo fue-

a l. etsi nõ sit. § per ueniam⁹. de auro & arg. lega. l. cæ tera. §. pœn. del. d.

b l. aut facta. § euent⁹ de pœnis. d.

rit, quàm qui occiderit. puniat) & ideo apud Græcos exilio voluntario fortuiti casus luebantur. *a*.

a de pœnis.d.

ANTECEDENTIA ET *consequentia.*

Antecedētia & cōsequētia.

Ex loco causarum & effectuum trahuntur & illa quæ Rhetores antecedentia & consequentia vocant. Antecedentia Boërius putat per conditionem pronunciari. vt si peperit, cum viro concubuit: peperit autem, ergo cum viro concubuit. Est enim ea huius argumentationis natura, vt si antecedens rectè inferatur, consentaneum sit & consequens, referente Baldo in cap. cum ex officij. de præscriptionibus, vt si conscripta pecunia mutua, data non est, dabitur exceptio non numeratæ pecuniæ intra biennium. *a*. Sed data non est, ergo. &c. Extant in eā argumentandi sententiam. l. 1. § . 1. ff. si vsusfructus petatur. l. qui procuratorem. ff. de procura. l. cui iurisdictio. ff. de iurisdictio. omnium iud. Si cui iurisdictio data est, concessa omnia videntur, quib⁹ ea explicatur. Sed huic concessa est, ergo &c. Consequentia verò eodem modo, mutato, tamen ordine & per contra-

a l. in contractib. C. de non nume. pe.

dictionem, & asseueranter proferri existimat, hoc modo: Si peperit, cum viro concubuit: non autem concubuit, ergo nec peperit. Si mutuum fuit, translatum quoque dominium in accipientem. *b*, Sed mutuum non fuit, ergo, &c. Porrò ab antecedentibus ad consequentia rectè argumentamur, cum membra necessario cohærent. Stichus Pamphilum bonorum omnium heredem fecit, ergo charum illum sibi habuit. Abraham fide iustificatus est, ergo credidit. Huc pertinent suspiciones illæ, erubuit, titubauit, delituit. Estque maxima. Caussæ natura sunt priores effectibus. A consequentibus ad antecedentia argumentationem teximus. Cato quater & quadragies postulatus, semper absolutus est, fuit igitur innocens. Clodius nihil rectè aut moderatè in omni vita egit, stultus igitur & concitatus fuit. Cicero pro Sex. Roscio hoc vtitur exemplo. Si lege Roscius occisus est, bona quoque lege vænisse fateor. Sin autem constat contra omnes non modo veteres leges, verumetiam nouas occisum esse, bona quo iure, aut quomodo, aut qua lege vęnierint, quæro.

b l. 2. §. appe. ff. si certũ pet.

Ab antecedentib' ad sequẽtia.

A consequentib', ad antecedentia.

APPLICITA.

Inter applicita numerantur locus, tempus, connexa, tria videlicet prædicamenta. Locus varios habet flexus. Nam & circa iuris litem versatur, cùm quærimus priuatúsne locus an publicus, sacer an prophanus sit. Locus enim vt refert Claud. iureconsſ. *a* facit vt idem vel furtum vel sacrilegium sit, & capite luendum vel minore supplicio. Idem alio loco liceat vel non. *b* Hinc enim illæ quæstiones: adultérne occisus, an cædes facta fuerit: furtum an sacrilegium cõmissum. & in causarum genere omnia incidit, si quidem frequens laudatio, aut vituperatio à patria, ciuitate, & regione petitur. Qualis est Siciliæ laus apud Ciceronem. In consiliis montanus an planus, maritimus an mediterraneus, frequens an desertus, fœcundus an sterilis, opportunus consiliis an aduersus sit spectamus, quæ ipsa in coniecturales actiones incidũt: videmúsq; loci περίστασιν in ꝓbãdis insidiis à Clodio factis vehemẽtissimè à Cicerone tractatã: quemadmodũ ꝓ Roscio & Deiotaro in depellẽdis

Locus

a l. aut facta de pœnis. d.

b l. sed etiã de in ius vocã do. d. l. si del. c. *de iis qui ad eccle. confug.*

ſuſpicionib⁹. Ad qualitatem quoque attinet, quia idem non vbique aut fas eſt, aut decorum teſte Ariſtotele. Nec ſententia in lupanari, popina, aut alio in loco inhoneſto vim authoritatémque habet. c Quemadmodum etiam vel ad cōmendationem vel inuidiam pertinet. d, præcipuè tamen ad adhortationem, qualis eſt illa Catilinæ adhortatio ad milites apud Saluſtium. Magnam ſanè controuerſiam & diſputationem applicita apud iureconſul. paſſim faciunt, extátque inter libros Pandectarum titul. de eo quod certo loco dari oporteat. titul. de conſti. pecu.

c l. cũ ſententia. C. de ſententiis & interlocutio omnium iud. li. 7.

d l. item Mela. §. ſi plures. ad Aquiliam. d.

TEMPVS.

Eadem ferè eſt temporis quæ & loci in ciuilibus actionibus ratio. Diſcernit enim referen. Claud. iureconſul. emanſorem à fugitiuo, & effractorem vel furem diurnum à nocturno, magnam probationis fidem faciens diligenter inſpecta. Diuiditur autem in conſtituta ſua diſcrimina & occaſionem naturalem, captatam atque euidentem. quam Græci καιρὸν vocant, quam idem Cicero in oratione pro Milone diligentiſſimè tracta-

Rep. l. quis ſit fugitiuus de ædit. edic. d.

uit. Monet in omni vita, nedum forensibus, diligenter obseruandum, quid, quo loco, ac tempore deceat dedeceatque. Vt enim Horatia quòd in publico ciuitatis gaudio, hostem luxerit, parricidij occasionem victori fratri dedisse iudicatur: ita probro ab Antonio versum Ciceroni fuit, quòd inter armorum strepitum oppressa propè libertate publica, locis ac dicteriis diffluere visus sit. Obiicit quoque Pisoni Cicero, quòd in maximis Reipub, luctibus profusam lætitiam exercuerit. Incidit hic locus in omnia causarum ciuiliúmq; genera. quod amplius Quintilianus scribit libr. 5. cap. 10. Extat quoque in hanc sententiam insignis glossa in l. denique diuus §. minorem, in verbo momentum. ff. de minoribus 25. an l. aut. facta § temp⁹. ff. de pœnis. Panormitanus in capit. scribam. de præscript. *li. 1. offic.*

CONNEXA.

Connexa dicuntur, quę nec rei insunt nec sunt causa rei, nec eam circunstant vt adiacentia, sed extra rem sunt à qua denominationem accipiunt vt diues, inops, peregrinus, alienus. Horum vsus *connexa*

est in coniecturis, deliberationibus, & demõstrationibus. Nã & diuites laudamus diuitiis ad liberalitatem vsos. E voluntatem ferè arguit personæ qualitas. estque aliud in paupere, aliud in diuite probabile. Aliter item puniuntur e iisdem facinoribus serui quàm liberi: & aliter qui quid in dominum parẽtémue ausus est, quàm qui in extraneum: in magistratum, quàm in priuatum. Vulgus ferè iuriscons. ex hoc loco sic disputat: Ex coniunctim requisitis non sufficere alterum esse. *a*. Quo in loco Iason amplissimum huius argumentationis vsum ostendit. Esse autem crebertimam horum applicitorum tractationem cùm in contractibus, tum in criminalibus actionibus, & pœnis, documento est lex aut facta puniuntur. ff. de pœnis.

a documẽto l. Fulcimus §. cum hoc. d. quibus ex causis in pos. eatur. l. si p alium §. docere d. ne quis eũ qui in ius vocat⁹. d.

ETYMOLOGIA.

Etymolog.

Ab etymologia, id est nominis interpretatione ducitur argumentum hoc modo: Si consul est, qui consulit patriæ: quid aliud fecit Opimius? Hic argumẽtandi locus ad iureconsultos interim spectat. vt in causa Mancini de postli-

minio. Vſus eo Euripides in Polynicis nomine, Cicero in Verrem & Chryſogonum. Sed vſus eius & rarus & infirmus eſt. Quatenus autem argumentum præbeat, ſcribit doctiſſimè Alciatus, *a* & Bartolus, *b* D. Vldaricus Zaſius. *c*. Vt enim ab ipſo vocabulo ad eius interpretationem affirmatiuè argumentamur, veluti; mutuum eſt, ergo de meo factum tuum. *d*. ita infirmum eſt argumentum ab interpretatione ad ipſum vocabulũ affirmatiuè ductum. vt de meo tuum factum eſt, ergo mutuum. quid ſi per venditionem tuum factum ſit? Quare negatiuè tantum ab ipſa etymologia argumentamur. vt non eſt de meo factum tuum, ergo non eſt mutuum.

a in l. Taberna. de ver. & rerũ ſig. d.
b in l. 1. de furtis & l. tugurii. de ver. & rerum ſigni. d.
c in l. 1. de acqui. poſ. d.
d l. 2. §. appel. de reb. cred. d.

FACVLTAS.

Facultas

Non ineptè fortaſſe his ſubiungitur facultas, ad quam etiam inſtrumentum referri volo. Oſtendit enim faciendi, aut non faciendi facultatem, in coniecturis, deliberationibus, & iudiciis: in quibus excuti ſolet an voluerit quis, an potuerit, poſtremo an fecerit. Cicero ſanè eo loco in oratione pro Milone collatione facultatis Clodij &

Milonis: pro Roſcio, & pro rege Deiotaro vehementiſſimè eſt vſus. His alij adiiciunt τρόπον, id eſt modum, quo prçcipuè coniectura, qualitas atque ſcriptum adiuuatur, vt ſi dicas, bono animo factũ ideo palã: malo, ideo ex inſidiis: aut negas adulterum veneno licuiſſe occidere. A modo inuidiam auget Cic. in Piſonẽ quem ne maiorum quidem, inquit, more ſupplicio affeciſti, quum miſer ille ſecuribus hoſpitis ſui ceruices ſubiicere geſtiret: ſed ei medico, quem tecum eduxeras imperaſti, vt venas hominis incideret.

Modus.

COMPARATA.

Comparata quæ adiuncta nonnulli, Fabius comparatiua vocat, maiora ex minoribus, minora ex maioribus, paria ex paribus probant. Eſt autem comparatio cùm duo aut plura in tertio aliquo communi aut etiam pluribus conferuntur, vt eſt illa Saluſtij: Maiores veſtri parandi iuris & conſtituendæ maieſtatis gratia, per ſeceſſionem, armati bis Auentinum montem occupauẽrę: vos pro libertate, quam ab illis accepiſtis, nonne ſumma ope nitemini? atque eo vehemẽ-

Comparata Cic. in Top. & probat.

Comparatio.

tius, quòd maius dedecus eſt parta amittere, quàm omnino non parauiſſe. Hæc cum orationi amplificandæ mirificè cõducant, tum vel imprimis iuuant coniecturam. Apud Comicum talis eſt à maiori: Nam qui mentiri aut fallere inſuerit patrem, aut audebit: tanto magis audebit cæteros. Ex minori apud Ciceronem pro Milone: Si lex duodecim tabularum permittit nocturnum occidere furem, quid latronem? Cicero in offic. Si turpitudo in corporis deformitate aliquid habet offenſionis, quanta illa deprauatio & fœditas animi turpificati videri ſolet? A pari, Si abſtinentia eſt virtus, eſt & continentia. Cicero in Anton. Philip. 2. Vt Helena Troianis, ſic iſte huic Reipub. cauſa belli, cauſa peſtis atque exitij fuit. Sed huius multiplices ſpecies in tam infinita rerum comparatione anxiè explicare nihil attinet. Iuris interpretes, qui topica ſcripſerunt, ſic argumentantur: Si id quod magis ineſt non prædicatur, neque id quod minus. gl. 1. in leg. ſecundo. C. in quibus cauſ. in integ. reſt. non eſt neceſ. Bald. ſecùndo. leg. Si quis non dicam rap. Cod. de epiſcop. & clericis.

SIMILIA.

Similia.

Similia iisdem ex locis quibus & cõparata ducuntur, nempe ab antecedentibus: qualis est illa similitudo Medeæ ex Colcho proficiscentis apud Ciceronem pro lege Manil. A consequentibus, qua Cicero in oratione pro Muræna vsus videri potest. Nam vt tempestates sæpe certo aliquo cæli signo commouentur, sæpe improuiso nulla ex certa ratione, obscura aliqua ex causa concitantur: sic in hac comitiorum tempestate populari sæpe intelligas, quo signo commota sit, sæpe ita obscura est, vt casu excitata esse videatur. Ab adiũctis, illa Cice. pro Roscio anserũ, qua importunam ac iniquã Erutij actionem insectatur. Ex hoc genere sunt illæ Ciceronis pro A. Cluentio corporis humani cum ciuitate. Equi desultorij pro Murena. Saxorum pro Archia. Helenæ cum Antonio in Philip. i. Menenij Agrippæ de discordantibus membris apud Liuium, talis item est. Quemadmodum medici leuiter ægrotantes leuiter curant, grauioribus autem morbis periculosas curationes & ancipites adhibere coguntur: ita nos in leuibus periculis, non valde perturbari, in grauioribus Reipub. motibus pericu-

Similitudo est in diuersis causis vel rebus vna et quasi eadẽ ratio et qualitas. bal. l. j. de fuit. C.

Hæc sunt ex officiis desũpta.

lis nos offerre, ac pro patrię libertate vitam profundere debemus. Passim iuuẽtus similitudines ex bonis authoribus decerpat. Nos etiã aliquot insignes indicaturi eramus, nisi hanc diligentiæ atque industriæ laudem nobis præripuisset, felix illud atque auspicatũ ętatis nostræ decus Erasmus Rote. Afferunt autẽ maximam rebus obscuris lucẽ, & præter quam quòd mouẽdis affectibus sunt accommodatæ, rudes etiam auditorum animos ipsa rerum imagine captatos, ac veluti stupidos in quamlibet pertrahunt opinionem. Plus tamen consensionis apud sequacem auditorem merentur, quã vel fidei, vel probatiõis apud renitentẽ. Nam infirmæ sæpe sunt ad probandum, cum nulli9 adeò rei similitudo alteri per omnia conueniat, & occupatos animos sæpe fallũt. Quare iis iudicium adhibẽdum, ne similitudinis facie decepti cum risu cõfundamur, exemplo Aspasiæ Xenophontis vxoris à Socrate per similitudinẽ circunuentæ. Neq; enim vt rectè eam laudaueris, quæ rerum suarũ cõmunitatem cunctis benignè defert, ita & ea laudari potest, quæ corporis formæque cõmunionẽ cęteris facit. Par ꝓbationis fides à dissimilib9 ducitur. Cic. in oratiõe

Erasmi. similitudines.

Simitudines ad ꝓbãdum infirmæ.

ad Quir. post reditum: Atqui in officio persoluendo dissimilis ratio pecuniæ debitæ est: propterea quòd pecuniam qui retinet, non dissoluit: qui reddidit non habet: Gratiam & qui retulit habet: & & qui habet dissoluit. Refert eandem sententiam, commutatis tantum verbis, lib. offic. 2. Ad hunc locum referri, si cui videbitur, loci illi possunt, quos recentiores iureconsulti in topicis suis tradunt, non enim in eam curam cogitationémque incumbo, vt legalia topica tradam, sed certum aliquē in forensibus causis tractandis rhetorices declarem vsum.

REPVGNANTIA.

Repugnantia. Repugnantia sunt, quæ in eodem simul existere non possunt. Horum vsus frequentissimus est in amplificãdis illustrandísque causis. *Repugnantiũ vsus.* Nam collatione contrariorum omnia fiunt & ampliora & illuminatiora. Sic enim virtus vitiorum, bellum pacis, cõtinentia libidinum collatione sub aspectum magis sese offert. *Diuisio repugnãtium.* Diuiduntur autem in opposita & differentia. Opposita certam & natura sua destinatam habent repugnantiam. Horum species quatuor facit Aristoteles: contraria

traria, relatiua, priuantia, contradicentia.

Contraria eiuſmodi ſunt qualitates, quæ in eodem ſimul exiſtere non poſſunt, in diuerſis ſubiectis poſſunt, vt calidum & frigidum: humidum & ſiccum: fides, perfidia: dies, nox. l. Hæc verba. ff. de verb. ſignific. Sic frugalitas virtus eſt, vitium igitur luxuria. cognito enim ex contrariis vno, contrarium quoque cognoſcamus oportet. l. ex duobus, cum ſequente. ff. de vulg. ſubſtit. l. 1. ff. de iis qui ſui vel alieni. Vulgus iuriſconſultorum vocat argumentum à contrario ſenſu, cuius Bald. meminit in l. Conuenticulam Co. de epiſco. & cleric. argumento. l. i. §. huius rei. ff. de officio eius cui mãda. eſt iuriſdic. *Cõtraria*

Relatiua Ariſtoteles πρὸς τὶ appellat, quæ ſine collatione eſſe non poſſunt, vt ſeruus & dominus, pater & filius, pars & totum: vt Commodus eſt filius Marci, non ergo pater. Trahuntur relationes ex ſuperioribus locis: ex ſubſtantia, vt pater & filius: ex qualitate, vt ægrum, ſanum, ius ſcriptum, ius non ſcriptum, ius humanum, ius diuinum: ex quantitate, fundus paruus, fundus magnus: ex numeris, par impar: ex volũtariis actio- *Relatiua de quibus cap. per noſcas de iur. pat. l. præter de Tut. Cur. dat ab his. d.*

nibus, emptio venditio, locatio, conductio. Omnia enim nomina, quæ in superiores classes cogi nequeunt, huc referuntur. Propria eius natura est, vt relationi respondeat suum correlatiuum, idque etiam probatur. l. Si cum dies. §. penult. ff. de arbitris. l. Iulianus. §. Si procurator. ff. actio. empti. Et quod in correlatiuorum altero cauetur, in vtroque cautum esse videatur: Bart. in. l. fi. ff. de accept. l. 1. Co. de cupress. lib. 11. l. 2. &. l. culpa. Co. de malef. & mathem. quod enim turpe vel docere, idem & illicitum perdiscere.

Priuātia Priuantia cum habitum abesse indicant, quem natura adesse voluit, vt mutus est, non igitur loquitur: cæcus est, ergo nihil cernit.

Contradicentia. Contradicentia nunquam simul, aut veræ aut falsæ propositiones esse possunt, vt si vera sit propositio, Cæsarem clementem esse, falsa sit oportet, Cæsarem non esse clementem. Sic Paulus ad Rom. Euāgelium est virtus Dei in salutem omni credenti, ergo in perditionem omni non credenti. Extant huius argumēti. l. 1. ff. de vino & trit. & oleo legat.

Differentia. Differantia non sibi ex opposito repugnāt, sed substātiis inter se sunt dimota,

vt quidam medij colores, flauus, cæruleus, ruber, viridis: vt item saporũ species, aut virtutum, vt temperantia, fortitudo &c. Monent Dialectici differens & idẽ dici aut genere aut specie, aut numero: & hoc postremum rursus quatuor modis dici, nomine videlicet, finitione, proprio & accidente. exempla non sunt obscura.

His, si quis volet, adiungat disparata, vt platanus arbor est, non est igitur lapis. Rhetorica bene dicendi ars est, non igitur temeraria ac incerta loquendi profluentia. Huius generis sunt testamentum & codicillus. l. Si idem. Co. de codicillis: emptio locatio. l. 1. ff. locati. Fabius Quintilianus argumentum ab asseueratione ducit, quod certè apud iureconsultos infirmum est. l. Neque professio. Co. de testam. & Bart. *Disparata.*

Porrò vt parui fortasse sit beneficij, fœcundum habere agrum, nisi illum colendi diligentia ad omnes fructus producendos exerceamus: ita facultatis erit non magnæ, paratam aliquam locorum copiam numerúmque habere, nisi ita in mente & cogitatione eos teneamus defixos, vt non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in

omni dicendi genere, quicquid de rerum natura ac proprietate dicendum sit, promptum expeditúmque & veluti ad manum positum habeam⁹. vt quemadmodum palæstritæ nunc cæsim, nunc punctim aduersarium petunt: & ictum varia excipiunt arte, feriúntque grauius incautum: sic in altercatione aduersarij nos obiectionem multiplici argumentatione dissoluemus, instantem acumine confodiemus, cædētem viribus prosternemus. Hunc rerum vsum propositæ ἐκφράσεις, aut themata aliquot, qualia apud Quintilianum sunt permulta, in quibus explicandis, iuuentus suas periclitetur vires, erunt proponēda. Paratur hinc cùm multarum rerum cognitio copia, ac veluti thesaur⁹, tum vel maximè iudicium atque elocutio, quæ rebus infixa hæret.

DE EXEMPLIS.

Exēpla. Tertia artificialis probationis pars est, quę Græcis παράδειγμα, Latinis exēplum dicitur, vtilis quædam vel ad vitæ imitationē, vel persuasionem rei gestæ vel vt gestæ cōmemoratio. Mirā habēt in omni vita ciuili benè ac feliciter cō-

ſtituenda, nedum forenſibus cauſis, cùm gratiam tum dignitaté exempla. Nam & copioſam quandam ad informandos mores ſuppellectilem præbēt, ceu imagines & ſpeculum humanitatis, vnde documenta petantur, quibus & Reip. dignitas conſeruetur, & publicis priuatíſque rationibus rectiſſimè conſulatur. Nec hoc ſolum præſtant, vt in omni humani officij actione animos noſtros atque mentem excellentium virorum præclarè factis ac dictis ad omnem honeſtatem conformemus, ſed alieno vt iudicio dubiis in rebus fruamur: alieno etiam vel periculo vel conſilio, quod fœdum inceptu, fœdum exitu ſit, deuitem⁹. Horum vſum his verbis declarat Cice. lib. 2. accuſat. in Verrem: Expectant, inquit, ij qui audiunt, exempla ex vetere memoria & monimentis ac literis, plena dignitatis, plena antiquitatis. Hæc plurimùm ſolent & auctoritatis habere ad probandum: & iucunditatis ad audiendum. Sumuntur autem omnia aut à ſimili, vt iure occiſus M. Manilius ob regnũ affectatum, ſicut Spurius Melius. A diſſimili, Marius & Sylla in ciuili diſſidio per ſenatus populíque inermis viſcera ſunt graſſati, Cæſar ſuis om-

nibus pepercit. A contrario, Marcellus ornamenta Syracuſanis hoſtibus reſtituit, Verres eadem ſocijs abſtulit. A maiori, Si ob proditam libertatem Brutus proprios occidit liberos, debet puniri & transfuga. A minori. Achiui ob vnius raptum Helenæ Troiam euerterunt, quę igitur ſatis magna pœna Romanis ob raptum Sabinarum eſſe poteſt? Erunt autem exempla tractanda pro cauſæ vtilitate aut decoro. Huc etiam pertinēt

Fabulæ. Æſopi ac poëticæ fabulæ, χρεῖαι, ἀποφθέγματα, γνῶμαι καὶ παροιμίαι, & ſi qua ſunt alia: quæ inter pronunciata referre maluimus.

ARGVMENTATIONES RHETORICAE.

Argumẽtationes rhetoricæ. Orationis viſcera ac veluti nerui ſunt argumentationes, in quibus vniuerſa vincendi perſuadendíque vis conſiſtit. Harum ſpecies varias effingunt artium ſcriptores: nobis potiores perſequi viſum eſt, vt quoniam de argumentorum materia, quæ frequentiſſima videbantur, præceperimus: nunc etiam argumẽtationum formas aliquot explicemus. Et quamuis ſuprà indicauerim' cogna-

tionem quam inter ſe habent artes omnes, hic tamen obiter ſignandum erit, quem argumentandi morem rhetor, quē item dialecticus ſectetur. Nā hic ſtudet in ſchola philoſophorum vera colligere veris, de ſola probationis fide ſolicitus, omnis verborum curæ expers. Ille apud circunfuſam populi affluentiam, & imperitam plerúnque plebē, ex probabilibus fidem quærit, non magis ex ipſis rerū probationibus quàm ingenij fama propendens. Hic certas quaſdam ſyllogiſmi formas, ac veluti naturalem ingenuámque rei ſubſtantiam, nullo alieno cultu veſtitam, proponit ſpectandam. Ille etiam rerum pulchritudini ſuū addit ornamentum. Hic rerum vim ac naturam non liquido orationis filo, non fuſo, non profluenti, ſed exili, arido, cōciſo atque minuto demonſtrat. Ille populari, locupleti, ac ſpecioſo eloquentiæ lumine omnia illuſtrat. Hic in enunciandis exornandíſque argumentis mutus, in iudicandis loquax eſt. Ille audiētium mentes admirabili benedicendi vbertate permotas in ſui rapit admirationem: & argumētationes omni orationis copia, omni venere ac gratia complet, aliā ſubinde ex alia ꝓbationē cōnectēs.

Quid interſit iter dialecticē et rhetoricem.

Tres Dialecticæ partes. Placuit autem summis artium scriptoribus tres esse Dialectices partes, inuentionem, iudicium, & argumentationem. Inuentione locorum ordinem, iudicio prædicabiles voces & κατηγορίας explicari. Nos de vtraque parte diximus viã quandam munitasse contenti, nõ vt copiosos scriberemus commentarios. *Argumẽtatio pars omnium necessaria et difficillima.* Argumentatio certè syllogismorum figuras ac modos complectitur: pars vt omnium maximè necessaria, ita & difficillima. Nam quemadmodum turbati exercitus quantumuis copiosi, ipsi stragem sibi calamitatémq; consciscunt: ita sparsa passim argumẽta & veluti auulsa mẽbra, nisi appositis contexantur argumẽtationibus, causam adeò non communiunt, vt ipsa etiam rerum argumentorúmque dissoluta confusione vehementer obscurent ac destruant. Cùm etiam ipsa elementorum rerúmque vniuersitas, nisi suis compacta neruis, stare diu non possit. Sunt enim argumentationes causarum nerui, quibus omissis, vel dissolutis, vniuersum eloquentiæ corpus concisum ac infirmum sit oportet. Vt enim corporis pulchritudo, nisi apta cõsentientíque membrorum compositione sit contexta, aliorum in se oculos cõ-

uertere non poteſt, ſic oratio hac virtute carens ſine vlla gratia, ſine admiratione, ſine victoriæ ſpe temere flui tet neceſſe eſt. Et quoniam rhetor à dialectico argumentationem mutuatur, repetamus paulo altius argumentationum veluti prima elementa. Nam Cicero, Hermogenes, Quintilianus, cæteríque ita obiter, & in trāſcurſu argumentationes tractarunt, quaſi res omnibus ſit cognita: nec tam doceri, quàm indicari debeat. Mihi in hanc rem maior collocanda videbatur opera: propterea quòd hodie ſic diſcuntur rhetorica, neglecta prorſus diſſerendi arte, veluti nugatoria cauillatrice, quaſi non magnopere illa ad formandum iudicium conducat, aut vlla alia ſtudij pars æquè ſit neceſſaria: quam & Plato hoc ipſo cunctis diſciplinis anteponit, quòd ſola ferè, quid in quaque re probabile, quid cauſæ cognatum aut repugnans ſit, in rem ducat præſentem: eáque neglecta nulla eruditionis gloria ſperari, nullæ cauſæ magnæ explicari, nulla denique artiū cognitio tradi poſſit. Alij etiam guſtatis tantum rhetoricis & paululū quiddam vltra prima artium initia progreſſi ad ciuile ius, ad medicinam, ad reliquas facultates, illotis, vt a-

Argumentatio, quomodo à Rhetoribus tractata.

Vtilitas dialecticæ, ex Platone.

iunt, manibus pedibúſque, nulla ingenij commendatione, ſed falſa ſcientiæ perſuaſione impulſi obrepunt. Quorum importunitate ac præcipiti quadam dementia, ſuus bonis diſciplinis decreſcit honos, & erudita etiam humanáque ingenia ægrè ſuam apud omnes gratiam tueri poſſunt: quæ mihi fuit cauſa minora quædam & vix oratorio ſpiritu digna hic tradendi.

Syllogiſmus. *Propoſitio.* Syllogiſmus ergo ex duabus propoſitionibus & concluſione conſtat. Propoſitionem vocamus orationem indicatiuam, quæ citra ambiguitatem verũ aut falſum ſignificet. Cicero pronunciatũ & proloquium; Stoici ἀξίωμα, alij enũciationem vocant. Eius partes ſunt nomen & verbum. *Propoſitionis partes.* Pars prior Ariſtoteli ὑποκείμενον, id eſt ſubiectũ dicitur, vt voluptas: poſterior κατηγορούμενον, hoc eſt prædicatum, vt voluptas parit dolorem. *Propoſitio duplex.* Atque hæc propoſitio categorica dicitur, quod vnum quiddã vni rei tribuat. Nam cum duæ categoricæ conſuuntur copulantúrque cõiunctione, hipothetica vocatur propoſitio: vt ſi mulier peperit, cum viro coiuit: & dies & lux eſt. Profertur enim & per conditionem, & & per copulationem, & nonnunquam

etiam disiunctionem, vt aut mulier est, aut virgo: ciúsque vsus frequentior est in loco antecedentium & consequentium.

Sed categoricæ propositiones qualitate differunt: aliæ enim sunt affirmatiuæ,& aliquid subiecto adesse enunciãt: vt Philippus Macedonum rex facilitate, & humanitate omnibus egregiè antecelluit. Negatiuæ, quibus aliquid subiecto adimitur, vt nemo in amore sapit. Est autem diligenter obseruanda negationum natura. Neque enim hæc negatiua est, nemo non captat occasionem suis blandiendi affectibus.

Categoricarum propositionum prima diuisio.

Differunt & quantitate, quarum aliæ sunt vniuersales, aliæ particulares, aliæ indefinitæ, aliæ singulares. Sũt autẽ vniuersalium propositionum συνκατηγορήματα, omnis, nullus, nemo, quilibet: omnis honoris ambitio seruilis & misera est. Nulla fides regni sociis, omnísq; potestas Impatiens consortis erit. Nemo qui iratus est, mediocritatem illam inter nimium & parum tenebit. Particularium signa sunt, quidam, aliquis, quidam non, quidam res bellicas ciuilibus anteponunt. Indefinitæ signis carent, repræsentántque vniuersales, vt homi-

Propositionum categoricarũ secunda diuisio.

nis est dignitatem suam tueri, nec vnquam à naturæ statu discedere, sapientum etiam animos res secundæ fatigãt. Singulares sunt propositiones, in quibus subiectum est nomen proprium, vel indiuiduum, vt Callicratides priuatæ gloriæ studio Rempub. subuertit. Fabius cunctando restituit collapsam Romanorum gloriam. Et, vt homo hic est, ita morem geras.

Tertia propositionum categoricarum diuisio.

Faciunt Dialectici hanc tertiam propositionum diuisionem, quòd alia sit vera & rebus ipsis consentiens, vt anima immortalis est, animi bona nullis fortunæ insidiis præripi possunt. Alia falsa, vt mundus fortuito casu regitur.

Necessaria propositio.

Quarta propositionum diuisio est, qua alias necessarias, alias contingentes dicimus. Necessariæ sunt, quando definitio tribuitur definito. Exempla suprà tradidimus. Contingentes sunt, quando subiectis adiacẽtia tribuuntur, vt Pompeius gloriæ cupidus est.

Contingens propositio.

DE OPPOSITIONE.

Oppositio.

Cùm hic sis præcipuus Dialectices vsus, vt certo animi iudicio verũ à falso discernamus, cauendum ante omnia ne

ἀμφιβολίᾳ vtamur, aut dicam⁹ repugnātia: eóque oppoſitionem vocant, cùm duæ propoſitiones eiuſdem ſubiecti & prædicati repugnant. Sunt autem harum ſpecies contrariæ, ſubcontrariæ, contradictoriæ, & ſubalternæ. Contrariæ ſunt duæ vniuerſales, quarum altera eſt affirmatiua, altera negatiua. Hæ ſimul veræ eſſe non poſſunt, falſæ in contingentib⁹ eſſe poſſunt, vt omnes trahimur laudis ſtudio. Nullus trahitur laudis ſtudio.

Oppoſitionū ſpecies

Contrariæ.

Subcontrariæ propoſitiones duæ ſunt particulares, altera affirmatiua, altera negatiua. Hæ ſimul veræ in contingenti materia eſſe poſſunt, vt quidam laudis ſtudio trahuntur, quidam non.

Subcontrariæ

Contradictoriæ nunquam ſimul veræ aut falſæ eſſe poſſunt. Sunt autē aut vniuerſalis affirmatiua, aut particularis negatiua, aut duæ ſingulares, vt Cicero gloria ducitur, Cicero non ducitur gloria.

Contradictoriæ.

Subalternæ non repugnant: ſunt enim aut affirmatiuæ, aut negatiuæ, & particulares ſub vniuerſalibus poſitæ. Nullus in amore ſapit. Quidam in amore non ſapit.

Subalternæ.

Addunt his dialectici propoſitionum conuerſionem, cuius vſus quoniam cōmunis ſermonis conſuetudine diſcitur,

Conuerſio.

neque latè admodum patet, non est visum præceptis iuuentutem onerare.

Propositionis & syllogismi partes

Ex propositionibus connectitur syllogismus, siue oratio in qua ex duabus enunciationibus conclusio necessariò colligitur. Eius membra sunt tres termini, maior, minor, & medius. Maior κρινόμενον rhetoribus appellatum in priore propositione: Minor quæ & ἄιτιον appellatur Græcis, in secunda tantum: Medi' in vtraque ponitur. Ita solum tres erunt voces siue termini, & tres item propositiones: quarum prima maior, secunda minor siue assumptio, tertia conclusio appellatur. Vt autem ex tribus terminis tria conficiantur pronũciata, singuli bis sumantur oportet, vt Omnis animi perturbatio cum naturæ statu pugnat, Omnis cupiditas animi gignit perturbationem, Ergo omnis cupiditas cum naturæ statu pugnat.

Dialectico, qui suo quasi iure τοπικὴν ᾗ κριτικὴν sibi vendicat, nudis his partibus rem controuersam, ad liquidum confessúmque perduxisse, satis fuerit. Rhetor imperitos vulgi animos non argumentationibus solum, verumetiam delectatione, eloquentiæ viribus, ad-

miratione ac gratia in ſuam pertractu-rus ſententiam, locupleti ac ſpecioſo eloquentiæ lumine res obſcuras illuſtrat: & nuda veluti argumentorum oſſa, honeſta verborum rerúmque pulchritudine veſtit ac induit, ſingulis partibus ſuum addens ornamentum, ne conciſa verborum humilitas contemptionem, argumenti ſeruitus tædium, ſimplex ille ſermonis habitus ſatietatem faſtidiúmque gignat.

Regulæ in collegẽdis ſyllogiſmis obſeruãdæ.

Monent Ariſtotelici ex ſolis negatiuis, ex ſolis item particularibus non poſſe ſemper effici ſyllogiſmum. Deinde obſeruandum eſſe, ne vnquam plus in minore ſit propoſitione, quàm fuerit in maiore: ſempérque efficiendum, vt maior ſit vniuerſalis, maioríſque ſubiectum id complectatur, quod ſub eo ſumitur in minore in prima figura. Iidem quid ſit de omni, & de nullo prædicari, regulariua quædam principia tradunt: vt de omni dici id ſit, quoties nihil in ſubiecto ſumitur, de quo non dicatur prædicatũ, vt omnis homo eſt animal, nihil ergo eſt hominis de quo nõ prædicetur animal, ergo & de ſingularibus & indiuiduis idẽ dicetur. De nullo aũt dici

id ſit, quoties idem de ſubiecto & prædicato remouetur. Non eget magnopere his præceptis qui ſenſum communẽ conſulit. Natura ſi quidem eiuſmodi artis ſeminaria, vt alias pleraſque τὰς κοινὰς ἐννοίας animis noſtris inſeuit, quibus rerum naturam peruidemus.

Tres eſſe ſyllogiſmorum figuras ſeu potius genera.

Porrò ſyllogiſmorum figuras tres faciunt, pro ipſæ terminorum οἰκονομίας, & harum ſingulis ſuos ſubiiciunt modos. Primam vocant in qua medium eſt in maiore ſubiectum, in minore prædicatum: eiúſque primi quatuor modi ſoli perfectos conſtituunt ſyllogiſmos. Et quo melius diſcerni poſſent, certa quædam artis vocabula illis impoſuerunt, qualia ſunt Barbara, cuius ſuprà poſui exemplum, Celarent, Darij, Ferio. In quibus adoleſcentes obſeruabunt propriam quandam vim ineſſe. Nam ā vniuerſalem affirmatiuam, ē vniuerſalem negatiuam, ī particularem affirmatiuã, ō particularem negatiuam ſignificat, vt ſit CELARENT.

De his exempla vide a-

Nullus ambitioſus præſentem fortunam benignè amplectitur,
Omnes diuites ſunt ambitioſi,
Nullus igitur, &c.

DARII.

pudOed. in Top.et Hegēd. in dialecti ca legas.

Omnis insidiator iure occiditur
Clodius est insidiator,
Iure igitur occisus.

FERIO.

Nulla voluptas flagitio parta solida esse potest
Tarquinij voluptas flagitio fuit parta,
Solida igitur esse non potuit.

Mihi sanè quamquam horum necessaria videatur cognitio ad parādam certā aliquam & rectam dicendi facultatem iudiciúmque, ne tamen nouitatis quodam studio, artes pulcherrimas confudisse videar, visum est solam iuuentutē admonere, vt alto animi sensu ac naturæ impetu, quam inter se dialectica ac rhetorica cognitionem habeant, diligenter peruideat. Sunt enim sic cognata, vt pariter fortasse tractari, diuelli ac separari non possint. Si quis tamen præcepta requirat, habet insignes artifices, quos nostra ætas magno bono publico protulit, quorum commentarij cùm artis cognitionem, tum etiam vsum mira felicitate ostendunt.

Dialecti cæ & rhetoricæ cognatio.

ἐπιχείρη-μα, seu ratiocinatio. Est autem omnium argumentationũ ea perfectissima, quę Gręcis ἐπιχείρημα, Ciceroni ratiocinatio dicitur, quæ ex propositione & assumptione certam elicit conclusionem ad hunc ferè modum. Propositio: Sola animi bona cum ipsa corporis fragilitate non intermoriuntur. huic ornandæ additur ratio: Nam & ea anteactæ vitæ plenissimam gratiam referunt, & nominis nostri commemorationem cum omni posteritate adæquant. deinde infertur assumptio: Eruditio autem atque honestas animi sunt bona. Probatio eius: Si quidem illa animos humanos noctes atque dies virtutis stimulis ad omnẽ rerum pulchritudinem impellũt, nullis neq; tẽporum neq; fortunæ insidiis obnoxia: admonéntque ne ea miremur, quæ vulgus temerario & cæco mentis impetu amplectitur: néue belluarum more in fœdas corporis voluptates demergamur: sed excellentiũ virorũ cogitatione conformati, magnos atque excelsos animos in reip. administratione, & ciuium fortunis conseruandis geramus &c. Eruditio igitur atque honestas cum ipsa corporis fragilitate non intermoriuntur. *Ratiocinationis partes.* Tres sunt principales partes, quibus interim duæ aut etiam

plures partes, interim vna succedit: ac proinde, pro ipsa partium enumeratione aut tripartita, aut quadripartita, aut quinquepartita dicitur. Ostendimus in nostris commentariis, totam Ciceronis orationem pro lege Manilia in perpetuas ratiocinationes esse coniectam. Habes splendididissima exempla in oratione Ciceronis pro Milone. Omnis insidiator iure occiditur. Clodius est insidiator. Iure igitur occisus.

Huic non admodum dissimilis est ea argumentatio quam rhetores collectionem vocant: nisi quòd collectio id ipsum, quod proponitur, inferat: ratiocinatio ex propositione & assumptione certam eliciat conclusionem. Extat illius exemplum apud Ciceronem in rhet. *Collectio.*

DE ENTHYMEMATE.

Enthymema imperfectus est syllogismus: constat enim ex maiore, vel minore, & conclusione. Pars prior, antecedens: posterior consequens appellatur, id est, ipsa complexio quæ cogit tacitam propositionem elici. Ex maiore & conclusione est eiusmodi: Qui liber- *Enthymema.* *Enthymematis partes.*

tatem regni affectatione prodit, eum occidi fas est. Igitur Spurius Melius iure est interfectus. Hic deest minor, Sp. Melius regni affectatione libertatem prodidit. Ex minore & conclusione, Sp. Melius populari frumenti largitione regnum affectauit. Iure igitur occisus fuit. Hic deest maior. Rhetores enthymema vocare maluerunt quod ex repugnantibus conficeretur, & proinde fortiorem haberet probationem. Tale est, iræ obtemperare dementis est. Nihil enim magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia. Et, quem alienum fidum inuenies, si tuis fueris hostis? Pro Sestio, Eius igitur vitam quisquam spoliandam ornamentis esse dicet, cuius mortem ornando monimento sempiterno putaretis? Cui si acuta quædam inuentio exaggerandi vel amplificandi criminis causa adderetur, ἐπενθύμημα recte vocari existimabant. Mihi illud eloquendi potius ratione, quàm argumentandi forma connecti videtur. Quintilianus optimum enthymema indicat, cũ proposito contrario, ratio subiungitur. Erit autem maioris artis atque consilij obseruare, quando antecedens, quando consequens sit vel cõcedendum, vel ne-

gandū. Malè cōcesseris hoc antecedēs, Medicina perniciem naturali valetudini adfert. Rectè igitur ante sexcentesimū conditæ vrbis annum non sunt admissi medici. Nec hic consequens probare possis, Iureconsultorum vulgus eloquētiam spernit: explodenda igitur scholis eloquentia. Vocant autem rhetores ἐνθύμημα, id est, commentum & commentationem siue cogitationem, quoties sententia, siue propositio cum ratione subiecta, ad causæ probationem adfertur, vt est illud Ouidij: *Medici quando primum admißi.* *Rhetoricū enthymema.*

Quando ego non timui grauiora pericula veris?

Res est solliciti plena timoris amor,

Sæpe in causis eiusmodi ἐνθυμήματα incidunt multumque gratiæ, ponderis, ac virium simplici orationis cultui aspersa ob idipsum adferunt, quòd non acri ac vehementi sensu auditorem exuscitant, sed grauis alicuius sententiæ admonent.

DE INDVCTIONE.

Inductio quam græci ἐπαγωγὴν vocant, inuersus est syllogismus, siue ratiocinatio, quæ ex multis singularibus, partibus, vel formis vnam aliquam vniuer- *Inductio*

ſalem colligit propoſitionem. Miram hæc adfert rebus obſcuris lucem, & cō-ſenſionem facillimè meretur, quotiès ſine vllo diſſimili exemplo colligitur. Nā & naturæ quendam ordinem ſenſuúmque iudicia ſequitur, & rei ipſius veluti imaginem ſub aſpectum proponit. Ex ſingularibus tale eſt: Romulus regni cō-ſortem fratrem Remum, Getam Antoninus Pompeiū Cæſar, Antonium Auguſtus ferre non potuit. Nullus igitur regni conſortem perferre poteſt. Ex formis eſt illa, Vſu grammatica, vſu rhetorica, vſu dialectica, vſu muſica, vſu arithmetica diſcitur. Omnes igitur artes liberales exercitatione atque vſu perdiſcuntur. A partibus ad totùm ſimillima eſt collectio.

DE EXEMPLO.

Exēplū. Exemplum ex ethymemate naſcitur, quemadmodum & ſimilitudo cognata eſt enthymemati: numeratúrque inter argumentorum locos, & argumentandi formas, Vt Apelles ob ſolam ſtudij ſimilitudinem Protogeno pictorem collapſam dignationem reſtituit. mutua igitur animorum conſenſio & voluntas in-

ter eos constare debet, quos studiorum similitudo coniunxit.

DE COMPLEXIONE.

Complexio, Gręci διλήμματον vocant, est cùm rem vnam in duo opposita diuidimus, & vtrumque deinde vel affirmamus, vel negamus, vt vxor ducenda, vel pulchra, vel deformis. Pulchra ad procreandam sobolem. Deformis ad exercendam mariti continentiam. Qui vtrũque negare velit, dicet. Pulchram nobis cum cæteris communem, deformem fastidio fore. Vsus ea in hunc modum Cicero in oratione pro Sylla: Hic tibi ego de testimoniis meis hoc respondeo. Si falsum dixerim, te in eos dixisse: sin verum, non esse hoc regnare: cum verum iuratos dicas probare. Terẽtius in Phormione: Ego nullo possum remedio me euoluere ex his turbis, quin si hoc celetur in metu, si patefit in probro siem. Ouidius in epistola Acontij ad Cidippen: *Complexio.*

Promittes votum? scit te promittere falsò.

Iurabis? scit te fallere posse deos.

Vsum huius creberrimum esse in refu-

tandis testimoniis, indicat præter alias illa Ciceronis oratio pro L. Valerio Flacco. Extat & talis apud Paulum in l. Iulianus. ff. de condict. indeb.

DE ENVMERATIONE.

Enumeratio.

Enumeratio est, in qua pluribus expositis, cæteris deinde remotis, reliqua necessariò confirmantur, vt est illa Ciceronis pro C. Rabirio: Atqui videmus hæc in rerum natura tria fuisse, vt aut cum Saturnio esset, aut cum bonis, aut lateret. latere mortis erat instar turpissimæ: cum Saturnio esse, furoris & sceleris: virtus & honestas, & pudor cum cõsulibus esse cogebat. Hoc tu igitur in crimẽ vocas, quòd cum iis fuerit C. Rabirius, quos amentissimus fuisset si oppugnasset: turpissimus si reliquisset? Talis est & apud Aristotelem ad hunc ferè modum: Cognoscens aut mens est, aut dianœa; aut opinio, aut phantasia. Sed neque mens est, neque opinio, neque phantasia: restat igitur vt sit dianœa. Quintilianus libro quinto, vocat argumentorum genus ex remotione, hoc exemplo vsus: Hic seruus, quem tibi vẽdicas, aut verna tuus est, aut emptus, aut

donatus, aut teſtamento relictus, aut ex hoſte captus, aut alienus. Deinde remotis prioribus, ſupererit alienus. Huius enumerationis vis ea eſt, vt collatis omnibus partibus aduerſarij actionem cum verecundia premat: & contrà, ſi vnum quodlibet fuerit omiſſum, rem vniuerſam cum riſu diſſoluat. Accedunt autem vel fidei, vel exornationis cauſa ſingulis partibus ſuæ probationes: qualis eſt illa Ciceronis omnibus circunſtantiis mirabiliter amplificata in oratione pro L. Valerio Flacco, qua Græcorum deſtruit criminationes, in oratiõe item pro Sext. Roſcio Amerino.

DE SORITE.

Habet nonnullam cum enumeratione ſimilitudinem, ac cognationem ea quam σωρείτην Græci. Cicero aceruàlem vocat ſyllogiſmum. Eſt enim quidam vocum aceruus ad formam κλίμακος figuræ, quo aliquid gradatim aut additur, aut demitur. Ei⁹ author fertur Chryſippus Stoicus, Cice. eo vſus ad hunc ferè modum eſt in oratione pro P. Valerio Flacco: Si pecunia Flacco perſcripta ſit, dedit eam prætor. Prætor ſi dedit à quæ-

Aceruàlis ſyllogiſmus Sorites.

Chryſippus Stoicus.

ſtore numerauit: quæſtor à mẽſa publica mẽſa aut ex vectigali aut ex tributo. Hęc niſi explicentur, cõſentaneũ erit pecuniã Flacco non eſſe numeratam. Ex cauſis & effectibus ſic contexitur, Iuriſprudentia eſt neceſſaria ad Reipub. adminiſtrationem. Reipub. adminiſtratio ciuilis vitæ retinet communitatem. Vitæ communitas officiorum tuetur religionem. Officiorum religio in concordia ciuitatem retinet, ergo iuriſprudentia ciuium tranquillitatem conſeruat. Commendatur in iis præcipuè Sorites, quæ neceſſariò cohærent. Natura enim argumentationum non patitur, vt quæ diſſimilia ſint inter ſe connectantur.

Argumentationis natura.

DE ARGVMENTATIONE PER SVBIECTIONEM.

Argumẽtatio per ſubiectionem.

Pleniſſimus iudicij fructus eſt, quam res omnes inter ſe habeant cognationẽ, animo peruidere. Paratur enim hinc cũ ſtudiorum, quibus immenſus alioqui labor vix erat ſuffecturus, mira fœlicitas: tum conſtans quædam ac certa rerum pulcherrimarũ cognitio. Suprà oſtendi-

mus argumentationem & ratiocinationem siue syllogismum sola conclusionis forma differre: inductionem nihil aliud nisi inuersum, enthymema verò imperfectum esse syllogismum. Enthymemati cognatum exemplum (nam complexio proprium quiddam habere videtur). Hic admonenda iuuentus magnam esse naturæ similitudinem enumerationi cum subiectione: nisi quòd illa ex omnibus suis partibus collecta, necessariam efficit conclusionem: hæc autem ipsa interrogatione ea solùm, quæ ad rem pertinent, remouet, nullam certam conclusionis vim inferens. Vtitur ea frequentius Cicero in aduersariorum hypophoris diluendis, vt pro Publ. Sylla: Cur dixisti testimonium in alios? quia coactꝰ. Cur damnati sunt? quia creditum est. & pro M. Fonteio: Quid vt secuti esse videamini? voluntatémne hominum? grauior igitur vobis erit hostium voluntas, quàm ciuium. an dignitatem testium? potestis igitur ignotos notis, iniquos æquis, alienigenas domesticis, cupidos moderatis, mercenarios gratuitis, impios religiosis & cæt. anteferre? Talis quoque est & in oratione pro Sexto Roscio Amerino. Ex-

Enumeratio quid a subiectione differat.

hæredare & cætera. In Pisonem: Da te populo, committe ludis, sibilum metuis? vbi sunt vestræ scholæ &c.

DE VIOLATIONE.

Violatio est argumentatio in qua ex aduersariorũ ratione non id quod ipsi volũt, sed quod nobis vtile est sequi demõstramus.

Argumentatio per violationem, Græcis τὸ βίαιον dicitur, qua aduersarij rationem diuersa planè sententia destruim⁹. Vt si dicas: Leges non sunt perdiscendę, quòd eloquentiam corrumpant, immò ob id maximè sunt perdiscendæ, quòd ex vbere illa ac profluenti legum cognitione eloquentia confirmetur. Vsus ea Cicero ad refutandam Quinti Catuli sententiam in oratione pro lege Manilia. Habes præclarum exemplum apud Aulum Gellium lib. vndecimo, cap. decimoquarto. Et pro Publio Sylla, Regum est dicere in quem velis, ac defendere quem velis: imò seruitus est, non dicere in quem velis, ac non defendere quem velis. Extant pulcherrima Cratetis Cynici, & Metrodori epigrammata de humanæ vitæ commodis, & malis in hanc violationem coniecta, quæ ascribere huc nolui, quòd apud Erasmum quoque in prouerbio, Optimum nõ nasci, aut quàm ocyssime aboleri, comme-

morentur. Habet aliquam cum hac cognationem captiosa illa, & reciproca argumẽtatio à Græcis ἀντιστρέφον appellata, cuius exemplum refert Aulus Gellius cap.10.lib.5.

DE CONFVTATIONE.

Confutatio.

Contentionis nomine Cicero & confirmationem & confutationem comprehendit: nec est in vtraque argumentorum ac elocutionis diuersa ratio, nisi quòd confutatio plures in defendendo, transferendo, atque excusando crimine habet flexus, & affectus aliquanto mitiores. Quod in causa fuisse Quintilianus putat, vt accusationibus mediocres in dicendo suffecerint: defensor bonus nemo, nisi qui eloquentissimus fuerit. Principio igitur videndum, possit ne quod obiicitur, aut negari, aut alio appellari nomine, aut iure defendi, aut trãsferri. Nam deprecationem apud iudices secundum leges sententiæ dictionem habituros, periculosam esse diximus. Inficiatio tutissima semper fuerit, quemadmodum periculosissima confessio. Hæc si non detur, proximum erit à definitione præsidium quærere. Quę negari, aut

Inficiatio tutissima confeßio periculosißima.

alio definiri nomine non possunt, iure defendenda aut transferenda erunt, hoc est, vel in ætatis aut temporis, aut quamuis aliam causam regerenda: exemplo Ciceronis qui prostitutam Cælij iuuentutem, atque omnibus libidinibus affluentem partim temporis, partim adolescentiæ, cuius erumpentes voluptates faciliorem veniam merentur, fuisse dicit: aut in similem aliquam aduersarij reprehensionem remouenda. Eiusmodi sunt quinque illæ criminationes, siue ἀντικατηγορίαι apud Cicer. pro Q. Ligario aduersus Tuberones. Est autem ἀντικατηγορία mutua recriminatio, cuius exemplum habes apud Papinianum lib. pandectarum 24. l. viro atque vxore. tit. soluto matrimo. HIS OMNIBVS succedunt duæ illæ non tam firmæ, quã interim necessariæ rationes: Criminis, quod apertius sit quàm vt negari, & turpius quàm defendi possit, eleuandi: & ab eo, cuius non facilis sit defensio, in locum aliquem communem transferendi. Vsus iis Cicero pro Roscio atq; Deiotaro. Deliberandum etiam cum ipsa causæ vtilitate, simúlne cuncta inuadere, an singula amoliri vtilius sit. Nam quemadmodum in subita trepidatione,

Criminis eleuatio & translatio.

effusa illa militum eruptio victoriæ sæpe fuit, ita ipsa turba nonnunquam obruimur, quæ tamen singula difficilius fuerat resoluere. Quæ palam falsa, aliena contraria, aut stulta erunt, vel ideo nullius est artis refellere, quòd ab aduersario non probentur. Non enim psephismata testium esse, sed fremitus quosdam furiosos egentium, calumniatorum, & temerarios motus asseuerabimus. Erunt autem honestiora vestibula, illustrioresque ad causæ commendationem aditus, si prima aggressione firmum aliquod argumentum ac vehemens occupemus, cætera facilè infirmaturi. Cuius rei vnum aliquod præceptum dari non potest, varia enim & artificiosa tractatione iudicis animus erit subeundus. Quædam proponenda, allata quare id ita sit ratione: quædam dissimulanter relinquenda, ne iactata, suspiciones excitent: qua in re plurimum valet ἀποδίωξις. Occulenda interim argumentorum puncta, ne vel superstitiosius obseruari, vel numero excipi possint, ita tamen vt re distincta, verbis confusa esse videantur. Omninóque agendum, ne vel artem iudex intelligat, vel rerum perturbetur

Coniectura, finitio, qualitas.

confusione. Reliqua suos habent locos communes. Nam aut coniectura, aut finitione, aut qualitate excutiuntur. Testimonia, prǫiudicia, & exempla si controuersa sint, nugatoria: si vera, dissimilia esse affirmabim⁹: quę dura sunt, molliemus, eritque artis inuenire in aduersarij actione, quę inter se repugnāt. Pugantia esse Cicero ostendit, venenū Clodię esse à Cęlio paratū, quod odij argumētum erat: & stupri cōmercium inter eos intercessisse, pecuniámque mutuum datam, quod amoris erat indicium. Idē L. Valerium Flaccum repetundarum reum, testium criminationibus excipit, per locum repugnantium. Non est, inquit, verisimile Decianum à Flacco esse corruptum, vel quod ait Luceius L. Flaccum sibi dare cœpisse, vt fide se abduceret, sestertium vices. Et eum tu accusas auaritię, quem dicis sestertium vicies voluisse perdere? Torquato quoque amori absurditatem vitiúmque oratoris criminose obiicit, tanquam secum pugnanti. Nihil est, inquit, tam alienum ab eo, qui alterum coniurationis accuset, quàm videri cōiuratorum pœnam mortémque lugere. SED FIDEI quoq; conducit de causa optimè sentire, quę

res

res quantum patrocinij habeat, vel ex Ciceronis orationibus cognosci potest: Neque difficilis esse potest refutatio ei, qui causæ circũstantias, & quibus argumentis aduersarius nitatur; animo teneat: obseruabitúrque hic ordo, vt acturi nostra primum confirmemus, quod & natura præscribit: ac tum, quæ nostris obstant refellamus. Defensuri contradictiones ante probationem nostrã refutemus. Vides hũc modum peculiarem fuisse Ciceroni. cuius exemplum vbique sibi proponet iuuentus. Sed hunc locum vniuersum nemo rectè consequetur, nisi qui ea, quæ iureconsulti de exceptionib⁹ & replicationibus tradũt, ad cognitionem vsúmque referat.

Aduersarij argumenta animo tenenda.

His omnibus succedit altercatio, quæ Græcis διαδικασία appellatur (siquidem iudicium tanquam sanguis in corpore humano circa omnes orationis partes versatur). Ea non raró patroni fidem commendat, & plerísque in causis ad victoriam nõ parum affert momenti. Explicatur autem partim natura, partim præceptis. Nã in eleuandis aut contemnẽdis ijs, quæ è contrario dicũtur, opus est celeri naturæ motu, ingenio mobili, & animo multo rerum vsu subacto.

διαδικασία.

Et artis est, causæ quæstionẽ non familiariter modò didicisse, verumetiam personarum, tẽporum, locorum, signorũ, instrumẽtorúmque plenissimã habere cognitionẽ. PRÆCIPVE autẽ patrocinij fides cõmendatur animi modestia: quare videndũ ne bonus orator affectibus depulsus, in rixam atque iracũdiam labatur. Nã est res præduri oris, & frontis perfrictæ, & improbæ propemodum, quod probationũ fide obtineri debeat, ingenti clamore confundere atque perturbare! NEC ALIVD est æquè turbulentum, æque concisum, ac concitatioribus denique affectibus laceratũ, atque mens ira percita. Fertur enim extra rationem, nec minorem causæ quàm & amicitiæ, cuius cõmunitate omnia humani officij genera conseruantur, perniciem adfert. QVID ENIM tum insigne, tum stabile ad memoriæ diuturnitatẽ, quàm animus ex iniuria & oppressione ægrotans? cum ipsa etiam beneficia vsu excidant, & obliuione intermoriantur: cõtumeliæ verò ac conuitij dolor semel animo inustus vix vnquam cũ ipsa vita obliteratur. Traducenda igitur & conuertenda altercatio ad aliquam moderationem, vt eius asperitas dicen-

præcipua patrocinij fides.

Damna affectæ mentis.

Sentẽtia.

tis humanitate, remiſſio verò grauitate condiatur: vt quæ proſint, in iis immoremur, in iis mentem orationémque defigamus, ibi habitemus, ibi hæreamus: referamúſque ab iis, quæ offendunt, celerrimè pedem: vana etiam ſpe aduerſarium lactatum, in errorem & fraudem abducamus. Quæ vehemẽtius premunt, ſic erunt permittenda, vt nihil de victoria conceſſiſſe videamur.

DE PERORATIONE.

Peroratio poſtremum vincendi præſidium habet, vt iudex in conſiliũ iturus non ratione ſolum aut iudicio, ſed impetu etiam animi inflammatus in cauſæ noſtræ commẽdationem totus propendeat. Eius vis eſt in rerum enumeratione, quàm ἀνακεφαλαίωσιν Græci vocant, & affectibus. Enumeratio rerum perſonarúmque argumenta per totam orationem ſparſa atque diffuſa vnum in cumulum cogit, & veluti ſub iudicis aſpectum ſubiicit, vt quæ ſingula minus mouerint, turba valeant. Hæc breuis & conciſa eſſe debet, & variis cum ſententiis, tum figuris illuſtrata: nec ſenſu ſolum ac dicendi ratione expolita,

Peroratio.

Peroratio qualis eſſe debeat.

ſed leni quadam actione, ſignificãdíque facilitate in hoc adhibita, vt languẽtem iudicis animum ipſa admonitione excitet, & memoriam reficiat rerum repetitione. Cadendum enim formula, & calamitoſiſſimi hominis ſors miſera ſubeũda reo, niſi hac in parte, quæ ſola ſupereſt, iudicis animum atque ſenſus ab omni alia cogitatione curáque auerſos, in cauſæ noſtræ commendationem ac fauorem traducamus. Quæ autem fauorem, inuidiam, miſericordiam & odium concilient, ex cauſarum perſonarúmque adiunctis ſunt eruenda. Nam & re⁹ dignitate animi, honeſtiſſimis ſtudiis, officiis in vſum publicum collatis, fide, diligentia, gratia, atque exiſtimatione nominis commendatur: interim etiam futuræ vtilitatis exurgentíſque virtutis ſpes faciliorem præbet veniam. Cicero M. Fõteium cùm propter generis claritatem, tum propter eius innocẽtiam, & ſummam in re militari virtutẽ ac felicitatem, qua Reſpublica magnopere egere, permultis videlicet bellorum ducibus amiſſis, videbatur, ſuis reddendum eſſe amicis contendit. Et aduerſarij actio in odium & inuidiæ motus trahenda erit, vt atrox, cupida, illiberalis,

Traducere ſtudiũ animos ab omni alia cogitatione atque cura, ad cauſæ noſtræ fauorem.

iniusta ac impia denique videatur. MISERICORDIAM cũ graues humanarum miseriarum casus, tum afflicta atque superbè prostrata innocentia mouere solet. Eius loci præcipuè sunt, suscepta pro Reip. libertate pericula, lachrymæ, sexus, ætas, parentũ liberorúmque solitudo, locus, tẽpus, conditio: quæ ipsa veluti futuræ vitæ imagine in varios affęctus iudicem rapiunt.

Quæ misericordiã excitent.

Crescunt hęc atque incitantur amplificationibus, & fictis personarum orationibus, quibus summus ille orator M. Tullius tãtam concitasse videtur & cõmiseratione͂ & indignationem, quãtam nulla mens humana cõcipere possit. Extant passim illius exempla. Rectè aute͂ præcipitur, vt primùm ipsi eos animorũ affectus nobis induamus, quos iudici simus adhibituri: hoc est, vt iudicis mente͂ omni affectuum inflammatione, ac veluti facibus ince͂suri, prius ipsi ardeam⁹, ardentísque animi atque doloris signa verbis, sente͂tiis, vultu, pronunciatione, deorũ hominúmque imploratione, denique collachrymatione demus: quod partim ex ipsius orationis, quæ moue͂dis affectibus accommodatur, vi ac natura cõsequemur: partim etiã ipsa illa solici-

Quid in mouendis affectib⁹ obseruãdum.

tudine, officio, diligentia, fide ac pietatē obtinebim⁹. Quæ omnia optimus quisque & de nominis sui existimatione, in tanto hominū cōcursu, & grauissimis amicorum periculis maximè anxius sibi imponere debet. Deinde vt animo & cogitatione ad ea nos conuertamus, quib' iudex ad causę cōciliationem vel rei offensionem permouetur: qui si integer sit ac quietus, cōmouendus: si sua ipse spōte permotionem animi ostēdat, incitandus erit. Postremò ne incensos illos affectus frigescere patiamur: aut longum alienis in malis mœrorē speremus, quādo lachrymæ, vt ait Apollonius Rhodius, citissimè inarescant.

Apollonius Rhodius.

Sunt autem affectus duplices, τὰ πάθη, καὶ τὰ ἤθη. in his operis huius spiritus, ac veluti anima consistit; quando priora illa mediocris oratoris videri possunt: hæc non nisi magnis ingeniis ac maiore quodā numine afflatis contingunt, πάθος vehemens, concitatus, incēsus & tragicus est affectus: aptus non tātum ad animorum perturbationem, iram, odium, inuidiam, miserationem, iniurias exaggerandas, sed aliquanto magis ad eripiendas causas, conuertendum iudicem, aduersarios de statu omni deiiciendos.

In affectibus eloquentiæ vis continetur.

quo Cicero in propugnatione familiaris rei vsus in stuporem & silentium adegit Hortensium: Catilinam audacia & scelere furentem ex vrbe depulit: Leges agrarias magnis populi motibus iactatas cõuellit: supplicationes in toga meruit: totum ferè forum lamentatione & plangore compleuit: Cæsarem ab indignationis vehemẽtia & destinata Quin. Ligarij oppressione flexũ animo atque fractum, in mansuetudinem misericordiámque conuertit. FORMÆ eius multæ sunt apud Macrobium Saturnaliorum lib. 4. ἦθος moderatior est affectus, in quadam commendatione atque excusatione positus, ac proinde accommodatus comœdiis, in quibus humilium personarum studia, voluntates, amores, auaritiam, conditionem & pleraque alia describimus. Vtriusque ratio naturalis est, & obuia ei, qui causæ personarúmque circunstantias animò bene conceperit, aut non planè inertissimæ sit mentis. Aristoteles sanè, Cicero, & Quintilianus mirabiliter multa de iis scripserunt. Eleganter Antonius apud Ciceronem in libris oratoriis explicat, quibus artibus C. Norbanũ, nefario crimine & capitali fraude depressum, con-

Incredibilis Ciceronis vis in commouẽdis affectib⁹.

Quæ in comœdia describãtur.

Qui de affectib⁹ scripserint.

tra summam Sulpitij & eloquentiam & gratiam, affectis magis iudicum animis, quam doctis defenderit. Quintilianus libro.6. cum in affectibus mouendis potentissimũ fore existimat, qui φαντασίας & absentium rerum imagines, alta quadam mentis solicitudine conceperit. Efficit enim hæc commentatio, vt cum plurimis, tum verissimis permoueamur affectibus. Nam & Cicero, vt cæteris mouendis affectibus egregiè antecellere videretur, non ingenio, sed dolore se assecutum fatetur. Flaccessit enim oratio cùm animi ardor subsidet.

Sed non semper tristibus eiusmodi affectibus iudicis animum ab intentione deflectimus: interdum etiam iucundo risu, verborum vrbanitate, orationísque hilaritate graues rerum casus dissoluimus: & quæ contentione infringi non possúnt, faceto eleuamus lepore. Nam vt Cicero Quin. Ligarij, & L. Murenæ præter cæteros defensionem vehemẽti affectuũ permotione insecutus, pleríſque videtur: ita & ioci oportunitate Minutium quendam, referente Plutarcho, & L. Flaccum iudicum manibus eripuit. Sunt enim suaues & vehemen-

ter vtiles facetiæ: quæ licet naturæ magis, & obseruationis cuiusdam quam artis esse videātur, iisdem tamē ex locis, quibus superiora illa, ducuntur. Nam & inuentionem habent cum apta dispositione, & elocutionem variis cum figuris, tum verbis illuminatam. Pronuntiatione certè & vultu plenissimam merentur & gratiam & admirationem. Oriuntur autem aut ex corpore eius, in quem dictum ridiculúmque iacimus: aut animo, qui facto dictísque colligitur: aut quæ extrinsecus adferuntur. Intra hæc enim omnis acuta reprehensio, omnes facetiæ consistunt. Quæ si ioci causa tantùm, & sine vllis contumeliarum aculeis assumātur, leues sunt, & vel expositione, vel dicto aliquo notantur. Cuiusmodi sunt, fuga illa Fabritij apud Cic. pro Cluentio. &, Neronianum illud de seruo furace, cui nihil erat domi obsignatum. Item illud iuuenum Tarentinorū ad Pyrrhū regē. Nisi lagena nos defecisset, occidissemus te. At cùm acrē habent reprehensionem, & vehementē corporis animíque insectationē, graues dicūtur. Tale est dictū illud Domitij Afri aduersus Lōgū Sulpitiū fœdissimū hominē: Qui malā faciē habet, liber nō *Facetiæ.*

est. Cicero propugnaturus L. Valerij Flacci salutem, cum aduersarius Dorilēsis cuiusdam mortem repentinā in perniciem Valerij Flacci conuerteret, eúmque homicidij scelere alligaret: grauem criminationē faceto scommate dissoluit, cædis inuidia in accusatorem translata. Homini enim Phrygi, inquit, qui arborem fici nunquam vidisset, fiscinam ficorū obiecisti: cuius mors te ex aliqua parte releuauit. Edacem enim hospitē amisisti. Simili ioco in eadem oratione ostendit falsum esse quod aduersarius dixerat Falcidio cuidam, vt suo testimonio Flacci dignitatem cōuelleret, denunciatū nō esse. Tu certè, inquit, coëgisses, si vllum firmamentū in illo teste posuisses, sed hominē ab negotio abducere noluisti. Magnum erat ei certamen propositū, magna cū græcis contentio, qui tamen vt opinor iacēt victi. Nā iste vnus totam Asiam magnitudine poculorum bibendóque superauit. Valde vrbanus & venustus ille, sed tamen cum acri insectatione coniunctus est in P. Clodium iocus. Homo, inquit, facetus inducis etiam sermonem vrbanū & venustum: me dicere solere, esse me Iouē: eundem dictitare Mineruam esse sororē

Vrbanissimè in P. Clodiū iocus.

meã. Non tam insolens sum, qui Iouem esse me dicam: non tam ineruditus, qui Mineruã Iouis sororem, meam esse sororem existimem: sed tamen ego mihi sororem virginem ascisco, tu sororem tuam virginem esse nõ siuisti. Sed vide, ne tu te debeas Iouem dicere, quod tu iure eandem sororem & vxorẽ appellare possis. Quando autem iocus omnis in turpiculis ac deformib⁹ ferè ponitur, habenda ratio personæ, rei loci, ac tẽporis vt ita dicacitatis moderatione nostrã tueamur existimationem, ne cæco quodam & celeri facetiarum studio, aut mimorum ethologorum imitatione decepti, in scurrilem dilabamur dicacitatem. Parcendum ante omnia & amicitijs & dignitatibus, vitãdæque insanabiles cõtumeliæ & in nostrã perniciẽ redundaturæ: tantum ridiculi aculeo figendus ac veluti pungendus aduersarius, nec tamẽ omnis, nec semper: ne animi ex inuidia laborantis & ipsa maleuolentia, ieiuni documentũ præbeamus. Nã sicut in testem stultum, cupidũ, leuem & improbũ multa iacere dicta oratoris est nõ mali, & respõdentis magis quam lacessentis: ita inhumanæ est insectationis, insignẽ aut improbitatẽ, aut miseriã risu ĩcesse-

Iocus in turpiculis ferè versatur.

re: cum nihil ſit ęquè naturale atque humanis caſibus in tam incerta ac miſera hominum ſorte ingemiſcere.

Quare diuerſa etiam eorum quæ riſum mouent eſt appellatio. Nam quod *Vrbanũ.* in ciuili ſermone poſitum eſt, vrbanum vocamus: quo Cicero aduerſus Decianum ſordidum hominem, & teſtem inimicum L. Valerio Flacco vſus. Longo, inquit, interuallo, ſi quando tibi peregrinari commodum eſt, Romam venis, adfers faciẽ nouã, nomen vetus, purpuram Tyriã, in qua tibi inuideo, quòd vnis ve- *Venuſtũ.* ſtimẽtis tam diu lautus es. Venuſtũ verò id eſt, quod cũ Venere ac lepore dicitur. *Salſum.* Salſum, ſimplex quoddam ac ridiculum *Facetũ.* ſermonis eſt gen⁹. Facetũ, plus habet & riſus & excultæ elegãtiæ. In hoc genere Plautus & pleríq; Attici comici, Socraticíq; præcipuè ſunt verſati, & à Catone ſene collecta etiam ἀποφθέγματα. Maxima enim rerum momenta diſſoluit illa celeritas ac breuitas cum laceſſendi, tũ reſpondendi, faceta quadam ac ſubtili *Dicacitas.* venuſtate coniuncta. Dicacitas acrem quandam habet reprehenſionem. *Quæ ioci materiã præbeãt.* Magnam ioci materiam præbent ἀμφιβολία, ἀπροσδόκητον, παρονομασία, ἐτυμολογία, παροιμία, ἀπόλογοι, μεταφοραὶ,

ἀπορνεῖαι, versus item ac similitudines. Quorum omnium selecta exempla habes apud Ciceronem libro de Oratore tertio, multa apud Quintilianum libro sexto, plurima apud Erasmum in libro Apophthegmatῶn. Mihi sanè animum ad rectam illam ac veram ciuilis vitæ rationem referenti, illiberalis videtur immodica illa captandi risus affectatio, & indigna homine politico, qui reipublicæ bene gerēdæ sit præpositus. Quare his orator ita vtetur, vt quàm minimum decerpatur & grauitatis & dignitatis, atque omnino, vt vitet illiberale, petulans, flagitiosum, & obscœnum iocandi genus.

DE DISPOSITIONE.

Nulla partium orationis pleniorem ingenij laudem, nullam certiorem victoriæ spem, nulla denique plus lucis, atque admirationis parit, ipsa illa recta & multo animi iudicio pertractata rerũ locorúmque collocatione, quam Græci οἰκονομίαν, Latini dispositionem vocant. Nam cùm maxima sit omnibus in reb' collocationis vis, tum illud vel præcipuum prudentiæ est munus, ordinem

Dispositio

Omnib' in rebus collocationis vis maxima

quem ipſa cauſarum natura præſcribit, diligenter & cum decoro obſeruaſſe. Diffunditur enim ſuis quaſi partibus conciſa, prorſúſque perit exuperans illa rerum copia, niſi apta diſpoſitiõe deuinciatur. Et quemadmodum magna ſæpe rerum diſcrimina, in ſumma deſperatione, ceu quodam malorum diluuio, ſolo exercitus benè conſtituti ordine depulſa eſſe vel vna Tarentina clades docet: & contrà turbatas inuicem copias exitio ſibi fuiſſe ſatis conſtat: ita orationis compoſitio, niſi apta contexatur diſpoſitione, ſine ratione fluitat, dicentíſque impetum potius quam cõſilium ſequitur. Rectum quoque Plinij iudicium fuiſſe conſtans grauiſſimorũ hominum conſenſio affirmat, qui barbaros homines inuenire quædam vel magnificè, vel mirabiliter putabat, atque pronunciare aptè: diſponere verò atque éloqui, proprium eruditi ingenij eſſe & longo humanarum artium vſu exercitari contendit. Sed in tanta litium varietate ac infinitis controuerſiarum formis, non facilè eſt vnam certam aliquam diſponendi viam tradere. Cogimúrque inuentionem, iudicium, conſiliúmque ex præſenti rerum conditione petere, naturæ ordinem ſecuti; ideóque

pauca quædam eius monita explicanda, quæ tamen ipsa causæ cedent vilitati. Nam & Cicero vtiliter pro Milone & Sylla obiectas criminationes, ante causæ expositionem ac confirmationem refutauit, in disponendísque argumentis non artem, sed causæ vtilitatem secutus passim videtur. EST AUTEM DISPOSITIO apta partium orationis argumentorúmque distributio, cuius ratio est duplex. Alterā enim causarum nobis natura præscribit, alteram oratoris comparat iudicium. Prior leuis prorsus ac puerilis est, vt primo loco auditorum beneuolentiam, attentionem & docilitatem captemus: initio fauorabilem quandam sententiam, quæ Græcis πρότασις vocatur, ad causæ officiíque nostri ponamus commendationem, cum eius ratione subiecta, quæ αἰτία siue κατασκευὴ appellatur. Atque huic subiiciatur ἀπόδοσις prioris sensus redditio, & quædam veluti enthymematis cōclusio. Deinde prolepticῶs aduersatiuas hypophoras occupemus, aut breui amplificatione causæ nostræ cum magnitudinem, tum honestatem expoliamus. Postremò ἀξίωσιν id est, petitionē siue exordij clausulā inferam⁹. Hunc enim ordinem & Demostheni & Cice-

Dispositio quid & quotuplex.

roni video fuiſſe familiarem. Secundo loco, rem de qua dimicatio eſt exponamus, expoſitam noſtris confirmemus præſidiis, deſtruamúſque refutando cõtraria. Poſtremò peroremus. Atque hũc naturæ ordinem ſuprà oſtendimus.

Cic. 2. de Orat. In reliquis ſcriptis diuerſa eſt ordinis ratio. Nam in hiſtoria, quam veritatis lucem, ac memorię vitam Cicero appellat, naturalem ſequimur ordinem, qui temporis ratione rectè obſeruata in primis commendatur. Eſt enim perpetua quædam narratio crebris digreſſionibus in cauſſæ rerúmque euentum, in locorum ac hominum deſcriptiones amplificata.

Diſpoſitio hiſtoriæ. Poëtæ in rerum geſtarum expoſitione ſtudio ſibi habent, vt primo loco hiſtoriæ imaginem quandam propoſitione exprimant, vt Arma virúmque cano. Propoſitioni deinde deorũ inuocationem ſubiiciant, qualis eſt, Muſa mihi cauſas memora, &c. Ac tum demũ narrent, vt Vrbs antiqua fuit, Tyrij tenuere coloni, Carthago. Homerus in vtroque ſuo opere inuocationem & propoſitionem coniunxit,

Μῆνιν ἄειδε θεὰ πηληϊάδεω ἀχιλῆος
Οὐλομένην, ἣ μυρί' ἀχαιοῖς ἄλγε' ἔθηκεν.

Lucie-

Lucretius item poëſin ſuam de rerum natura exorſus eſt ab inuocatione deæ Veneris. Lucanus mutato ordine, ſecundum propoſitionem & narrationem inuocauit: Nec ſi te, inquit, pectore vates Accipiam, &c. Cæterum rerum ordinem non à primordiis vrbis conditæ, vt hiſtoriographi, ſed mediis ſæpe rebus incipientes perturbant, vt periculi magnitudine, & multiplici rerum varietate, ancipitíque euentu omnia reddant auguſtiora.

Comici ſua δράματα in πρόλογον, πρότασιν, ἐπίτασιν, καὶ καταστροφὴν diſtribuunt. Prologo fabula commendatur, aut excuſatur poëta. Terentio πρόλογος συστατικὸς καὶ ἀναφορικὸς, id eſt commendatitius & relatiuus, ad regerenda in aduerſariũ maledicta: Plauto ὑποθετικὸς, fabulæ argumentum exponens eſt familiarior. πρότασις fabulæ habet occaſionem & argumẽtum, quo populi expectatio cõcitatur: ſenum item conſilia, & graues pro tempore ſententias, cõſiliorum inopinatos euentus, vehementes querelas & affectus, ſeruorum perfidiam, amores adoleſcentium, mulierculárum lenocinia, in ſumma imaginem quandam ac imitationem vitæ cõſuetudiníſque hu-

Oeconomia Comœdiarũ

πρότασις

Ἐπίτασις manæ. Ἐπίτασις totius erroris importunitatem turbarúmque habet processus, magna cum personarum omnium perturbatione, eòque τὴν τοῦ δράματος στάσιν ostendit. *καταστροφὴ.* καταστροφὴ insperatam rerum ad iucundos exitus conuersionem habet, cuius hæc ferè œconomia est, nullo vt humano consilio, sed inopinato, temerario, ac propè ridiculo euentu graues sæpe turbæ sedentur.

Tragœdiarũ ordo. Contrarius omnino huic tragœdiarum est ordo, de quo pleraque multa extant apud Aelium Donatum.

Quã dispositionẽ dialogi habeant. Dialogorum liberior est ordo, & rerum personarúmque qualitati accommodatus. Præcipuè tamen occasionis consiliorúmque opportunitate commendatur. Mirus eorũ est artifex inter Græcos Lucianus, inter Latinos Erasmus Rot.

Ordo a medicis obseruatus. Medicinæ artium scriptores cõtrarias dissentientium sententias primum refellunt, quem ordinem vbique ferè sectatur Aristoteles in physicis, & Galenus secundum Hippocratem medicorũ princeps. Et quia triplicem faciunt artis diuisionem, ac primam in μεθοδικὴν, ἐμπειρικὴν, καὶ θεωρικήν: Alteram in φαρ-

μαντευτικὴν, διαιτικὴν, καὶ χειρουργικὴν ab Hippocrate prius cultam: Tertiam in ὑγιεινὸν καὶ θεραπευτικὸν ſecãt: non vnum omnes ordinem ſequuntur circa diuerſas artium partes laborantes. Frequenter tamen corporis ſectiones hominúmque habitus proponunt, extátque pulcherrimus Galeni liber περὶ τῶν ὑγιεινῶν. Ab homœomeris deinde ac anomœomeris tranſitum ad morborum cauſas, ſymptomata, & remedia faciunt. Plinius naturalem hiſtoriam à cælo exorſus, ad terræ partes & regiones, poſtea etiam ad animantia & inanima orationem deflexit. Non obſcurum eſt, quem quiſque ſibi ordinem elegerit videre, & exempla ſtudioſorum animos ad imitationem magis quàm præcepta permouere ſolent.

Oratoria οἰκονομία proprium quendam ductum habet. Actor enim primo firmum aliquod argumentum rhetorica argumentatione contextum, ad permouendam iudicis attentionem proponit: imbecilliora deinde, quæ ſingula robore carent, coniuncta, ac turba ipſa ſuſpiciones augent, medio collocat loco: ſummo autẽ omniũ firmiſſimum ponit, *Oratorius ordo.*

quo iudex non tam permoueatur, sed ad causæ nostræ commendationem argumentorum vi actus impellatur.

Defensor quod in causa est grauissimum, & omnia anteactæ vitæ crimina primò refellit, ne illa iudex spectans defensioni nostræ animum præcludat: simul, vt criminationibus fide detracta, iudicis sibi religionem demereatur, quem ordinem Cicero in defensione M. Cælij, Cluentij. Murenæ, Roscij, cæterorúmque est secutús: illud verò, in quo causæ defensio constat, ad postremum reseruet locum: vt iudicis animus omnibus suspicionibus exut⁹ atque integer, hoc ipsum benignè accipiat, de quo iudicium suum sit facturus. CONSILII autem vt diximus & prudentię est, cum ipsius causæ vtilitate deliberare factum-ne inficiari, an alio interpretari nomine, an defendere sit vtilius, vt suos causis proprios accommodemus locos.

LOCI CONIECTVRALES.

Loci coniecturales. Coniectura ex omnibus quos suprà recensuimus locis ducitur: proprij tamē eius sunt.

Loci { Voluntas & Poteſtas }

Voluntas excutitur perſonæ qualitate & cauſæ ad facinus impellēte. Perſona variè tractatur. Nam morum probitas, vitæque anteactæ innocentia plurimùm habet & fidei & commēdationis: cuius rei inſigne eſt exemplum apud Ciceronem pro Sylla. Et ſicut dignitas, tuetur reum, ita ipſa nonnunquam in facti argumentum deflectitur, quaſi inde impunitatis ſpe concepta. Quare accuſatoris eſt perficere, vt perſonæ deſcriptione obiectum crimen probabile fiat, efficiátque reum crimini, de quo iudicium eſt, opportunum. Vehementer autem cædis & facti ſuſpicionem arguunt audacia & temeritas, pertinacia, cōfidentia, paupertas, cupiditas, ambitio, ſæuitia, & quæcunque cum animi magnitudine atque elatione pugnant. Magnam autem perſonæ qualitas in publicis actionibus æſtimandi copiam præbet. Nam in contractibus quo quiſque munere fungatur perpendi ſolet. l. cum quædam. C. de adminiſt. tut. l. Poſt *Quæ facti ſuſpitionem arguant.*

mortem. §. fi. ff. quam ex facto. tut. Eadémque in ciuilibus aliis caufis difcrimen facit. l. Si paterfa. §. Qui duos. ff. de adop. l. Sed fi plur. §. In arrogato. ff. de vulgari & pup. l. Emancipatum. §. fi. ff. de Senator. Item in pœnalibus caufis. l. Aut facta. §. Perfona. ff. de pœnis. l. Gracchus C. de adult. l. 1. §. fi. ff. ad l. Corneliã de ficar. Grauiffimas ex hoc loco fufpiciões mouet Cicero in oratiõe pro Deiotaro rege, pro Milone pro Sext. Rofcio.

Patronus obiecta negabit, defendet, minuet, ac remediis purgabit, nonnunquam etiam à præfenti quæftione feparabit.

Impulfio, eft cert' aut temerarius nimis impetus.

Caufa inducens locis conftat impulfionis & ratiocinationis. IMPVLSIO inuolutus & temerarius animi eft impetus: veluti ira, odium, metus, fpes, cupiditas, ambitio, auaritia, quibus fufpicionem actor augebit. Si defint hæc, caufam latere dicet, eóque factum furoris cuiufdam atque amentiæ effe, propterea quòd SCELERA vulgò credantur confilio carere. Defenfor nihil fine confilio factum effe contendet, nocendíque & alterius fortunis ac capiti infidiandi illiberalitatem in odium ac fufpicionẽ trahet. Et fi caufæ reddantur

eas tamē in omnibus valere perſonis negabit. RATIOCINATIO commodorũ ſpē oſtendit, qualis eſt in cauſa Miloniana, vbi Clodius vitæ Milonis inſidias feciſſe probatur. *Ratiocinatio.*

Poteſtas confirmatur, loco, tempore, inſtrumentis, connexis, ſignis, & eiuſmodi circunſtantiis, quibus Cicero in oratione pro Milone & Deiotaro, Cluentio & M. Cælio vehementiſſimè eſt vſus. Signa ſunt antecedentia & conſequētia: vt ſonus, clamor, pallor, tremor, gemitus, latitatio, metus, titubatio, vultus, vocis ſtatúſque, mutatio: de quibus diximus. Patronus ad diluendas ſignorum ſuſpiciones vtetur abſolutione & inuerſione, vt ſigna ad cauſæ ſuæ conuertat vtilitatem. *Signa.*

DE LOCIS FINITIONIS.

Finitio quid ſit, & quibus conſtet, ſuprà retulimus: Breue hoc eius ſit præceptum, vt in animo conſtituamus quid efficere velimns, eo modo propriã rei definitionē & cæteris circũſcriptã verbis, enũciaturi. Euertitur enim, ſi aut falſa ſit, aut parum plena: ſit autem *Finitionis loci.*

plenior argumẽtis antecedentium, consequentium, adiunctorum, causarum, effectorum: quibus Cicero pro A. Cecinna definitionem illam quid sit vis, conplexus videtur. Etymologia certe rarior existit, qua tamen idem vsus est Philip. 8. in definitione nominis tumultus. VIS DEFINITIONIS amplissima est in causis ciuilibus. Sæpe enim in ipsa rei definitione, cùm de re non satis constat, in coniecturam dilabimur: vt si quæras, quid sit ęternitas. Nonnunquam res ipsa certa est, constátque de facto: de nomine tamen quæritur. An perinde homicida sit, qui funestis manibus mortem sibi consciuerit, *a* atque is à quo homo confossus dicatur? Sit ne tyrannicida philosophus ille qui sapientiæ præceptis violentos tyranni affectus ad vitæ morúmque probitatem reuocarit? An inuentus in lupanari alterius cum vxore habendus sit adulter? *b* Ideóque rectè præceptum est, syllogismũm infirmiorem esse definitionem. Nam ex definitione frequenter in qualitatem incidimus. Quid enim venenum, quid amor, quid insania, quid amatorium sit, facti qualitas ostendit. *c* EST ENIM quædam

a C. de iis qui sibi mortẽ cõsc. & l. si quis aliquid. §. Miles. de pœn. et ibi doct. d.
b l. quæ adulterium. C. de adul. & stupr. ibi Bart.
c l. si quid aliquid. §. qui abortionis. d. de pœ. l. 3. § sed id. ad l. Corne. de sica. d.

inter hæc cognatio: & quemadmodum Liuia maritum ſuum odij cauſa aconito extinxit, ita Lucilia maritum ſuum Lucretium, quem animo egregiè charum habebat, dato amatorio in furorẽ egit. Antiſthenes philoſophus inſania quàm amore laborare maluit, quód illam medici auferre poſſint, hic mẽtem omnem homini eripiat. *Liuia* *Lucilia.* *Antiſthenes.*

DE LOCIS QVALITATIS.

Qualitatem hic dicimus non eam quæ eſt ex decem illis vocibus, ſed quæ quãtitatem, materiam demonſtratiuã & deliberatiuam & iudicialem complectitur: eiúſque partes in ſtatu iudiciali oſtẽdimus. Plurimus certè eius ciuilibus in rebus ac criminalibus cauſis eſt vſus. Nam perſonæ, loci, temporis, facti, quæſtionis, atque iſtiuſmodi rerum qualitas inuidiam auget aut minuit: & in beneficiorum viciſsitudine, vnde gratia collata ſit, ſcire refert: recipítque ea, vt Fabius Quintilian' exiſtimat, maxima oratoris opera, quia in vtranque partem plurimũ eſt ingenio loci: nec vſquam magis affectus valent, regnátque vel præcipuè in hac eloquentia. *Qualitatis loci.*

His ſuccedunt quatuor illa, quorum ſuprà mentionem fecimus, ſtatuum ſimulacra, ſcripti & voluntatis; contrariarum legum, ſyllogiſmi, & amphiboliæ.

DE SCRIPTO ET VOLVNTATE.

Loci ſcripti et voluntatis.

Scripti & voluntatis contentio, quã Græci ῥητοῦ καὶ διανοίας vocant, in foro & ciuilib⁹ negotiis, ac ſacris etiam ſcripturis frequens eſt. vt enim lex ipſa ex verbis & ſententia conſtat, l. Scire leges. ff. de legib. ca. propterea de verb. ſig. ita hinc ſæpe controuerſia oritur, quod accidit cùm lex aliquam gignit obſcuritatem, qualis eſt illa: Lex peregrinum vetat in murum aſcendere, aſcendit, hoſtes repulit, accuſatur. Duplex eius eſt genus. Nam aut de ſcripto & voluntate ſimul quæritur: aut altera pars ſcripto, altera voluntate nititur. Cum ῥητὸν contra διάνοιαν defenditur, fraudem legi fieri iuriſconſultus exiſtimat: Contra legem (inquit. ff. de leg. & Senatu.) facit, qui id facit quod lex prohibet. In fraudem verò legis facit, qui ſaluis verbis legis, ſentẽtiam circumuenit. *a.* Qui tamen ſcripto nititur, legis verba cum

a l. nõ dubium C. de l.

æquitate coniuncta esse, aduersarij intẽtionem cum scripto pugnare, iudicis religionem & sacramentum ideo adhiberi contendet, vt secundum scriptum sententia feratur. Legi parendum, non adsciscendam nouam esse interpretationẽ, miniméque mutanda, quę certam interpretationem semper habuerint. *b* Qui scriptum voluntate nixus oppugnat, dicet seruari id non posse quod scriptum sit: aut exemplis probabit, scripto stare semper non oportere: aut legislatoris voluntatẽ à scripto esse alienã, vt in hac cõtrouersia. Noctu cum ferro deprehẽsus vinciatur. Cũ annulo ferreo interceptũ magistratꝰ alligauit. Volũtatẽ igitur potiꝰ quã scriptũ in omni cõtrouersia siue testamẽti, siue legati, siue pignoris, siue contractus sequẽdã esse perdocebit, quod ipsi iuris interpretes adnotãt in l. insulam. ff. de pręscriptis verbis l. 3. C. de lib. pręter. l. obligationũ. ff. de actio. & obli. Probãdum deniq; locis communibus, verborũ aucupiis sententię ęquitatẽ pręferri oportere. l. placuit C. de iud. l. Labeo de sup. leg. facit ca. 2. requiris, extra de appellatio. Legis itẽ sententiã atque mentem esse perfectiorem l. ratum. ff. de sol. l. quo enim tut. §. Iulianꝰ. ff. rẽ

b l. minime d. de leg. l. rem nõ nouã & auth. de iud. §. oĩs. col. 6.

ratam hab. Ac proinde ius definiri, artem æqui & boni·l.1.ff. de iustit. & iure Vt æquitatem potius quam verba spectemus.l.in ambigua.ff.de leg. cap. vlt. de transact.l.sin autem.§.sed & his. Postremò facilè in toto iure scripto apparere legis sententiam scripto esse anteferendam. Propriè tamen huius status loci sunt causarũ & effectuum, & quæcúnque definitionem iuuant. Refertur autem vel ad qualitatem, vel ad coniecturam. Exemplum pulcherrimum habes apud M.T. Ciceronem in oratione pro A. Cecinna, in l.nonnunquam.ff.ad Senatuscon.Trebellia toto illo tit.ff. de rebus dubiis.

DE CONTRARIIS LEGIBVS.

Loci contrariarũ legum.

Cum lex legi obstat, status nascitur ἀντινομίας. Neque enim lex legi contraria esse potest. quod ipse Imperator in prima constitutione C. §. quibus, attestatur, & probat. l. omnis. ff. de except. Sed casu leges colliduntur atque euẽtu: vt, tyrannicidæ imago in theatro ponatur, mulieris imago in gymnasio ne ponatur, Tyrannum mulier occidit. Plurimus in ἀντινομίας inquisitione apud

iureconſultos eſt Bartolus, & indicat eius generis inſignia aliquot exempla in adnot. in pandectas Budæus. Eſt autem ius omne de quo quæritur, dubium aut confeſſum. In iure confeſſo quærimus, vtra lex antiquior, potentior, æquo ac bono ſimilior: quorum omnium ratio, niſi propoſita materia, tractari non poteſt. Quare hic ſtatus vel coniecturæ vel qualitatis erit. Sed imprimis danda opera, vt quæ contrariæ videntur leges, ad vnam certam aliquam & conſentiẽtem æquitatis rationem referantur potius, quam corrigantur l. vnica de inofficio. do. l. præcipimus C. de appel. cap. dilectus, extrà de conſuetudine. cap. inter dilectos. extrà de fide inſtrumentorum. l. de quibus. ff. de legi. l. nam & poſteriores. ff. e. Pulchram in hac re operam nauauit magnus ille iuris interpres Bartolus, & illum nuper ſecutus Stephanus de Phedericis, cuius hodie doctiſſimi de iuris interpretatione circunferuntur commentarij.

DE SYLLOGISMO.

Magnam cum finitione ſyllogiſmus habet cognationem. Nam in illa, idẽm- *Syllogiſmus.*

ne sit nomen: in hoc, an perinde habendum sit, quęritur. Incidítque in syllogismum infima definitio. Ergo hunc statum incidentes controuersiæ atque casus nullis certis comprehensi legibus constituunt, quoties id quod incertum est ad similia & cognata referimus: excutimúsque qualitate, quamobrem neque leges, neque senatusconsúlta omnes casus comprehendunt, a constituuntúrque ex iis quæ ἐπὶ τὸ πλεῖστον non quæ ἐκ παραλόγου accidunt. Neque crebrò hoc statu vtuntur iurisconsulti: refertur enim ad qualitatem. vt, An quemadmodum nullum de sua domo in ius educere liceat. b ita nec extra tabernaculum? & quia aratrum pignori accipere leges vetant, an & vomerem? An perinde habendum sit occiderítne quis, an causam mortis præbuerit? c Totus hic locus à dialectico petitur. Pendet enim ex causa, effectis, genere, toto, & locis communibus: à quibus similia, quorum hic maximus est vsus, trahuntur & iudicantur. Quare in primis intuendum, ne similitudine decepti, vnam ac ineptā syllogismi consequentiam contexamus. Quæ ad hunc locum pertinent, amplius scribit Stephanus de Phedericis in libro

a l. quæ a ctione. de præscrip. verb. l. quæsitũ scio. ff. de testibus. l. 1. quib9 bo. pos. nõ cõpetit. d. b l. pleri que d. de in ius vocãdo. l. nemo de do. de re iudica. d. c l. nihil refert. ad l. Corneliam de sica. d.

de interpretatione legum.

DE AMBIGVO.

Ambigui ſtatus ex vocabuli ambiguitate & diſſenſione oritur, explicatúrque definitionis & diuiſionis locis. Omnis enim contentio in hoc conſiſtit, vter ſermo ſecundũ naturam magis ſit, vter ęquior, vter voluntati legis ſcriptę aptior. Nam iureconſulti pręcipiũt, in ambiguis rebus humaniorem ſequendam eſſe ſententiam l. Intelligentia. ff. de verbo. ſignif. cap. Pręterea. e t. l. 3. C. de liberis pręter. l. Scire leges. ff. de legibus. Sũt enim verba, quoad eius fieri poſſit, ad legis ſenſum ac voluntatem referenda l. Labeo ff. de ſuppel. leg. l. Nepos Proculo. ff. de verborum ſignificatio. Non tamen temerè, & ſine vlla controuerſi iuris diſceptatione à propria verborum ſignificatione declinandum erit. l. Non aliter. ff. de leg. 3. l. 1. §. Si is qui. de exercito. leg. In obſcuris. ff. de regulis iuris. gloſſa in leg. Cum de nouo. in fine. Cod. de legibus. l. quod Seruius, & leg. Quiſquis. ff. de verbor. ſignific. Sed tum demum in rebus dubiis humaniorem ſententiam nos ſequi oportet, cum legitimis pręſumptionibus alia, quàm

Status ambigui.

verba reddunt, legis sententia atq; mẽs colligi potest d.l. In obscuris.l. Semper. ff. de regul. iuris.l. Si diuo. ff. de re iudic. Extant harum rerum cùm passim praeceptiones, tum toto illo titulo. ff. de rebus dubiis: vnde & exempla peti possunt. Sunt autem multae ἀμφιβολίας formae. Nam controuersiam facit ὁμωνυμία, vt taurus: aut dictionis vel diuisio, vel coniunctio, vt ingenua: aut casus in coniunctis facit ambiguitatem. Vnde illa controuersia apud Fabium Quintilianum: Testamentó quidam iussit poni statuam auream hastam tenentem. quęritur, statua hastam tenens aurea esse debeat, an hasta. Talis & haec esse potest: Rogat testator haeredem, vt matri suae alimenta praestet. Prodest igitur in eiusmodi controuersiis φράσεις καὶ σχήματα diligenter excutere. Refertur autẽ hic status ad coniecturam.

DE ELOCVTIONE.

Elocutio omnium partium pulcherrima & vtilissima.

Omnium partium vt pulcherrima, ita quoque vtilissima est elocutio, quae dilucida, perspicua, ornata, & apta oratione res explicat atque exornat. Nã & ea profu-

profuſam illam & immenſam rerum omnium inuentionem, tum varietatem in lucem admirationémque adducit: & ſuam rebus ieiunis plenitudinem, horridis nitorem, peruulgatis nouitatem admirationémq; addit: & rerum omniũ naturam atque proprietatem certis vocabulis, ceu rerũ notis ſignat & explicat. Perirent nimirum cætera omnia optimarum artium ſtudia in perpetuam obliuionem adducta: omnia vitę, religionis, rerúmque geſtarum exempla, omnia philoſophię conciderent documenta, niſi elocutionis ſplendore illuſtrarẽtur. Nulla ciuilium rerum procuratio ſuſtineri, nulla Reipublicæ dignitas cõſeruari, nulla patriæ fortunarũmq; propugnatio ſuſcipi ſine elocutione poteſt. Quare ad eam perdiſcendam conuertenda mens noſtra, animíque ſenſus omnes, ne eius fructu pulcherrimo deſtituamur.

Elocutionis vis maxima

QVOTVPLEX ELOCVTIO.

Elocutio igitur, quæ φράσις Græcis dicitur, de ſententia Craſſi apud Cic. li. 3 & Fabij. Quintiliani lib. inſtitutionum

orationiarum octauo, aut ſimplex eſt, aut coniuncta.

Elocutionis partes.

Simplex conſtat { Sermone latino & perſpicuo,
Ornatu,
Apto dicēdi genere. }

Coniuncta laudatur, ſi emendata, ſi figurata, ſi collocata ſit.

DE LATINO ET PERSPICVO SERMONE.

Latinitatis vitia barbariſmus & ſolœciſmus.

Latinus ſermo & perſpicuus ex grammaticis diſcitur, qui vocabulorum flexus, ὀρθογραφίαν, προσῳδίαν, ἐτυμολογίαν καὶ σύνταξιν explicantes, monent in primis barbariſmum & ſolœciſmum fugiendum eſſe. quorum ille ſcripto & pronunciatione: hic etymologia & ſyntaxi malè contexta committi ſolet. Deinde obſeruandum in omni ſcripto & ſermone, quo animi ſenſa proferuntur, vt oratio noſtra ſit propria, ſignificans, plena, ſonans, non tamen obſcœna & ſordida, aut humilis infra rerum aut ordinis dignitatem. Eáque de cauſa certa quædā orationis ab iis vitia, quæ tamen au-

thoritare excuſantur, enumerantur: vt ἀκυρολογία, id eſt impropria dictionis poſitio: qualis eſt in vllo Vergilij, Tantum ſperare dolorem. κακόφατον, id eſt, deformis & obſcœna pronunciatio: vt arrige aures Pamphile; & apud Saluſtium, ductare exercitus. ταπείνωσις, vitium humilitatis, quo rei magnitudo extenuatur, vt ſi verrucam ſaxeam pro ſummo montis vertice dixeris. Cui vitium contrarium eſt, quoties rebus humilibus nomina damus ſplendida: vtrúmque ſuam habet gratiam, cum de induſtria riſus inde captatur. πλεονασμὸς, abundans ſupra neceſſitatem adiectio. Cicero in Catilinam, Vt tum animis ſaluti veſtræ prouideretis, cum oculis maleficium videretis. Quo in exemplo, præter πλεονασμὸν, coniunguntur ἰσόκωλον καὶ ὁμοιοτέλευτον.

Ταυτολογία, eiuſdem dictionis deformis iteratio. qualis eſt, pro Cluentio: Non ſolum illud iudicium iudicij ſimile iudices non fuit. ἔκλειψις, ſermonis defectus: Hæc ille, deeſt dixit. περισσολογία ſuperuacua verborum adiectio & quædam veluti vitioſa περίφρασις, Ibāt quà poterant, quà non poterāt, ibi ſtabāt. μακρολογία, longior æquo ſē-

Obscuritatis vitia à grãmaticis petẽda. tentia. vsus ea Liuius, Legati non impetrata pace retro domum vnde venerant reuerterunt. κακοσύνθετον id est male collocatum. Tale est. Versaque iuuem cum terga frangimus hasta, ἀμφιβολία quam suprà notauimus multa huius generis extant apud grammaticos: nos potioribus vacabimus. Habent enim Latinæ linguæ cognitionẽ facilem, & vsum necessarium, quem tamen puerilis quædam doctrina tradit, ratio literarum alit, consuetudo sermonis quotidiani confirmat.

DE ORNATV.

Ornatus Ornatus dicendi oratori adfert tum admirationem, tum dignitatem, & quãdam popularem ingenij gratiam ac laudem: eiúsque splendor, magnificentia, atque nitor efficit ac præstat, vt auditores ex voluntatis nostræ affectu propendentes, velut animis capti, sententiam suam acclamatione atque plausu profiteantur. Nam & ingenij admiratio omnis, & eloquentiæ splendor, & oratoris dignitas ornatu continetur. *Cic. 3. de Orat.* Neque enim oratorem quòd latinè, quod perspicuè locutus fuerit, quisquã est admi-

ratus, cùm reprehendere atque irridere, ſi vitioſè diceret, ſuo poſſit iure. Sed qui explicatè, qui propriè, qui abundanter, qui illuminatè, qui ornatè denique & apta verborum rerúmque collocatione animorum ſenſus enunciare poſſunt, eos vulgus omnis laudis prædicatione maiores eſſe exiſtimat, eos ſtupefactus admiratur, eos deos quoſdã inter homines eſſe putat. Sed is demũ ornatus commẽdatur, qui virilis eſt & honeſtus, ſententiis popularis, trãſlationib' magnificus, figuris expolitus ac iucundus, compoſitione firmus, ſanguine ac viribus nitens, ad ipſam materiam denique, orationíſque genus accõmodatus. Nam in demõſtrationibus, quæ nonnunquam ad ſolidam dicentis laudem ingeniíque gloriã conuertuntur, magnificus, illuſtris, ac ſublimis, omnis exornationum gratia ac venere excultus eſſe debet. Preſſior contrà & ſeuerior in magnis rerum momẽtis ac Reipub. conſultationibus: in quibus oratio ſenatus maieſtati ac conſultantium moderationi eſt attribuẽda. In iudiciis & graui fortunæ capitíſque diſcrimine, accurato potius quàm ornato dicendi genere reo ſalus acquirenda erit.

Ornatus quibus commendatus.

Est autẽ omnis ornatus in
- Tropis.
- Figuris.
- Amplificationibus.

DE TROPIS.

Tropus Quint. lib. 9. c. 1.

Tropus est vocis à naturali significatione in aliquam vicinam, ornandi sermonis gratia, conuersio, sic dictus ἀπὸ τοῦ τρέπειν, id est vertendo: vertit enim & transfert sermonem ab eo loco in quo proprius est, in eum in quo est improprius.

Numerantur inter τρόπους.
- μεταφορά.
- μετάληψις.
- συνεκδοχή.
- μετωνυμία.
- ἀντονομασία.
- ὀνοματοποιΐα.
- κατάχρησις.
- ὑπερβολή.
- ἀλληγορία.

Metaphora,

Μεταφορὰ, est vocabuli à propria significatione in aliam translatio, cognata cõparationi. Nam vt rebus exprimendis

adhibetur comparatio, ita metaphora pro re ipſa dicitur. Comparatio eſt cum indicat Cicero, Decianum furto obnoxium, vt monedulam eſſe: Metaphora, cum violentum raptorem, lupum: inſidiatorem, vulpeculam: iræ intemperantem, leonem: pauidum ac fugacem, aſinum vocamus. ſic concionum procellas, gloriæ fontem Cicero dicit, à quo hic tropus miris laudibus vehitur. Nam & rerum pulchritudini ſuum addit ſplendorem, & in tanta vocabulorum inopia, ſuam rebus cunctis addit appellationẽ. eſt enim metaphora primum ex inopia & anguſtiis, pòſt autem iucunditate ipſa celebrata. Quod enim cæteris in rebus, idem & orationis tropis ac figuris euenit, vt vtilitatem neceſſitatémque ſuauitas quædam conſequatur. Sed monet Fabius modico atque opportuno eius vſu orationem illuſtrari, frequenti obſcurari & tædio compleri. *3. de Orat.* *Lib. 8. cap. 6. de tropis.*

Μετάληψις, tranſſumptio eſt nominis non à ſimili vt metaphora, ſed ab effectu per medium quendam gradum. tropus rarior & maximè improprius. Horatius in odis, *Tranſſumptio.*

Pallida mors æquo pulſat pede
Pauperum tabernas regúmque turres.

Mors enim pallida corpora efficit. sic præceps ira, segne otium.

Synecdoche. Συνεκδοχὴ est comprehensio totius ex parte, vel partis ex toto: familiarior poëtis quam oratoribus, vt si mucronem pro gladio, tectum pro domo vsurpemus. Hostis habet muros. & illud Liuij, Romanus prelio victor. Sed hoc postremum propter numerorum libertatem multum gratiæ compositioni præstat.

Metonymia. Μετωνυμία, quam hypallagen nonnulli vocant, tropus superioribus affinis, inuenta ab inuentore, vt ait Quintilianus, & subiecta à continentibus significat: vt Cedant arma togæ, concedat laurea linguæ: & sine Cerere & Baccho friget Venus. Hic Ceres pro fruge, Bacchus pro vino. Venus pro libidine ponitur. Videndum in hoc tropo, quid fori seueritas, quid item poetica ferat libertas.

Antonomasia. Αντονομασία, descriptio est, vice nominis posita: cum pro Scipione, Carthaginis & Numantiæ euersorem: pro Cicerone, eloquentiæ parentem: pro Paulo, apostolum: pro indignatione, aut etiam facilitate, stomachum dicimus. prioris exemplum est, stomachum facere, id est, iram concitare. Posterioris est illud Ciceronis ad Cereliam causam reddentis

cur Cæſaris dominationẽ toleret. Hæc (inquit) aut animo Catonis ferẽda ſunt, aut ſtomacho Ciceronis. Et quo Plinius in præfatione naturalis hiſtoriæ vtitur. Argumentum, ait, huius ſtomachi mei habebis, hoc eſt propenſionis, & facilitatis.

Ονοματοποιΐα fictio nominis de ſono expreſſi, vix oratoribus permiſſa. Verg. Clamórque virûm clangórque tubarũ. Inde mugitus, ſibilus, & mutire deducta ſunt. Terentius in Andria, Itaque hercle nihil iam mutire audeo. Et Plautus, Nõ mutit cardo, id eſt non crepitat. In Piſonem Cicero, Sic ſuos ſenſus voluptarios omnes incitauit, ſic ad illius hãc orationem adhinniit, vt non magiſtrum virtutis, ſed libidinis authorẽ inueniſſe ſe arbitraretur. Eodẽ in loco, Cũ iſto ore fœtido teterrimã nobis popinã inhalaſſes. *Onomatopœia.*

Κατάχρησις vocabuli abuſio, hoc differt à metaphora, quòd illa vbi nomen deeſt, hæc vbi aliud fuit nomen, ponitur. Parricidam enim dicimus, qui cognatũ occiderit: & piſcinã, quæ piſces non habet. Rhetores quoque de induſtria ſic κατάχρησιν vſurpant, vt pro temeritate fortitudinem, pro luxuria liberalitatem dicant. *Catachreſis.*

Hyperbole. Ὑπερβολὴ dictio est veritatis fidem naturalémque modum excedens, vt niue candidior, Craſo ditior, Codro pauperior, tardior teſtudine. Familiaris tropus & poëtis & oratoribus, quandò natura eiuſmodi quendã oĩbus augendi, vel minuendi affectũ cupiditatémque inſeuit.

Allegoria. Ἀλληγορία ſententiæ inuerſio eſt & quædam perpetua metaphora, aliud verbis, aliud ſenſu ſignificans, vt ſanctum dare canibus, & apud Hora. Eſt mihi purgatam crebrò qui perſonet aurem: Solue ſeneſcentem maturè, ſanus equum, ne Peccet ad extremùm ridendus, & ilia ducat. Et miror eſſe nauem qui perforet, in qua ipſe nauigat. Vſus huius opportunus ac moderatus, multum & gratiæ & ſplendoris oratori aſpergit, ſiue triſtia melioribus, ſiue obſcœna honeſtioribus exprimere verbis, ſiue indicare quædam obliquè malimus quàm apertè enunciare. Quare ſpecies allegoriæ à Rhetoribus enumerantur, ἀίνιγμα, εἰρωνεία, ἀντίφρασις, χαριεντισμὸς, μίμησις, σαρκασμὸς, ἀστεϊσμὸς, μυκτηρισμὸς, παροιμία.

Aenigma Αἴνιγμα obſcura ſententia poëtis magis, quàm oratori permiſſa, vulgo tale fingitur: Mater me genuit, eadem mox ex me

gignitur. Aqua enim in niuem cōcreta, rursum fit aqua. Venustius est hoc Hesiodi, πλέον ἥμισυ παντός.

Ειρωνεία illusio & dissimulatio quædam est, cuius ratio orationis circunstantiis vel rei natura, vel pronunciatione colligitur. Vt apud Vergilium : Egregiam vero laudem & spolia ampla refertis. Et in Pisonem, Tu scilicet homo religiosus & sanctus. *Ironia.*

Αντίφρασις, vnius verbi est ironia, vt bellum, quasi minimè bonum. Hoc tropo vtimur quando pinguem vel crassum hominem, acutum vocamus. *Antiphrasis.*

Χαριεντισμὸς, cognat⁹ tropus ἀντιφράσει, Dura enim & dictu fœda mollioub⁹ circūscribit verbis: vt, bona verba quæso. *Charientismos.*

Μίμησις non dissimilis est ironiæ, verba enim & gestus alterius per illusionem repræsentat. *Mimesis.*

Sic Terentius in Eunucho.

At ego nesciebā quorsū tu ires, paruola
Hinc abrepta, eduxit mater pro sua &c.

Σάρκασμὸς quoque ironiæ forma est, hostilis derisio, qua victor victo illudit. Vergilius, *Sarcasmos.*

En agros, & quā bello Troiane petisti,
Hesperiam metire iacens.

Et in euangelio, Aue rex Iudæorum.

Astismos Ἀστεισμὸς, longe petitū ſcōma habet, cū quadam vrbanitate, Verg. in Palemone:

Qui Bauium non odit, amet tua carmina Meui;

Atque idem iungat vulpes & mulgeat hircos.

Refertur apud Lucianū in vita Demonactis tale, πρότερον ὁ τὸν τράγον μέλγων, ἢ ὁ κόσκινον ἐπιθεὶς, ἀφρονέστερος. vtimur autem his in re vehementer abſurda.

Mycterismos. Μυκτηρισμὸς in corporis geſtu & ſcurrili quodam ludibrio ponitur, & hodie prouerbiali figura, naſo aliquem ſuſpendere dicimur, id eſt ſcommatico dicterio lædere. Nam μυκτηρίζειν καὶ ἀντιμυκτηρίζειν græcis ſignificat irridere, & viciſſim irridere, ἀπὸ τοῦ μυκτῆρος, id eſt naſo.

Parœmia Adnumerari ſolet tropis παροιμία, cuius inſignem interpretem habes D. Eraſmum Roterodamum.

Homœomesis. Homœomeſis, quæ quandam habet per ſimilitudinem demonſtrationem: item εἰκών, id eſt imago, ſiue formæ cum forma per ſimilitudinem collatio. venuſtum imprimis ornamentum ad res illuſtrandas, augendam vel minuendam inuidiam. Referetur igitur inter ſententiarum figuras. παράδειγμα καὶ παραβολὴ ad locos argumenti pertinent.

DE FIGVRIS.

Figuram ornatus speciem secundam fecimus. ea est orationis quædam conformatio, qua simplicis & vulgaris sermonis habitus, & veluti gestus arte quadam nouatur. Rhetores eam, sicut & orationem vniuersam, partiūtur in verba & sententias. Erunt itaque & nobis σχήματα λέξεως καὶ διανοίας. Quantum autē vtilitatis, gratiæ, lucis atque splendoris rerum pulchritudini adferant figuræ, non puto longa mihi oratione esse explicandum. SOLÆ ENIM sunt, quæ probationis fidem, quæ actionis fauorem, quæ affectuum varietatem, quæ officij religionem; dicentis industriam, ingenij facilitatem & gloriam commendant: & obrepentis fastidij miseriam orationis varietate depellunt. Cum cæteris rebus gratiam ac venustatē præstat varietas, multo aptior erit ad conciliandos retinendósque animos orationis habitus varijs tum figuris, tum amplificationib⁹ ad id composita, quòd dicendo assequi velimus. SED MODVS his adhibendus, ne earum affectatio, illam varietatis gratiam per-

Figura.

Figuratum diuisio.

dat. Quintilianus σχήματα διανοίας verborum figuris anteponit, quòd natura prius sit, res animo concipere, quàm verbis enunciare. Nos illa subtilitate, quam in multis magnus alioqui & egregius Rhetor ambiisse videtur neglecta, recentorum scholas secuti, primum verborum, deinde sententiarum signabimus figuras: quarum aliæ ad ornandam sunt accommodatæ, quibus supra modum Gorgias Leontinus, parcius Isocrates, accuratius Demosthenes, & post eum Cicero vsus traditur: aliæ etiam ad locupletandam orationem pertinent.

DE FIGVRIS VERBORVM.

Figuræ verborũ.

Schemata λέξεως, alia ad loquendi rationem, alia ad collocationem pertinent. vtraque oratori conueniunt, sed priora à grammaticis discuntur, posteriora rhetori sunt familiariora. Quibus autem modis figura exprimatur, scribunt Quintilianus, & Iulius Rufinianus, vtilissimè autem D. Erasmus Rotero.

Sunt autem figuræ verborum.
- ἐπαναφορά.
- ἀντιστροφή.
- συμπλοκή.
- πλοκή.
- Traductio.
- ἀσύνθετον.
- πολυσύνθετον.
- ὁμοιόπτωτον.
- ὁμοιοτέλευτον.
- ἰσόκωλον.
- παρονομασία.
- ἀντανάκλασις
- ἀποσιώπησις.
- συνεζευγμένον.

Ἐπαναφορά, quam relationem & repetitionem vocant, figura Demostheni & Ciceroni familiaris, & insignis ad augẽdam exornandámque orationem. Repetit enim idem verbum, & aures vehementius ferit, sensibúsque tum gratiam, tum vires accommodat. Nihil tam occupatum, nihil tam multiforme, nihil tã variis affectibus concisum atque laceratũ, quã mẽs mala. Cic. lib. 2. of. Persuasum nobis esse debet, si oẽs deos hominésq; celare possem⁹, nihil tamẽ nobis auarè nihil iniustè, nihil libidinose, ni- Repetitio.

hil incontinenter esse faciendum.

cõuersio. Αντιστροφή conuersio est, superiori contraria. non enim idem verbum repetit, sed eodem verbo orationẽ claudit. Cicero pro M. Fonteio, Frumenti maxim⁹ numerus è Gallia, peditatus amplissimę copię è Gallia, equites numero plurimi è Gallia. Orationem hæc quoque propter acrimoniam & grauitatem, quã adfert mirificè ornat.

cõplexio. Συμπλοκὴ, id est complexio, siue connexum, vtramque figuram connectit. Cicero pro lege Agraria contra Rullũ, Quis legem tulit? Rullus. quis tribus sortit⁹ est? Rull⁹. quis decenuiros creauit? Rullus. Talis quoque est. Quæ res gloriam parit? eruditio: quæ res fortunę opes auget atque ornat? eruditio. quæ res vitæ breuitatem posteritatis commemoratione compensat? eruditio.

Ploce. Πλοκὴ superioribus est vicina, Latini copulationem vocant, cum idem nomẽ bis continuo positum diuersa significat, vt, Sed tamen ad illum diem Memmius: erat Memmius prius nomen, posterius qualitatem significat. Quintilianus eius formas multas facit.

Traductio. Cognata huic est traductio, quæ eandem vocem alio casu repetit, apta illustrandæ

ſtrandæ orationi, in ora. Cicero. Cùm gratiæ cauſa nihil facias, tamen omnia grata ſunt. Cùm autem idem repetito verbo ad indignitatem rei exaggerandam exprimitur, παλιλογίαν, id eſt iterationem vocant, vt Tu tu Antoni Cæſari ruenti cauſam belli ciuilis dediſti. Hanc tamen alij eſſe volunt cùm prioris ſententiæ verbum vltimum, ſit ſequentis primum. Vergil.

Concurrunt Thyrrenæ acies, atque omnibus vni Vni odiíſque viro, telíſque frequentibus inſtant.

Et in Catil. Hic tamen viuit, viuit? immò verò etiam in Senatum venit. Cùm dictio eadem odioſè repetitur, ταυτολογίαν vocant, de qua ſupra diximus.

Ἀσύνδετον, Cum oratio coniunctionib⁹ caret. Cicero diſſolutum, Fabius diſſolutionem vocat. Eſt enim apta figura, cũ quid inſtantius dicimus: vt illud in Piſonem, Nõ enim nos color iſte ſeruilis, non piloſæ genæ, nõ dentes putridi deceperunt, oculi, ſupercilia, frons, vultus denique totus: qui ſermo quidem tacitus mentis eſt, hic in fraudem homines impulit, hic eos, quibus erat ignotus decepit, fefellit, induxit. *Aſyndeton.*

Πολυσύνδετον priori cõtrarium ſchema, *Polyſyndeton.*

coniunctionibus abundans, & poëtis familiarius, vt armáque Amiclæúmque Cressamque pharetram.

Similiter cadens. Ομοιόπτωτον, id est similiter cadẽs, vt pro Flacco: Nulla in his est varietas opinionis, nulla voluntatis, nulla sermonis. Nota figura.

Similiter desinens. Ομοιοτέλευτον, similiter desinens dicitur, cum simili sono membrorum commata desinunt. Abiecti hominis est, alienam laudem contumeliæ offerre, suam abiicere, voluptates petere, eruditionis gloriam spernere.

ἰσόκωλον. Pulcherrimum autem est quod membris adæquatum est & ἰσόκωλον dicitur, quale est pro L. Valerio Flacco: Nominibúsque recitatis homo audacissimus pertimuit, loquacissimus obmutuit. Et primum illud exordij membrum pro A. Cecinna: Si quantum in agro locísque desertis audacia potest, tantum in foro atque iudiciis impudentia valeret, non minus in causa cederet A. Cecinna Sext. Ebutij impudentiæ, quàm tũ in vi facienda cessit audaciæ. Cõiuncta enim sunt ἰσόκωλον ὁμοιόπτωτον, ὁμοιοτέλευτον

Paranomasia. Παρονομασία agnominatio, & quædam ex literarum similitudine in contrarium declinatio. Terentius, Nam inceptio est

amentium, haud amantium.

Ἀνταvάκλασις quæ Cornificio traductio dicitur, huic vicina eſt, cum idem verbum mutata ſignificatione repetitur. Iucundum amari, ſi cauetur ne quid inſit amari. *Antanaclaſis.*

Ἀποσιώπησις, id eſt, reticentia, Teren. in Eunuch. Ego ne illam? quæ illum? quæ me? quæ non? deſunt ſingula verba. *Apoſiopeſis*

Συνεζευγμένον à pleriſque hic additur, in quo vnum ad verbum plures ſententiæ referuntur, in Catilinam: Neque enim is es Catilina, vt te aut pudor vnquam à turpitudine, aut metus à periculo, aut ratio à furore reuocauerit. *Συνεζευγμένον.*

DE FIGVRIS SENTENTIARVM.

Sententiarum figuræ, lumina & ornamenta orationis ſunt: nam & orationē lucidam, iucundam, vehementem & illuſtrem faciunt: & augent affectus, ad inflectēdos audientium animos. adeóque tota cauſa gratia omni ac fide deſtituitur, niſi ſententiarum illuminentur conformationibus. *Figuræ ſententiarum.*

Sũt autem σχήματα διανοίας quę ad exornandam orationem pertinent, hæc præcipua.

- Ερώτημα.
- Απύφασις.
- Ανακοίνωσις.
- Παράδοξον.
- Απορία.
- Exclamatio.
- Αρεία καὶ δέησις.
- Παράληψις.
- Αποστροφή.
- Παῤῥησία.

Ερώτημα.

Ερώτημα interrogatio eſt, figura notiſſima, quid enim tã vulgare eſt, quàm interrogare? ſed vis eius multiplex eſt. Nã & ſimpliciter interrogamus, & interdum non ſciſcitandi tantum, ſed vel inſtandi, vel conuincendi, vel inuidiæ, vel commiſerationis cauſa interrogamus. Obſeruabit igitur iuuent⁹, quam vim habeat interrogatio: quæ ſi frequentior πῦσμα appellatur.

πῦσμα.

Απόφασις ſubiectio, cum ad interrogata ipſi reſpondemus, & rationem reddim⁹. vt Cic. pro L. Vale. Flacco: Quem enim alium appellem? quem obteſter? quem implorem? Senatum ne? at is auxilium petit à vobis: & confirmationem authoritatis ſuæ, veſtræ poteſtati permiſſam

Apophaſis.

esse sentit An equites Romanos? Iudicabitis principes eius ordinis quinquaginta, quid cum omnibus senseritis. An populum Romanum? At is quidem omnem potestatem de bonis tradit vobis. Ανακοίνωσις, cõmunicatio, cùm vel aduersarios consulimus, vel cum iudicib⁹ deliberamus, vt in hoc Catonis: Si vos in hoc loco essetis, quid aliud faceretis? Et pro Quintio, Si de prædiis tuis ageretur Sex. Næui, si in paruulare captionis aliquid vererêre, non statim ad C. Aquilium, aut eorum aliquem qui consuluntur cucurrisses? Venustum in primis schema ad extorquendam confessionem. *ἀνακοίνωσις* *Communicatio.*

Eadem est natura eius figuræ, quam permissionem vocat, quæ & communicationis: cum aliqua iudicibus relinquimus æstimanda. Vt vobis iudices cogitandum relinquo, quid hinc detrimenti Respu. acceperit. Et illud Calui in Vatinium, Perfrica frontẽ, & te dic digniorem, qui prætor fieres quàm Catonem. *Permissio.*

Παράδοξον, his cognatum est quod inopinatum vocant, tametsi Fabius pro figura non habeat, vt Nunquam credidi fore iudices, vt reo Scauro, ne quid in *Paradoxum.*

eius iudicio gratia valeret precarer.

Aporia. Ἀποϱία siue διαπόϱησις, id eſt, dubitatio, priori affinis eſt, non iniucunda figura, & quæ veritatis extemporaliſque orationis facilitatem præcipuè commendat: Simulamus enim nos neſcire, vnde primum exordiamur: vt in procemio orationis pro Q. Ligario, Itaque quò me vertam neſcio. Et apud Terentium in Eunucho: Quid commemorem primū, aut quem laudem maximè, illúmne qui dedit conſilium, aut me qui auſus ſim? Sunt autem augendis affectibus maximè accommodatæ hę figuræ, quæ ſimulatione conſtant.

Exclamatio Exclamatio Cicer. lib. 3. de oratore, ò fallacem hominum ſpem, fragilémque fortunam, & inanes noſtras cogitationes? quæ in medio ſpatio ſæpe franguntur, & corruunt, & antè in ipſo caſu obruuntur, quā portū conſpicere potuerint. in Piſonem ò, ſcel⁹, ò labes, ò peſtis.

Ἀϱᾶια. Ἀϱᾶια, oratoria eſt execratio, vicina exclamationi, quemadmodum eſt δέησις, obteſtatio ſiue obſecratio. Prioris exēplum eſt apud Ciceronem in Catil. O ſcelus, ò portentum in extremas terras exportandum. Poſterioris eſt pro Deiotaro, Per dextram iſtam tuam ego ob-

testor, per has lachrymas, &c. Et in Andria:

Quod ego per hanc te dexteram rogo
& genium tuum,
Per tuam fidem, pérque huius solitudinem
Te obtestor, &c.

Παράλειψις, præteritio, quam Cicero occupationem vocat, cum nos præterire simulamus, quod inuidiosè obiicimus. In Pisonem. Omitto illud consulem edicere, vt senatusconsulto ne obtemperent, quo fœdius nec fieri, nec excogitari quicquam potest. *Præteritio.*

Ἀποστροφὴ sermonis auersio, efficax figura ad inuadendum aduersarium. Pro Ligario: Quid enim tuus ille Tubero in acie Pharsalica gladius agebat? Multiplex huius est vsus, siue ad inuocationē aliquā, siue ad inuidiosam implorationem conuertamur. *Apostrophe*

Παῤῥησία, licentia, cum quid liberius de nobis confitemur. Sic pro Ligario M. Cicero, Apud te defendit alium in ea voluntate, in qua seipsum confitetur fuisse. Et suscepto bello Cæsar, gesto iā ex parte magna, nulla vi coactus, consilio ac voluntate mea ad ea arma profectus sum, quæ erant contra te *Licentia.*

sumpta. Latet sub hac Ciceronis confessione quædam adulatio, vt scribit Quintilianus. Non enim Ligarij salutem solum propugnat, sed & victoris inauditam clementiam laudibus effert.

DE AMPLIFICATIONIBVS.

Amplificationes. Maximum atque pulcherrimum eloquentiæ munus est, res ornando amplificare, & dicendo altius tollere, aut etiã extenuare atque abiicere. Amplificatur autem oratio cum ὑπόθεσιν ad θέσιν καὶ αὔξησιν, & huiusmodi locos communes ex quibus illa florentissima verborum ac rerum vbertas, probationum fides, affectuum varietas, virtutum officia, sententiarum splendor, ac vniuersa orationis ornamenta ac lumina sumuntur, certo animi iudicio referim⁹, vt qui audiunt natura & genere & vniuersa re cognita, liberius & rectius de litibus iudicium facere possint. Quod munus etsi magni cuiusdam sit ingenij, nec paucis explicari possit præceptionibus, propterea quòd non solum effingenda nobis atque procudenda lingua sit, sed pectus

Cic. 3. de Orat.

quoque maximarum rerum cognitiõe, copia, varietate complendum, noluim⁹ tamen hic prolixiores esse. Extãt etiam pulcherrimi libri Erasmi de verborum & rerum copia, in hanc amplificandi rationem conscripti: ipsáque res fusior atque amplior est, quam cuius ratio tam angustis chartulis explicari possit: ac proinde visum est eas solum figuras signare. quæ non solum ad ornãdam, verumetiam augendam amplificandámque orationem attinent, alio, loco nostram de hoc argumenti genere sentẽtiam interposituri. Ducitur autem amplificandi ratio ex omnibus argumentorum locis, quos suprà tradidi. Eos autem hic repetere aut explicare exemplis nihil attinet. Vsus tantum adhibendus, & mediocris quædam prudentia, vt discat iuuentus, vbi orationem illustrare locis communibus, vbi copia aut breuitate ludere, rerum naturas augere, vel extenuare, apertè, vel dissimulanter causarum circunstantias exponere conueniat. & vniuersa res optimorum authorum, præcipuè Ciceronis imitatione, & rectius, & felicius paratur, quàm rhetoricis præceptis, quorum difficultas nimiáque subtilitas prima adolescentium

ſtudia magno ſæpe incommodo remoratur.

Fab.8. cap.4. Eſt igitur prima amplificandi, vel minuendi ſpecies, in ipſis rerum nominibus poſita. Nam ἄυξησις eſt, cum pro ſeceſſione ſcelus, pro improbo latronẽ, *Auxeſis.* pro homicida parricidam, pro calumniatore graſſatorem dicimus.

Diminu Ταπέινωσις ſeu μέιωσις, id eſt diminutio, cum eum qui pulſauit, attigiſſe: qui læſit, vulneraſſe: qui furit, errare dicimus. Vtriuſque pariter exemplum eſt pro M. Cælio. Si vidua liberè, proterua petulãter, diues effuſè, libidinoſa meretricio more viueret, adulterum ego putarem, ſi quis hanc paulo liberius ſalutaſſet? Refertur huc color, quem in præceptis exordiis τὸ χρῶμα appellari diximus. magnam enim vim habet vel ad extenuandam, vel diſſimulandam rei fœditatem. Quintilianus hoc genus increſcere putat, ſi ampliora verba cum ipſis nominibus, pro quibus ea poſituri ſumus, conferantur, vt Cicero in Verrem: Non enim furem, ſed raptorem: non adulterum, ſed expugnatorem pudicitiæ: non ſacrilegum, ſed hoſtem ſacrorum religionúmque: non ſicarium, ſed crudeliſſimum carnificem ciuium ſociorũ-

que in vestrum iudicium adduximus. Sed hanc figuram correctionem vocāt, vt in Philip. 2. Stuporem hominis vel potius pecudis quæso attendite. In Pisonem, Non cōsules, sed mercatores prouinciarum, ac venditores vestræ dignitatis: non consules, sed latrones, &c.

Est autem correctio ἐπανόρθωσις, quæ sublato eo quod dictū est, aliud magis idoneum in eius locum supponit, vt in priore exemplo. *correctio*

Cognata est huic figura quæ Græcis ἀφορισμὸς dicitur, species correctionis: nam sententiæ temerè prolatæ vim corrigit. Cicero, Quanquam illa non pœna sed prohibitio sceleris fuit. Et pro Cluētio, Nam Sassia mater hui⁹ Habiti, mater, enim à me nominis causa, tamet si in hunc hostili odio, & crudelitate est, mater inquam appellabitur. *Aphorismos.*

Sed amplificatio frequentissimè componitur ex	Incremento Comparatione Ratiocinatione Synonymia.	*Amplificationis partes.*

Incrementum, est quo per gradus, ab infimis ad summum venitur. Tale est Ciceronis act. 5. in Verrem, Facinus est vincire ciuē Ro. propè scel⁹ verberare, *Incrementum*

parricidium necare, quid dicam in crucem tollere? Et in oratione ad Quirites: Mihi quod potuit vis & iniuria, & sceleratorum hominum furor detrahere, eripuit, abstulit, dissipauit. Ego faces iã accensas ad huius vrbis incendium cõprehendi, protuli, extinxi. Est autem proprium incrementi, vt oratio eo crescat, nam vitiosum est cum ordo, non exurgit. Tale deprehendimus in Ciceronis inuectiua.3 in Catil. Quæ omnia, inquit, quoniam in Senatu illustrata, patefacta, comperta sunt per me, &c. Prius enim erat, quod extremum posuit.

Comparatio. Comparatio maximam vim reb⁹ augendis adfert. Collationibus enim res omnes crescunt. Loci eius inter argumenta suprà nobis sunt enumerati, & tota ferè Ciceronis oratio in Pisonem eiusmodi collationibus amplificatur.

Raciocinatio. Ratiocinatio est, qua aliud ex alio colligitur. Cicero enim collecturus, quantum meri Antonius bibisset, quod nullo concoquere posset modo: Tu istis, inquit, faucibus, istis lateribus, ista gladiatoria totius corporis firmitate, tantum vini in Hippiæ nuptiis exhauseras, vt tibi necesse esset in populi Ro. conspectu, vomere postridie. Cui eodẽ

in loco ſubiungit aliam amplificationem per comparationem. Si inter cœnam, inquit, in tuis immanibus illis poculis hoc tibi accidiſſet, quis non turpe diceret? in cœtu verò populi Ro. negotium publicum gerens, magiſter equitum, cui ructare turpe eſſet, is fruſtis eſculentis vinum redolentibus, gremium ſuum, & totum tribunal impleuit.

Synonymia

Συνωνυμία, id eſt, nominis communio, ſiue interpretatio, cùm rei dignitatem ac magnitudinem ſynonymis circũſcribimus, quaſi non ſatis vno verbo demonſtraturi. Tale eſt illud Ciceronis pro Quint. Ligario: Quid enim tuus ille Tubero diſtrictus in acie Pharſalica gladius agebat? Cuius latus ille mucro petebat? qui ſenſus armorum tuorum? quæ tua mens? oculi? manus? ardor animi? quid cupiebas? quid optabas? Et illud Cicer. in offic. Fallere ciuem non viri eſt boni, ſed verſuti potius, obſcuri, aſtuti, fallacis, malitioſi, callidi, veteratoris, vafri. Et hoc pro P. Sylla, Si initum eſt conſilium inflammandæ ciuitatis, huius extinguendi imperij, delendæ vrbis, &c. In Catil. Non feram, non patiar, non ſinam.

cõgeries.

Congeries, quæ ϲυναθροισμὸς Græcis

vocatur, fit quando plures ſpecies congeruntur, Terent in Andria:
Sic vita erat facilè omnes perferre ac pati cum quibus erat, cúmque vna his ſeſe dedere,
Eorũ obſequi ſtudiis, aduerſus nemini, Nunquam præponens ſe illis, ita, vt facillimè Sine inuidia laudem inuenias, & amicos pares. Cicero in libidinem Saſſiæ: Mater Habiti ita flagrare cœpit amentia, ſic inflammata ferri libidine, vt eam non pudor, non pudicitia, non pietas, non macula familiæ, non hominum fama, nõ filij dolor, non filiæ mœror à cupiditate auocaret.

Expolitio. Expolitio, vtrique cognata eſt: eandẽ enim ſententiam mutatis nonnihil verbis explicat. vt ſi dicas, hominis cauſa hominem quiduis honeſtè & liberaliter facere oportere, propterea quòd ea lege nati ſimus: eáq; habeamus naturæ principia, quibus & parere debeamus, & humanæ ſeruire ſocietati, noſtráque ſtudia priuata, rationibus publicis prouehendis condonare, ac noſtram etiam vtilitatem communem facere, nec fas eſſe hominem quicquam humani à ſe alienum putare, ſed omnia in commune referẽda emolumentum, omnia hominis

causa facienda esse. Vniuersum Lucani exordium expolitione est amplificatũ.

Gradatio, κλίμαξ, si rarius vsurpetur, non sua caret gratia: repetit enim proximum verbum per gradus ad alia descendẽs, eóque non dissimilis soriti, quã argumentationem esse ostendimus. Est autem gradatio apud Iacobum apostolum: Tentatio parit concupiscentiam, concupiscentia peccatum, peccatum autem mortem gignit. Erudita & illa, Aphricano virtutem industria, virtus gloria æmulos peperit. *Gradatio.*

Αἰτιολογία, causa & prioris sensus subiecta ratio. Cicero actione, 5. in Verrem, cum diceret magni esse negotij alium ad iudicium Reipu. causa vocare, addit causam: Legem enim sibi ipsi indicunt innocentiæ, continentiæ, virtutúmque omnium, qui ab altero rationẽ vitæ reposcunt. Pro P. Sylla, probaturus omnes, qui reo suffragentur & adsint, defendere videri, subiungens rationem: Non enim, inquit, vna est ratio defensionis ea, quæ posita est in oratione. Omnes qui adsunt, qui laborãt, qui saluum volunt, pro sua parte atque authoritate defendunt. *Aetiologia.*

Ἀναγκαῖον à P. Rutilio Lupo ponitur, *ἀναγκαῖον.*

cuius pulcherrimus in accuſationibus & defenſionibus eſt vſus, cum naturæ, temporis, ac loci, cæterarúmque circunſtantiarum, neceſſitudinem cauſamur. Prioris exemplum eſt: Nihil valui aut gratia, aut diligentia, aut miſericordia pro reo deprecatione, cum iudex tyrannus immani ſua crudelitate, humanæ ſortis ſenſum omnem exuiſſet. Poſterioris eſt apud Liuium, lib. belli Punici. 2. in concione Hannibalis Pœnos adhortantis, vt magno animo in omnem dimicationem incumbant, vt qui à tergo Alpibus, à latere duobus maribus incluſi, nullum perfugiũ ſperare poſſint, eóque neceſſe eſſe, forti ſint animo, quibus nulla darentur aufugia: Romanis contrà timidis eſſe licere, quos effugiũ ad deſperationem inuitet. Item, Cùm ſine literarum cognitione hominis vita bruta ſit, & inhumana, neceſſe igitur eſſe literarum ſtudium omnibus proponi. Sũt qui hoc ſchema διάνοιαν, καὶ δικαιολογίαν appellant.

Trãſlatio. Μετάστασις, tranſlatio eſt rei in locum digniorem ac veluti honeſtiorem prætextum: vt ſi auarus illiberalitatis ac ſordium ſuſpicionem à ſe depulſurus, dicat, non quæſtum ſe ſpectare, ſed rationem

nem

nem se habere rei familiaris, ne in tanta liberorum copia, rem domesticam labi sinere flagitiosum sit, & Reipub quæ ciuium fortunis cõseruatur perniciosum. Apud Liuium Tullus rex Albanorum defectionem ac perfidiam in Metium itineris ductorem coniicit. Demosthenes quoq; in propugnatione Ctesiphõtis, Phocensis belli calamitatem in fortunam transfert.

Ἀντίθεσις contentio est, contrarium, siue contrapositum, qua oratio per contraria amplificatur. schema iucundum & vsitatum in varieganda oratione. Fit autem multis modis, quos iuuentus in lectione oratoria obseruabit. Pro Murena: Odit populus Romanus priuatam luxuriam, publicam magnificẽtiam diligit. Et, Inimicis placabilem, amicis inexorabilem te præbes. in Catil. Honestè viuere cum non possint, perire turpiter malunt. *Contẽtio.*

Ἀντιμεταβολή, commutatio, sententiam per contrarium inuertens dicitur, vt, Esse oportet vt viuas, non viuere vt edas. Cicero in officiis: Nõ quod vtile, idem honestum est: sed quod honestum, id valde vtile est. Præclara est illa apud Aristotelem: Beati quorum fortunæ sa- *Commutatio.*

pientia, & quorum ſapientiæ fortuna ſuppeditat.

Inuerſio. Inuerſio, notiſſima eſt figura. Terentius in prologo Adelphorum:

Nam quod iſti dicunt maleuoli, homines nobiles
Eum adiutare, aſſiduéque vnà ſcribere:
Quod illi maledictum, vehemens exiſtimant,
Eam laudem hic ducit maximam.

Communicatio. Συνοικείωσις, id eſt, communicatio, res contrarias colligans: Seneca. Tam deeſt auaro quod habet, quàm quod non habet. Labor eſt ipſa voluptas. Nam, vt *Muſonij ſententia inſignis.* Muſonius ſcribit, ſi per laborem honeſti quippiam egeris, labor abit, honeſtũ manet: ſi per voluptatem turpe quippiã feceris, voluptas abit, turpitudo manet.

Reiectio. Ἀποδίωξις, reiectio, cum aliquid eludimus, tanquam indignum, aut intempeſtiuum. Schema artificioſum, & ad ſubuertendam aduerſarij actionem accommodatum. Pleraque enim argumenta, quæ dilui, vel agitari, ſine gratia, vel ſuſpicione non poſſunt, reiiciuntur. Quemadmodum Cicero cauſas ſimultatum Milonis & Clodij reiecit. Et pro Cælio Equitis, inquit. Romani eſſe filium criminis loco poni ab accuſatoribus, neq;

his iudicantibus oportuit, neque defendentibus nobis.

Προκατάληψις occupatio siue præsumptio, quam & πρόληψιν vocant, cum tacitam obiectionē prius diluim', quàm obiici possit. necessaria in omni causa figura, & plena prudentiæ. Admonet enim diligenter animo complectendum esse, quæ hominum iudicia, qui animorum sensus, quò audientium voluntas atque affectus inclinent: quæ omnia magnam æstimandi copiam præbent. Vtitur hoc schemate omnibus in causis Cicero, sed frequentius exordio accommodatur, vt in diuinatione: Si quis vestrum, &c. *Occupatio.*

Παραμολογία, concessio siue confessio, qua aduersario quædam permittimus, vt reliqua vehementius inuadi possint. Pro Roscio: Esto causam proferre non potes, tametsi statim vicisse debeo, tamen de iure meo discedam, fretus huius innocentia. Esto fueris inimicus, occidere tamen nulla iniuria prouocatus nō debebas. *Cōcessio.*

Παραδιάστολὴ magnam cum hac habet cognationem. Condonat enim aliquid, vt vicinum quiddam deroget. Lætus sum, sed tamen non petulans. Liberalis *παραδιαστολὴ*

est, prodigus non est. Eruditionis gloria obscurari potest, præripi aut extingui non potest. Clemens sum, non dissolutus.

Ἀντιπο-φορὰ

Ἀντιπροφορὰ καὶ Ἀνθυπαγωγὴ, respondendi sunt formę & creberrimę in orationibus, cum obiectionem aduersarij; firmiore argumento retorquemus. Libertatis periculo ducitur vxor, sed est necessaria illa vitæ coniunctio ad sobolẽ procreandam. Pulchrum regnare, sed periculosum. Præstat enim, inquit Brutus, nemini imperare, quàm alicui inseruire. Sine illo viuere honestè licet, cum hoc viuendi conditio nulla est.

Bruti sẽtentia.

ὁρισμός

Ὁρισμὸς finitio quædam. Non secessio fuit, sed scelus: non error, sed perfidia: quando imperatorem, cuius opibus sis auctus, deserere & suis illum hostibus prodere impunè nemini permittitur.

Imago.

Ὑποτύπωσις quæ & ἐνάργεια, Latinis suffiguratio & imago appellatur, ex priore schemate nascitur, poëtis & historiographis admodum familiaris. Nam & rerum simulacra verbis depingit, & audientes in rem pręsentem adducit. Multa eius exempla sunt passim. Venustissimum est illud, M. Cælij in Antonium: Nanquę ipsum offendunt temulento

sopore profligatũ, totis præcordiis stertentem, ructuosos spiritus geminare, præclaráſque contubernales ab omnibus spondis transuerſas incubare, & reliquas circumiacere paſſim, quæ tamen exanimatæ terrore hoſtium aduentu percepto excitare Antonium conabantur, nomen inclamabant, fruſtrà ceruicibus tollebant, blandius alia ad aurem inuocabat, vehementius etiam nonnulla feriebat, quarum omnium vocem tactúmque noſcitabat, proximę cuiuſque collum amplexu tenebat, nec dormire excitatus nec vigilare ebrius poterat, ſed ſemi ſomno ſopore inter manus cẽturionum concubinarúmque iactabatur.

Μερισμὸς, diſtributio toti' in partes, cuius inter argumenta fecimus mentionẽ. *Diſtributio.* Vniuerſa vitæ communitas conuellitur, fidei religio à Turcis expugnatur, labefactatur ciuili diſſidio concordia, vis affertur inermi, æquatio fortunæ imponitur, expugnatur virginum pudicitia, rapiuntur ad ſtuprum atque ludibrium matronæ, negligitur parentum pietas, coli vitæ ſocietas amplius iam non poteſt. Tota exordij pars in Piſonem, hac figura eſt amplificata. Et pro Milone:

Omnia non modo quæ reprehendi palam, ſed etiam obſcurè cogitari poſſunt timemus: rumorem, fabulam fictam, falſam perhorreſcimus, ora omnium atque oculos intuemur.

Proſopopæia. Προσωποποιΐα, perſonæ fictio, quam ſuprà retulimus.

Sermocinatio. Διαλογισμὸς ſermocinatio, cũ alicui perſonę ſermo attribuitur. Cicero pro Pub. Quintio: De re pecuniaria cupio contendere, non licet. At ea controuerſia eſt, nihil ad me attinet: cauſam capitis dicas oportet. Accuſa vbi ita neceſſe eſt. Non, inquit, niſi tu ante nouo modo priore loco dixeris. Pro Pub. Sylla: Ita, inquit, tu enim inueſtigaſti, tu patefeciſti coniurationem.

Tranſitio. Trànſitio, qua monem⁹ quid dictum ſit & quid reſtet, qualis eſt illa Ciceronis in oratione pro lege Manilia, Quoniam de genere belli dixi, nunc de magnitudine pauca dicam.

Parẽtheſis. Παρένθεσις, breuis interpoſitio vt,

Tam Venus otia amat, finem qui quęris amori.

(Cædat amor rebus) res age, tutus eris.

DE LOCIS COMMVNIBVS.

Ad locupletandam exaggerandamque orationem suprà indicauimus cõmodatissimos esse locos communes, id est ingenuarum artium fontes, ceu quædam virtutum vitiorúmque formulæ: quorum alij vehementem cum amplificatione increpationem habent, veluti in parricidam, in sacrilegum, in proditorem. Alij verò deprecatione aut commiseratione constant, cum humanæ vitæ conditionem, miseram fatorum necessitatem, fortunæ acerbitatem deploramus. Quidam etiam disputationis causa assumuntur, veluti de virtute, de honoribus, de æquo & bono, de magistratibus: quorum omnium vim atque artem, perfecta rerum ac disciplinarum cognitio suppenditabit.

Loci cõmunes.

Locorum communium vis atque diuisio.

DE GENERIBVS SENTENTIARVM.

Sententias Quintilianus orationis lumina & veluti oculos quosdam eloquentiæ esse credit. Illustrant enim elocutionis venustatem, & ipsam illam

Sentẽtiæ.

simplicem, planam, humilem & sine conatu profluentem dicendi rationem grata quadam voluptate exornant. quarum ornamenta quoniam in Demosthenis oratione frequentius elucent, creditur eius eloquentia maximè laudabilis. Nullus enim locus, qui non aliqua sententię cõformatione illuminetur, ab illo dicitur. Sed vsus earum opportunus & modicus esse debet, vt tãquam gemma in auro; sic opportuna sententia in orationè eluceat, quæ si crebrior sit & omnibus clausulis addita, concisam facit orationem, & structura carentem: nec splẽdoris admirationem consequitur, & suam etiam gratiam perdit. Est autem sententia quæ γνώμη Græcis vocatur, egregium dictum ad vitæ institutum pertinens, vt illa Antisthenis: Regium est audire malè, cum feceris bené. Et Theophrasti: PRECIOSISSIMVS SVMPTVS EST TEMPVS. Periandri, Infortunium celãdum, ne voluptate afficias inimicos. Lapis auri iudex, aurum hominis. Quintilian' multa eius facit genera. Sed ducitur à virtutum officiis, genere, fortuna, rerum euentu. Estque sententia locus quidam communis, vel initium, vel clausula epi-

Demosthenis eloquentia laudabilis.

Sẽtentia quid.

Sentẽtiæ vnde ducantur.

cherematis, aut enthymematis, vt: Nulla re propius ad deos accedimus, quàm salutem hominibus dando. Cæsar igitur deus immortalis habendus. Hunc quoque locum ad pronunciata referri diximus. Nam interim sententiæ ornandæ orationis, interim fidei faciendæ gratia assumuntur. Sunt autem pulcherrimæ, quæ integræ sunt, & pigmentis fucóq; illo puerili carent.

Ἐπιφώνημα dictę sententiæ acclamatio est, ad augendam admirationem, vt pro M. Marcello: Tantus est splendor in laude vera, tanta in magnitudine animi & consilij dignitas, vt hæc à virtute donata, cætera à fortuna commodata esse videantur. In Pisonem: Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna maiestas consulis. Liuius: Et facere & pati fortia Romanum est. Et Cicero post grauem fortunę, infestíque casus querelam sic acclamat. O misera vitæ ratio, quæ tam diu resides in voluptate, quàm diu fortunæ poscit libido. Profertur enim nonnunquam per exclamationem. *Epiphonema.*

Νόημα sententiam non extollit, sed adeã aut locum aliquem communem allusio est, vt Beneficium dando accepit, qui *Noema.*

digno dedit. Nam vt præclarè ſcribit Ennius, Benefacta malè collocata, malefacta arbitror.

Addunt his clauſulam quæ ad concluſionis finem pertinet, vt pro Ligario: Quare prius de facto veſtro fateamini neceſſe eſt, quàm Ligarij culpam vllam reprehendatis. Profuerit autem magnopere omnibus his adhibere, libros D. Eraſmi de verborum & rerum copia.

Eraſmi libri de verb. & rerum cop. vtiliſſimi.

Breuiſſimum hoc ſit de ornatu præceptum, vt quoniam dictionis ornatus & ſtyli gloria perennis ſit, omni ſeculorum memoria victura, in hoc plurimum impendamus operæ, vt oratio pro ipſo materiæ genere ſit grauis, erudita, liberalis, polita, admirabilis, colorum varietate, figurarum ſplendore, ſententiarum lumine illuſtrata: quas orationionis virtutes cum præceptionibus, tum imitatione, vſu etiam, qui doctrinam confirmat, & ſtudio facilè conſequemur.

Duæ eloquentiæ partes.

Abſoluimus ferè, vt potuimus duas elocutionis partes, perſpicuitatem & ornatum. vtraque communis eſt, & ſimplici, & coniunctæ elocutioni: ſed quia hanc diximus collocatione conſtare, referemus pauca quædam collocationis

præcepta.

DE COMPOSITIONE.

Compositionis est verba sic collocare, vt ipsa verborum concinnitas orbem suum conficiat, comprehensio numerosa cadat, ne vel asper eorum concursus, aut vastè contextus, aut inconditè fusus, voces hiulcas & asperas reddat: sed tota oratio coniuncta, cohærens, honestè cadens, acriter insequens, & æquabiliter fluens, cum gratiam, tunc delectationem mereatur. Huius non leuis vis est, cum ad animorum motus excitandos, tum verò ad vniuersam causam delectatione, suauitate, atque decore illustrandam. Nihil enim perinde cognatum humanis sensibus est, atque numeri & voces: quibus & excitamur, & languescimus, & ad iucunditatem, & ad commiserationem ducimur. Cum enim molliores illæ & delicatæ in cantu flexiones arte quadam expressæ, audientium animos non solum voluptate singulari demulceant, sed sine sacietate delectent: quanto admirabilius & suauius illa humanæ vocis harmonia consensióque audientium sensus afficit, & in quencumque

Compositio.

Vtilitas compositionis.

affectum impellit? Mihi sanè nulla tam suauis musica videtur quam orationis compositio, & condecentia aptis numeris contexta. Commemoratur Penelope, vt absentis coniugis fidem atque matrimonij sacramentum, animi innocentia ac vitæ conseruaret religione, obrepentes voluptatum illecebras, citharæ sono cantúsque dulcedine domuisse. Pythagoreis quoq; moris fuisse Quintilianus refert, vt cum euigilassent, animum ad res agendas lyra excitarent: eadémque sub noctem mentes rerum negotiorúmque contentione defatigatas ad tranquillitatem componerent. Quòd si tanta vis harmoniæ & modis inest, non potest nō maximam vim habere vel ad concitandos, vel ad leniendos affectus, oratio modis ac numeris vincta. Cum igitur solennibus epulis, ac rebus etiam ineptioribus fides ac tibiæ abhibeantur, nihil autem sit humana oratione aut pręstabilius aut admirabilius, aut etiam iucundius, efficiendum longa animi prouisione, ne illa infracta, amputata & soluta fluat, ne erret, ne inæqualibus insistat interspirationibus sed membris distinguatur, & conuersiones habeat absolutas. Nam & Cicero

Penelope

Pythagorei.

eam demum eloquentiam admirabilem esse dicit, quæ ipsa oratione quendam quasi numerum versumque comprehēsum habeat. *Eloquētia admirabilis quæ sit.*

Constat autem omnis compositio.	{	Ordine.
		Iunctura.
		Numero.

Ordo verborum sententiarúmq; iustus, & apta iunctura, vniuersæ compositionis est fundamentum. Eius obseruatio est in verbis singulis & sententiis. In verbis cauemus, ne decrescat oratio: vt si dicas, Patrem infelicem interemit, domo eiecit, eiectum probris & contumeliis prosecutus est. Debent enim omnia crescere & augeri, quæ rebus illustrandis exaggerandísque adhibentur. Deinde vt sensum verbo (si compositio patiatur) claudamus. Postremò amphiboliam vitemus. Sententiarum ordinem signàuimus, cum ὁμονομίας præcepta traderemus.

Iunctura est in verbis, incisis, membris, periodis. Incisum Gręcis κόμμα dicitur, id est sensus vnicus non completo numero conclusus, siue pes membri, vt obsequium amicos, vt eruditio. *Iūctura.*

Fab. lib. 9. cap. 4. Membrum, κῶλον, est integra sententia, sed à toto corpore abrupta vt obsequiũ amicos, veritas odium parit. vt Eruditio iuuenibus sobrietas est, senibus solatiũ, pauperibus diuitiæ, diuitibus ornamentum. Addat his qui volet alia exempla. Περίοδος seu latinè ambitus, circuitus, comprehensio, continuatio, circunductio plures sententias colligit, eásque concludit. Habet enim membra minimùm duo: sæpe quatuor, interim etiam plura. Sed apta magnarum causarum initiis, amplificationibus, & epilogis. Habes vbique ferè apud Ciceronem periodi exemplum, in oratione pro P. Quintio, pro lege Manilia, pro Milone, pro Cluentio, pro Archia poëta, pro A. Cecinna. &c.

Quæ in iunctura vitanda erunt. In iunctura vitabimus earum vocalium, quæ cauo ore proferuntur concursus, ne ex iis hiatus & abruptæ interspirationes gignantur: duriores etiam consonantes, ne S vltima, cum X. proxima ponatur, néue syllabæ verbi præcedentis vltimæ, sint similes primæ sequentis. Postremò ne similiter cadentia & desinentia crebrò coëant: néue literarum vastitas, aut quadrandę orationis industria, carminísque seruitus depre-

hendatur.

Numerus eſt quędam vocum dimẽſio, qua oratio componitur. Fit enim ſępe, vt nobis non ſentientibus verſus excidant: & nihil eſt proſa ſcriptum, quod non redigi in quoddam verſiculorum gen⁹ poſſit. Sequitur enim oratio quocunque duxerimus: & tanquam cera in quamcunque formam, pro voluntatis noſtrę arbitrio, fingitur atque formatur. Quare ad numerorum legem multa exercitatione & ſtylo formanda nobis oratio eſt. Adhibendum etiam conſilium, quãdo fuſa verborum conuerſione, quando minutioribus conſtricta membris oratione vtendum ſit. *Numerus.* *Cir. 3. de Orat.*

Sunt autem hi numeri.

Horum ſinguli ſyllabis conſtant binis.	Spondęus — —
	Pyrrichius ∪ ∪
	Iambus ∪ —
	Trochęus — ∪

Hi octo, ſyllabis conſtãt tribus.	Dactylus	— ∪ ∪
	Anapæſtus	∪ ∪ —
	Amphimacrus	— ∪ —
	Amphibrachus	∪ — ∪
	Bacchius	∪ — —
	Palimbacchius	— — ∪
	Tribrachus	∪ ∪ ∪
	Moloſſus	— — —

Horum pedum quò quique temporibus ſunt pleniores, longíſque ſyllabis magis ſtabiles, hoc grauiorem faciunt orationem: breues verò celerem ac mobilem.

Hi cõſtãt ſyllabis quatuor.	Proceleumaticus	∪ ∪ ∪ ∪
	Pæon primus	— ∪ ∪ ∪
	Secundus	∪ — ∪ ∪
	Tertius	∪ ∪ — ∪
	Quartus	∪ ∪ ∪ —
	Epitritus primus	∪ — — —
	Secundus	— ∪ — —
	Tertius	— — ∪ —
	Quartus	— — — ∪
	Diambus	∪ — ∪ —
	Ditrochæus	— ∪ — ∪
	Diſpondæus	— — — —
	Choriambus	— ∪ ∪ —
	Ionicus à minore	∪ ∪ — —
	Ionicus à maiore	— — ∪ ∪

DE

DE INITIO.

Initiis attribuuntur.

Creticus —υ— Cicero de reditu, Quod precatus à diis. frequenter hic initiis conuenit.

Anapæstus υ υ— Animaduerti iudices. pro A. Cluentio & in paradoxis.

Pæones. Quod erat optãdum, in Verrem. &, Venio nunc, &, Credo ego vos Iudices. Pro Sexto Roscio.

Spondæi. Quæ res in ciuitate, pro P. Quintio. Si quantum in agris, pro Cecinna.

Dactylus — υ υ

Epitritus. Est hoc in more positum, de lege Agrar. Si quid est in me. pro Archi.

Iamborum vsus maximus est in inuectiuis, nam insignes numerorũ percussiones reddunt.

Fabius Quintilianus putat optimè incipi à longis, & rectè aliquando à bre-

uibus, vt. Nouum crimen, pro Quint. Ligario.

DE MEDIA SENTENTIA.

Mediis sententiis ferè attribuuntur.
- Epitritus.
- Dactylus.
- Spondæus.
- Ditrochæus.

Sunt autem breuibus miscendæ syllabæ longæ, vt ipsa verborum aptior & venustior exprimatur collocatio.

DE FINE ORATIONIS.

In fine probāt maximè.
- Ditrochæos, vt cōprobauit.
- Epitritos, vt redūdarūt, videbatur.
- Bacchium, vt probarunt.
- Molossum vt, cōiunctis.
- Amphibrachum, vt finamus.

In quibus iudicatur numerorum perfectis.

Cicero clausulas diligētius, quàm superiora seruari iubet: quòd in iis numerorū perfectio atq; absolutio iudicetur. In prima enim orōnis parte multa non diligèter excipi putat: in postrema verò

omnia intelligi, omnia iudicari, eóque varia collocatione omnia varianda esse, ne aut animorum iudicio repudientur, aut aurium satietate. *Numeri generis demonstratiui.*

Porro cũ genera causarum sint diuersa, dissimilem quoque componendi rationem desiderant. Neque enim semper iudices concitamus, aut affectuũ incendimus facibus, nonnunquam miserabiles, modestos, lenes, misericordes, esse voluimus. Ideóque Cicero in diuersis orationibus diuersis numeris vsus deprehenditur. Genus quoque demonstratiuum fusiores liberioresque habet numeros: solutum & affluens cum verbis tum sententiis: pompæ tamen magis, quam contentioni aptum. Et varios pro materia numeros sortiuntur deliberatiuum & iudiciale genus. Aliud item consolatio, aliud sermones, aliud disputationes, aliud historia, quæ lubrica est & fluit, aliud item philosophia, quæ verbis popularibus instructa, nihil iratũ, nihil atrox, nihil astutum aut inuidiũ habet, dicendi genus desiderat: neque idem senatui, populo, iudicib⁹, & cõcionibus cõuenit; & qua sit ætate, honore, authoritate ipse ille qui dicit magnopere refert. Nec orationis genera solũ, sed etiã *Vtilis præceptio.*

partes diuersam habent compositioi
Nam exordia ferè sunt verecunda,
sententiis quam verbis intensiora, vel
offensionem aduersarii, vel oratoris c
mendationē. Narratio historico & qu
tidiano ferè explicatur sermone: cc
tentio in paruis exiliori, in magnis a
pla & vehementi oratione funditur, n
regens, nunc flectens, & in quamcunq
voluntatem auditorum animos rapi
Atque hoc in causa fuisse opinor, qu
Rhetores diuersas dicendi formas
cerint.

DE TRIBVS GENERI-BVS DICENDI.

Dicendi genera. Esse autem diuersa dicendi gene
Græci χαρακτῆρας vocant, indicio e
quod ex tot artium scriptoribus, qu
priora secula tulerunt, nullus fere alt
similis est, suúmque stylum quisque
dicendi rationem secutus videtur. Na
Asiani exuperantius quoddam & v
bosius: Attici simplicius & elegantis
rationis filum contexuerunt. Nec m
ior ferè formarū, quàm characteris i
ter scriptores est varietas. Sed dicen
genera tria potissimum animaduer

ſunt grande, mediocre & humile.

Grande & robuſtum dicendi genus, magno eloquentię curſu ſonitúque fertur, cauſis grauioribus accommodatum: habet enim crebras metaphoras, verborum maieſtatem graues ſententias, varias & copioſas ad conuertendos animos, omniáque ea amplificandi ornamenta, quæ paulo antè commonſtrauimus: & frequēter excurrit in locoś communes, in tragicos quoſdam affectus: modò enim perfringit, modò irrepit, nouas opiniones inferens, inſitas & receptas euellens. Vſus eo Cicero in oratione pro Sylla, pro Milone, in Verrē, in Piſonem. Sed huius ſtudioſi ſæpe in vitia incidūt, nam dum grandes in ſcribendo videri cupiunt, fiunt turgidi & inflati.

Robuſtū dicendi genus.

Humile genus ſermonis cū proprietatem, tum ſimplicitatem verecunde cuſtodit, nullis vel metaphoris procul acceſſitis, vel crebrioribus figuris excurſionibúſque exuperans: omnia enim dilucidiora, nō ampliora ſubtili & preſſa oratione facit. quod qui immodicè affectant, horridi fiunt atque ieiuni. Vtitur eo in philoſophicis diſputationibus Cicero, Terentius & Plautus in ſuis comœdiis.

Humile dicendi genus.

Temperatũ dicendi genus. Mediocre, temperatum siue æquabil dicendi genus, admodum grandi est v cinum: iisdem ferè figuris abundat, se in affectibus & amplificationibus pau lulum subsidet, minúsque exurgit, nih præter facultatem adferens & æqualita tatem. Vsus eo Cicero in oratione pr lege Manilia, pro A. Cecinna, & in libri officiorum. In hoc vitiosi sunt tumidi & supini.

Imitatio necessaria. Vsu rerum didici, sine exemplo, imita tione optimorum authorum, quorun lectio multa exercitatione & comparã da & exprimenda nobis erit, præceptio nes ad confirmandam orationis excel lentem gratiam atque venustatem nũdas propè ac infirmas esse: sed tamẽ sine illis orationis virtutes, quæ sæpe latent, au thorum consilia, rerúmque amplitudine nec intelligi rectè, nec certam eorum imitationem proponi posse. Adhibenda igitur mediocris quædam sicut reliquis ita & collocationis præceptis perdicen dis diligentia: vt ijs informati, Ciceronis aliorúmq; scripta rectius intelligamus. Neque enim ita acrem curam poscunt, vt illa poëtarum compositio, quos ne cessitas cogit versu verba includere: sed liberius fluit, & sine vinculis quasi ipsa

ſibi moderatur.

Habeat igitur compoſitio non ingratam quandam verborum negligentiam, ſi rerum laudabilis ſit & inuentio & collocatio: ſit in faciundis & transferendis vocabulis verecunda, in priſcis figuris ſobria & parca, in trãſlationibus & ſententiis non nimium luxurioſa: ne vel quæſita concinnitas, vel quoddam delectationis aucupium deprehendatur. Ante omnia autem proponenda Ciceronis imitatio, ad cuius legem cum exercitatione, tum ſtylo, qui lucem rebus adfert, noſtra formetur oratio. *Cõpoſitio qualis eſſe debeat.*

DE APTO ET DECORO DICENDI GENERE.

Commõſtratis de ornatu locis, reliquę penſi ac muneris noſtri partes erunt, vt pauca quædam de apto & decoro dicendi genere, elocutiónis virtute lõgè pulcherrima dicamus. Nam cum in tota vita conſtituenda nobis ſit àtque deligenda honeſta & cõdecens officiorũ ratio, vt quæ agamus cum decoro, honeſtate, ac Reip. dignitate cõiũcta eſſe videãtur: neue affectibus implicati à naturæ ſtatu deceſſiſſe, aut vllo in officio claudicaſſe *Aptũ dicendi genus.* *Quæ vtilitas ex apto dicẽdi genere petatur.*

videamur: tum autem in elocutione q
τοῦ βίου εἴδωλον Democrito dicitur, qu
animi imaginē repræsentet, maior q; qu
dam cura adhibēda est. PROFER
ENIM mores oratio & naturæ
arguit: quæ si tumultuosa, minax, i
cunda, perplexa, plena iræ & contenti
nis fuerit, corrumpit omnē dicendi g
tiam, & vim rerum in contrarium vert
Nam qui moderatè nihil dicere pote
omnia clamore conturbans, is apud
nos furere, apud sobrios bacchari vid
tur. Præcipuam igitur virtutis opinio
ac ingenij laudem dicenti adferunt ór
tionis MODESTIA, FACIL
TAS, MODERATIO, beneu
lentia, scelerum vltio Reipublicæ cau
suscepta. Quòd autem oratio personi
causis, loco, tempori, & rebus accōm
dari debeat, repetendum hic mihi, cu
paulo antè commonstrauerim, nō put
Est enim mediocris omni in re facer
quod decorum sit artis. Sed quid quol
bet in loco, & apud quos & quomod
& quo tempore deceat scire, hoc ver
magnæ esse prudentiæ & perfectæ c
mulatæque virtutis. Aristotelés in rh
toricis ad Theodectem scriptum rel
quit. Complectatur igitur animo ora

Quæ nō adferant præcipuā virtutis opinionē & ingenij laudē.

tor, & circunſpiciat quàm grauem perſonam in ciuilium rerum adminiſtratione ſuſtineat, ne quid ineptè & præter decorum aut dicat, aut faciat. OMNE enim eius peccatum, ſtultitiæ, quæ excuſationem non habet, peccatum videtur. Quintilianus ſuum iudiciis, ſuum deliberationibus, ſuum demonſtrationibus, ſuum hiſtoriis, ſuum comicis, ſuum ætatibus & perſonis præſcribit aptum dicendi genus.

Nobis hoc breuiſſimum ſit præceptũ, primum ne popularis auræ gratiolam, ac fallacem illam de nobis opinionem aucupari, tumidi, noſtri iactantes, nimiúmque de ingenij fama anxij videamur: aut cupidi innocentes capitis iudicio arceſſere, & eloquentiæ ad hominũ ſalutem à diis immortalibus conceſſa bona, ad aliorum perniciem atque calamitatem conuertere. Deinde vt honeſtatem præferamus vtilitatis, ab eáque nullo commodo, nullo periculo, nulla calamitate vnquam abducamur. Cum etiam Socrates, & prior ille Aphricanus, Publ. Rutilius, Q. Metellus, cæteríque graui capitis ſui aut periculo, aut exilij fœditate vtilitatem priuatã publicæ antepoſuerint honeſtati. Athenienſes ſanè

Cic. of. 2.

Honeſtatem eſſe vtilitati præferẽdam.

Cyrsillum quendam in maximis Reip
blicæ motibus vtilia quidem ciuib
sed tamen parum honesta suadente
cum vniuersa familia lapidibus obr
runt. VIOLATVR enim om
humanæ vitæ societas ac religio, c
vtilitate expugnatur honestas. Nunq
igitur orator, id est, vir bonus, ab h
nestatę discedat. Proximum est vt e
contra quos agimus, aliquid detractu
vel honoris, vel authoritatis, cætera o
nia Ciceronis exemplo concedam
Nam scienter eos lædere, quorum
quenda erit authoritas, temeritatis: i
prudenter, negligentiæ est. Quòd si
casus infestus tulerit, vt aduersus par
tes, aut cognatos actio nobis sit su
pienda, prima erit cura, vt officij no
atque necessitatis ratio, altè causis pe
tis iudicibus comprobetur: seruata
tota actione parentum, aut cognator
pietate, honore, ac veneratione. At
omnino hoc agendum, vt nostra be
ficia ac patrocinia nec grauatè suscep
& innocentissimo cuique proposita
longè patere videantur.

DE MEMORIA QVART ORATIONIS PARTE.

Memoria rerum omnium thesau

mentíſque humanæ ac cognationis cuſtode, omnis diſciplina, omnis dictorum factorúmque ratio, omnis humani ingenij commentatio, ſplendórque eloquentiæ continetur. Eius tam efficax atque admirabilis vis, & quædam veluti diuinitas in brutis, nedũ hominibus cernitur: vt non aliud naturæ munus, vel magnificẽtius, vel vtilius homini à deo Opti. Maxi. ſit conceſſum. PERIT ENIM ac præteruolat diſcendi fructus, optimarúmque rerum ſtudium, niſi memoriæ fide retineatur: eóque græci philoſophi docilitatis partes conſtituentes, ἀγχινοίαν, ὀξύτην, καὶ μνημοσύνην, id eſt mentis agitationem, acrimoniam animi, & memoriam. huic poſtremæ primas ob id attribuerunt, quòd foret τῆς παιδείας ταμεῖον, & vt Quintilianus ſcribit, eloquentiæ theſaurus. Heſiodus quoque Muſarum parentem ac principem dixit Μνημοσύνην, præter quã cætera omnia in tenebris iacere ac ſeneſcere Philoſtratus in vita Apollonii ſcriptum reliquit. Virtus eius eſt duplex, facilè percipere & fideliſſimè retinere: illud humidæ, hoc ſiccæ naturæ beneficio contingere putant. Plato in libro de ſcientia, fœcundam iis memoriam attri-

Memoriæ commoda.

Memoriæ eloquentiæ theſaur⁹.

Memoriæ virtus duplex.

buit, qui ad iram contentionémque
cilius excitantur. Eos verò, qui natu
modestiam ac grauitatem præ se feru
segniores plerunque & obliuioni c
noxios esse scribit Nec dubium qu
naturæ bonitas, primam eius comme
dationem excellentiámque produc
quæ tamen ipsa vt omnibus ferè in
bus doctrinæ æmula, arte confirmat
sed præcipuè animi illa tranquillita
εὐθυμία quam εὐθυμίαν vocant. Obrui enim m
moriæ vim ac nonnunquam exting
quoties violentior quædam perturb
tio, confusior animi pauor, cæteríq
affectus concitatiores in eam irrepu
graues authores Hippocrates, Galen
& Auicenna tradiderunt. Itaque mem
ratur Demosthenes apud Philippũ,
phesius in concione Areopagi, Her
Exempla des Atticus apud M. Antonium, He
obliuionis clides Lycius coram Seuero princi
puerili quodam metu debilitatus, ip
statim orationis exordio excidisse. A
vt Orbilius grammaticus, Messala o
tor, Hermogenes, ac nuper Trapezu
tius ex morbi sæuitia in eum dime
sunt ληθαργὸν, vt sui nominis fuerint
Epipho- bliti. Adeò necessarium, sed ex omnib
nem.s. maximè fragile naturæ beneficium

memoria: qua tamen ad miraculum vsque præstiterunt Sarmadas Atheniensis, qui ea memoriæ fuit tenacitate, vt quæ ab aliis cōficta essent volumina, ea ipse legentis more repræsentaret. Themistocles item, Cyneas Pyrrhi legatus, Cyrus, & Mithrydates res: vt scribunt Plinius & Quintilianus. Artem memoriæ à Simonide primùm inuentam multis præceptis explicat Cicero. Scribit enim neminem tam acri memoria esse, qui non dispositis notatísque rebus, verborum ac sententiarū ordinem melius complectatur: neque quenquam ita hebeti esse ingenio, quem locorum & imaginum dispositio, artísque ipsius exercitatio adiuuare non possit. Quod sanè verum esse, vt non inficior, (nam imagines quibus ea quæ memoria affigi volumus, fingendæ erunt) ita potiora quædam iis præcepta esse audacter mihi assumo, atque profiteor. Nā & diuisione diligēti, & compositione apta, & exercitatione, crebra meditatione parta opus est. Diuisio rerum ordinem ac partes separat: eáque si numerosior sit, iuuatur notatis quibusdam simulacris rerum earum, quas à memoria expositúri sumus imaginem animo repræsentantibus. Com-

Memoriæ qui præstiterunt.

2. de Orat.

Diuisio quid faciat.

positio certis oratiõis periodis illigata, suo quasi ductu atque serie memoriam regit, efficítque vt ipsa rerum collocatio nostræ sese cogitationi offerat. EXERCITATIO sola ferè est, quæ naturalem memoriæ fœcunditatem vberiore profectu alit, & quadam doctrinæ ratione amplificat. Cui⁹ vsum ex Quintiliani sententia non sum grauatus huc ascribere. Si quis tamen vnam maximã à me artémque memoriæ quærat, exercitatio est & labor, multa ediscere, multa cogitare, & (si fieri potest) quotidie potentissimum est. Nihil æque, vel augetur cura, vel negligẽtia intercidit. Quare pueri statim, vt præcepi, quàm plurima ediscant: & quæcunque ætas operã iuuandæ studio memoriæ dabit, deuoret initio tædium illud & scripta & lecta sæpius reuoluendi, & quasi eundem cibum remandendi: quod ipsum hoc fieri potest leuius, si pauca primum & quæ tędium non afferant cœperimus ediscere: tum quotidie adiicere singulos versus, quorum accessio labori sensum incrementi non adferat, in summum ad infinitum vsque perueniat: & poetica prius, tum oratorum: nouissimè etiam solutiora numeris, & magis ab vsu

Exercitationis commoda.

Lib. cap. 2.

dicendi remota, qualia ſunt iuriſconſultorum. Hactenus ille. Rectè autem Plutarchus in libro περὶ παίδων ἀγωγῆς præcipit, magno ſtudio ac multiplici lectione puerorum memoriam exercendam eſſe. Incumbendum igitur in hanc curam, vt quæcunque ipſo die, vel memoria, vel ſcientia comprehenderimus, ea Pythagoreorum exemplo ſub noctē nobiſcum repetamus: eo modo intelligentiæ libertatem, quæ magnis etiam ingeniis torporem inurit, deuitaturi.

Puerorũ memoria exercēda

DE PRONVNCIATIONE.

Pronunciatio ſiue actio maximam in orationibus vim habet ac poteſtatem. Nihil enim perinde hominum animos vel ad beneuolentiam, vel miſericordiã, vel animorum conſenſionem inuitat, atque comitas illa affabilitáſque ſermonis, cui miſta modeſtiæ grauitas inſit. Nam & vires ſuas perdunt reliquę orationis partes omnes, & langueſcũt affectus: & tota denique oratoris induſtria, laude, admiratione, ſucceſſu denique ſuo excidit, niſi actionis gratia commendetur. Cuius vis & excellens quædam naturę bonitas, quoniam ſola

Pronunciare.

Demoſthenis iudicium de pronunciatione.

ferè in iudiciis dominatur, videtur non iniuria Demoſthenes primas ei partes, ſecundas, ac tertias attribuiſſe. Cernebat enim animo orator ille magnꝰ, homines infantes, & ipſo balbutientis linguæ lubrico inanes ac ieiunos magnum ſæpe eloquentiæ fructum actionis dignitate tuliſſe: & contrà, diſertos pronunciandi deformitate habitos fuiſſe infantes, vt vel inde ſumma pronunciationis vtilitas colligi poſſit.

Actionis partes.

Conſiſtit autem actio omnis in moderatione { Vocis & Corporis.

Vox vſu fit ſuauior.

Vox quanquam naturalis ſit neque in totum mutari aut fingi poſſit (ſola enim vſurpatio vocis & vſus eſt in nobis) eiꝰ tamen bona, cura iuuari, & negligentia minui videmus. Sed cura impendenda partim benè conſtitutæ corporis valetudini & conſeruandæ, & augendæ, partim exercitio frequenter declamandi. Vt enim cæteræ artes omnes, ita vox quoque vſu fit ſuauior ac firmior. Eſtque eadem vocis, quæ & orationis officiorúmque ratio, vt ſit videlicet emendata, dilucida, ornata, magna, flexibilis,

dulcis,

dulcis firma: quibus additur lateris firmitas, & spiritus pronunciationi suffecturus: vt item conciliet, moueat, persuadeat. De quibus vniuersis, quoniam suprà quæ necessaria videbantur, adnotauimus, non est visum operis huius magnitudine iuuentutem onerare. Sua cuique incunda naturæ ac vocis ratio, ex qua informandæ actionis consiliũ haud dubiè rectius, quàm nudis ex præceptis sumitur.

Gestus. Corporis gestu venusto, virili laterum flexione, excursione moderata circa ceruicum mollitiã, digitorúmque argutias, omníque motu, & rebus personísque apposito commendari actionem ob id satis constare arbitror, quòd lumen illud ac decus oratoriæ artis Demosthenes, orationem compositutus, corporis sui habitum proposito ante oculos grandi speculo informare cõsueuit. HABET enim magnam voluntatis studiique cõciliationem rectè & cum decore cõformatus corporis motus: quando tacitæ quoque & inanimatæ imagines pictura expressæ spectantium in se animos, affectus, admirationémque conuertunt. Quintilianus suos capiti, suos oculis, suos superciliis, manibus, humeris assi-

Demostenis industria.

gnat motus : ídque eò facit diligentius, quòd nihil credat perfectum esse, nisi vbi naturæ felicitas doctrinæ ratione exornetur, Cicero decorũ illud quod in omnibus factis, dictis, in corporis denique motu & statu cernitur, in tribus rebus positum scribit : formositate, ordine, & ornatu ad actionem apto. Mihi ciuilibus actionibus inutiles vidẽtur, qui naturæ statum ac vitæ decorum ex præceptis tantum, nulla naturæ conformatione discendum existimãt. Debet enim orator sobrius ac prudens, natura & vsu quodã callidus esse, ciuitatis statuta animo notata habere, omni generis, ætatis, ordinis venas tenere, multorum mentes sensúsque degustasse, nullius denique rei, quæ vitæ splendorem actionísque commendat venustatem ignarus, aut negligens esse. Quare hoc breue eius sit preceptum. Primum, vt nihil in tota vita agamus, nihil dicamus, nihil meditemur, quod non sit cum vitæ æquabilitate, morum modestia, vultus verecundia, orationis suauitate, doctrinæ laude, ingenij gloria : animi quoque innocentia coniunctum. Deinde sic illam vitæ ciuilis communitatem & quod κατόρθωμα vocant, inter ciues publicè & pri-

Oratorẽ quibus animi dotibus prædi tum esse oporteat.

uatim tueamur, vt ne vlla in parte officij, aut decori obseruatione claudicasse videamur, Postremò in hanc curam incumbamus, vt excellentium quarundam & singularium virtutum opinionem, in quæ vitæ splendor & pulchritudo enitescit, de nobis cunctis adferamus: hoc modo veram illam & solidam eloquentiæ laudem consecuturi, cuius maiestate omnia vitæ ac fortunæ ornamenta illustrantur.

τέλος.

DIALOGVS QVI FATVM INSCRIBITVR.

A. T. I. C. I. O.

ARGVMENTVM.

Solam vitæ dignitatem, nominísque gloriam expetendam esse.

HYMENAEVS. LACHESIS.

HYM. Ad languorem me dedit hæc occursatio, dum huc illuc perreptando miserè animi pendens conuiuiū Musarum

inuestigo. Sed éstne hoc quod video? Sciam ex hac mulierculà, ne imprudentia lapsus, turpiter me his dem conuiuã. Mea mulier dic quæso, si fides dignitásque patitur tua, hoccine Germani doctoris est conuiuium? Lach. Dabis hoc vel humanitati, vel pudori, vt qui sis, pri' exponas. Hym. Hymenæus sũ, magnus ille nuptiarũ præses. Lach. Cõcedas igitur aliò, nostrò honori inseruiens. Nõ enim vulgi hic conuiuium strepitu atque insanis saltationibus redundans agitur, sed clarissimorũ virorum lectissimus hic assidet cœtus. Magnus hic. Iac. Minutius, venerãdus hic præsul Io. Pinus, duo maxima non solũ Galliæ, sed orbis vniuersi ornamẽta: clarus hic est Io. Dillierius, summus Tolosanæ scholæ antistes, excellens hic Io. A Boyssone, insignis iustitiæ cultor Io. Saboneriús, doctissimus legum interpres Daphis, ornatiss. gymnasiarcha An. A Barona: summus Musarum cultor VVltæius: clariss. adolescẽtes & omnibus egregiis animi virtutibus præditi V. D. templi S. Petri de Fraga prior, Pet. Paul' Caragossa, Raph. Ioan. Gilius: duo prætérea nobilissimi adolescentes ad omnem eruditionis gloriam nati Martinus Snockart, & Daniel

Rockgcheym: quorum præclara naturæ indoles, præstans animus, & vehemens quidã impetus ad optimarũ artiũ studia amplectenda magno aliquando vniuersæ Germaniæ futurus est ornamẽto. His socius additur pari animi virtute præditus Gregorius Pædaneus iurecõ. Sequitur illum Ioannes Arrierius insigni pietate adolescens, cæteríq; permulti. Omnis hic actio, omnis sermo de rebus amplectendis & fugiẽdis. Hym. Qui igitur magis tibi mulier, quã mihi interesse cõuiuio licet? aut quod tibi est nomẽ? La. Mihi? Lachesis est. Hym. Hem quæso Lachesis huic te cõuiuio offerre audes? nec te pudet solidam horum lætitiã fuso stamine conspurcare? La. Ex vsu est hominũ, suum quenque fatum ex meo hoc stamine cognoscere: quo monitus nec rebus ad voluptatẽ affluentibus insolescat, nec deiiciatur aduersis. Hym. Et idoneus hic German' doctor videtur, cuius tam honestis studiis partæ dignitati in ipso veluti efflorescentis fortunæ exordio superbè illudas? La. Nolunt fata huius dignitatẽ malorũ esse expertẽ ne tãquã fumus leui excitatus flamma citissimè deflagrãs cõcidit, sic eius gloria nullis iactata malis, ignobilis corruat. For-

tunæ hoc sæuientis ludibrium est, vt florentibus ingeniis sicut inuidia, ita malorum cõcursatio facilius incumbat. Et ea est huius seculi portentosa quędam libido, velle scilicet optimi cuiusque exurgẽtem infringere virtutem. Hym. Esto, laudis nobilitati suã tanquã corpori vmbrã adhærescere inuidiã: horúmne animos ægritudine aliqua suffundi oportuit? La. Elatior horum omniũ animi est magnitudo virtutis præsidio septa, quàm frãgi vt possit fatorũ recordatione. Quę nam res mœrorẽ illis adferre possit? qui si desideriũ sui spectẽt, aut quantũ Reip. adferant pręsidij, quandocunque moriẽtur, nunquã satis vixerunt. Si ad publicã rerum gestarum gloriam animum referant, satis vixerunt vel ad gratiam, vel ad gloriam. Hym. Sed habendus fuerat delectus, ne quod dicitur, canis in balneo. La. vbique nos Parcæ nostro functæ officio ex magnis malis gaudia, ex gaudiis mœrorem calamitatémque excitamus. Sic Diagoram in liberorum coronatione gaudio extinximus: sic risu Philemona, sic immoderata lætitia Sophoclem, sic Dionysium in sacris Olympicis suffocauimus. Hym. Quum igitur pluri-

mum intersit, quibus auspiciis & vitam homines ingrediantur, & claudant, cur tam præcipites, Parcæ, estis vel in procreãdis, vel interimendis hominibus? vt qui labãtis Reip. decus excitare possint, ac prudentia vrbem regere, eorum vita sit breuissima. Mihi enim æternitate ipsa nominis ac famæ, perpetuáque vita dignissimi videntur, qui naturali quadam animi inductione ad optimarum rerum amplitudinem, vel virtutum omnium splendorem, ad vitę atque Reipublicæ dignitatem excitantur: quãdo eorum vita, qui sic viuunt, nullam vt sui commemorationem, nullum pręclari facti exẽplum posteritati relinquant, morti est simillima. Neque enim conuenit, neque pium esse iudico, vt quorum admirabili naturę excellentia, dignitate illustri, prudentiæ denique altitudine res humanæ & propugnantur, & illustrantur, eorum momentanea sit vita. Lachesis. Fatorum necessitatem, cum deus ipse sis, mirari desine, quæ sicut feracissimis aruis maturam sterilitatem, ita præstantibus viris præcocem proposuit senectutem. Magnarũ enim rerum, vt regũ fortunæ, diuturni successus esse nõ possunt. Hym. Nasci igitur homines ad tã fluxã

& lubricam vitæ rationem nō oportuit: & veluti in theatrū illabi, vnū vel alterum humanę vitę actum spectaturos, vt inde ad primū reuocātis naturæ nutum egrediātur. La. Qui hac lege, vt moriātur, nati sunt, ij fatorum necessitudinem si incusent, nō minus sūt ridiculi, quàm viator eò se peruenire ægrè ferēs, ad quod semper ibat. Quid enim refert primus quis, aut secundus moriatur, quando illum plerique anteuerterūt, & subsecuturi sunt omnes? Aut quod moriendi tempus expetendū homini putas? Adolescentiæ'ne? at ea iucūdissimę voluptatis est plena. An senectutis? sed ea longa miseria, magnísque malorū turbis paratur. Naturæ'ne? sed hæc vsurā vitæ humanæ tāquā pecunię, vt ait ille, dedit nulla præstituta die. Fata incusabis? at ea qua dederunt conditione, vitā quum volūt repetūt. Hęc qui secū cogitāt, modestiore animo, quicquid humanitus accidit, ferūt: nec vnquā, vel cū naturæ statu, vel fatorum pugnant arbitrio, sed in rebus aduersis perferendis, nō affectuum perturbatione, non vindictæ cupiditate, sed naturæ moderatione atque ęquabilitate omnia definiūt. Quæ animi nullis affectibus pturbati magnitudo pręcipuè res aduersas lenit, & ornat secūdas. Nam vt

prudentis est hominis, quæcunque accidere possint, secũ meditari: ita animi prę potentis, si quid aduersi euenerit, fortiter ferre. Hym. Videre tuũ negotiũ facere, quæ exordientis vitæ ardua rudimenta, finẽ præcipitẽ ac luctuosum esse volueris. La. Ago verò negotiũ meum, cũ humanæ vitæ stamen nendo deduco, quod Atropos soror mox sit occatura. Hym. O igitur immanẽ naturę implacabilémque impietatẽ, quę ceruis, quæ colubris, quæ cornicib⁹, quorũ id nihil intererat, vitã diuturnã & magnarũ miseriarũ expertẽ dedit: vni homini tã superbo animali & orbi imperaturo exiguã præscripserit vitã, omnibus fortunæ insidiis opportunã. La. Natura vitæ spatiũ exiguũ, gloriæ verò amplissimũ & sempiternum homini dedit. hãc qui affectãt, cum omni posteritate adęquabuntur, nec sanè de vitæ huius miseria vel breuitate valde cõqueruntur. Nam & eũ vitæ statũ Pythagoras felicissimũ esse putauit, qui honestissimis studiis, maximísq; laboribus esset exercitatus: propterea quod paruã illã atque exiguã suscepti in rebus præclarè agẽdis laboris molestiã, incredibilis quædã voluptas comitetur, nec vlla vera ac solida eximiæ virtutis laus, nisi magno studio, multis ac infestis vitæ ca-

ſibus parari queat: quod etiã Homerici illius Vlyſſis exemplo ſatis probatur. Et nulli hodie clari nobilitatíque labores, nulla rerum geſtarum admiratio, nulla optimarum virtutum exẽpla extarent, ſi non hanc cogitationem veteres illi prudẽtiſsimi homines habuiſsẽt, vt ſibi perſuaderent, in vera laudis dignitate aſſequenda pertractatas res humanas animo habere oportere. Hæc eos ãnimi inuicti magnitudo, & rectus quidam excœlſúſque poſteritatis ſẽſus ad labores, ad optimarũ rerũ ſtudia, ad gloriam conuertit: Hæc eos docuit domitas voluptates habere: nihil ex omni vita præter laudẽ & dignitatẽ expetere: omnes vitæ moleſtias in rebus pręclarè agendis leues ducere. Adeò enim vitæ humanæ nullũ præſtantes ſemper philoſophi habuerũt deſideriũ, vt etiã æternitatis amore nimio, mortẽ ante diẽ ſibi cõſcriuerint: vt õnes Cyrenaici philoſophi auditores, qui excepta de morte cõcione, õnes ſe laqueo ſuſpẽderũt, vt Ambroſiota philoſophus, qui è muro, cũ nihil ei aduerſi in õni vita accidiſſet, ĩ mare ſeſe p̃cipitauit. Hy. Puerilium deliramẽtorũ iſta quę dicis ſũt ſimilia. La. Enĩuero tibi iſtiꝰ fidẽ, ſi poſcis, fecero. Hy. Cupio, ſed paucis, ne cõuiuarũ lętitiã remoremur. La. Oſtẽdo mortẽ nõ

esse vt vulgus putat, fugiendã, sed etiam expetẽdã ei, qui benè à natura est cõstitutus: propterea quòd & anteactæ vitæ præmiũ, & laborũ finẽ habeat. Hy. Quib⁹ quæso hoc argumẽtis? La. De Aregia sacerdote audistin? Hym. audiui. Lac. Ea precata deos, vt filiorum erga se pietati, quę maxima cõcedi hominib⁹ possit gr̃a daretur, primũ dormientes suos liberos, pòst etiam mortuos inuenit. Hym. Vereor ne nõ sis vulgo persuasura, malum mortẽ nõ esse. La. Atqui idẽ Triphonio & Agamenidi euenit quib⁹ laboris mercedẽ ab Apolline, cui Delphis tẽplũ extruxerãt, petẽtib⁹ Apollo respõdisse fertur, quod optimum homini foret, se daturũ. atque tertio statim die ex hac vita vtrũq; migrasse cõstat. Hym. Quid igitur in hoc vitę ludibrio & veluti vmbra expetẽdũ homini existimas? La. Solã vitæ dignitatẽ ac gloriã nullo seculo intermoriturã. Hym. tãtíne popularis laudis gratiolã facis, quã nõ vulgus modo, sed etiã philosophi cõtẽnunt? La. Quid ni? cũ ipsa virtus nullã aliã laboris mercedẽ præter hãc laudis ac glorię desideret. Hym. Sed nimis magno gloria constat tot laborib⁹ ac vigiliis parta. La. Natura hanc legẽ induxit reb⁹ humanis, vt præstãtia quę essent, eadẽ forẽt difficillima.

Sed tamē paruū hoc tędiū magnis eadē cōpensauit bonis. Hym. Quibus quęso? demonstrari enim istud mihi cupio rerū harū imperito, & nihil pręter deorū cōuiuia soléniáq; sacra secuto. La. vidésne hoc stamē fuso implicitū? Hym. Video iā dudū admirat⁹ quid mysterij occulti in his filis lateat. La. Singula singulorū vitā repræsentāt ac fata. Sed hoc gloriæ filū est perpetuò duraturū. Hym. Papæ, vt durū est atque intractabile. Sed tamē aliud stamē. quod duplici filo contextū est, magis miror. Cui⁹ dic mea Lachesis fatū prædiuinat? La. Ia. Minutij, viri existimatione, virtute, & præstabili eruditione facilè principis. Hym. Cur autem filū duplex, cętera cū sint simplicia? Lac. Quia hūc benigna rerū natura ad omnē laudis splendorē magnū atque excelsum produxit, vt esset, qui ægras, laborantes, ac defessas Reipublicæ partes singulari animi prudētia ad dec⁹ atque gloriā excitaret. Nemo enim multis iā seculis in florēti Rep. aliqua dignitatis laude insignis fuit, cuius illustriora, quā hui⁹ Minutij, in Rēp. extēt officia. Hic suā Galliæ dignitatē, hic suā patriæ gloriā hic suū bonis literis portentosa barbaria oppressis restituit honorē. Hym. Dignus sanè est, cuius excellenti virtuti

felicitatis cõstituatur æternitas. La. Sed nostin Io. Pinũ prę∫ulẽ Riuẽſem? Hym. Qui ninoſſem, quo nemo familię nobilitate illustrior, nemo laudandarũ artiũ peritia clarior, nemo omni laudis genere iã diu præſtãtior extitit. La. Vt pinus arbor ſapientiſſimę deę tutela ſepta, nec ſæuiẽtiũ vi vẽtorũ conuelli, aut cõſumi vetuſtate facilè poteſt, ita eius fata tranquillã vitæ requiẽ, nominis verò ac laudis prædicationẽ nullo ſeculo intermoriturã ſpondẽt. Hym. Agnoſco ſanè lubẽs, atque etiã laudo tã piã fatorũ benignitatẽ, quã ſua viro de rebus humanis optimè merito referatur gratia. Nunc perge explicare cuius hoc, quod manibus cõtingo, filũ ſortẽ repræſentet fatalem? La. Ornatiſſimi viri Io. Saboneij. Hym. Quid ita vulſum & vndique præciſum habet ſtamen? La. Quem nuper admirabilis excellentis naturæ bonitas, incredibilis morũ facilitas, inaudita quędã animi diſciplinis liberaliter inſtituti humanitas ad ſummos honores prouexit: eũ cæca ac furioſa quorũdã ambitio laudis alienæ inimica, deprimere eſt conata: exurgit tamen eius virtus, & inani aliorum inuidia quotidie magis ac magis effloreſcit. Hym. Malè ſit iſtis, qui optimi viri præſtantem virtutẽ infrin-

gere ſtudent. at hoc ſtamē cuius eſt tam robuſtū ac validū? La. Magni illius Io. Dillierij Cācellarij. Hym. Cur ita robuſtū? an quæſo ei⁹ vita nūquā concidet? La. Cōcidet, ſed non niſi illuceſcente eo die, quū ei literarū dignitatē, patriç gloriā, Reip. ornamētū, publicā trāquillitatē omnes boni cōgratulētur. eóque dij immortales firmū eius ſtamē eſſe voluerūt, ne in rebus præclarè agēdis vlla fatorū vi abrūpi poſſit. Hym. Laudo deorū prudētiā, cū eius lōgā eſſe voluerint vitā, cuius gloria ſcholæ Toloſanæ amplitudo illuſtratur. Hoc autē filū pertenue & molle cuius ſignificat fatū? L A. Clariſſimi illius Io. A. Boyſſone. Hym. Ehē quæſo tāti viri & ipſa immortalitate digniſſimi tā imbecillū ſtamen? L A. Non fert rerū natura, vt quę inſigni excellentium virtutum admiratione cunctorū laudibus egregiè antecellāt, eorū humanitas eſſe diuturna queat. ſic præſtantiſſimarū rerū omniū tardior progreſſus, maturior verò & celerior exiſtit occaſus. Pariūt tardiſſimè elephāti, cōcidūt citiſſimè: & delicatiſſimū quodque vinū citiſſimè aceſcit. Frōdeſcūt roſæ ſerò, deflagrāt maturè. Voluit ſcilicet natura, magnarū vt rerū ſicut raritas, ita volubilitas laudē admirationémque ex-

citaret. Sed huic tamẽ natura virę honestũ & gloriosum, nominis verò ac famæ excursum sempiternũ dedit. Hym. Felicẽ igitur Boyssoneũ, cuius fortunæ par dignitas, dignitati par gloria, gloriæ par admiratio deorũ benignitate obuenerit. La. Sed hoc stamẽ cernis? Hym. Quid quæso tam variũ? nã qua parte colũ cõtigit, crassissimũ est: extrema verò parte, lacerũ. La. Ne mireris, doctoris, Daphis est. Fortia enim eius facta & præclara in Remp. studia magnũ nomen, magnam dignitatis prædicationẽ, magnã gloriã pepererũt: extrema hæc ætas paulatim ex hac vita in deorũ cõsortium, in quo eius residebit virtus, diffluit, atque vt vides dilabitur. Hym. Benè huius sit senectuti, cuius tã honorifica fuit iuuẽt[9]. Sed illud minis quã admirabile est filũ. cui[9] dic quæso est? La. Optimi illius viri An. A Barona. Hym. Cur autẽ tã nodosum, & gemmis veluti cõfixum? La. Vt vites nodosę, inutile verò cęteris rebus lignũ, multis insignitum gemmis, omniũ fructum præstantissimum, alterãque hominis vitam producunt, ita hoc stamẽ eum produxit, qui primus Aquitanicam iuuentutem literis bonis ad humanitatem effingeret: primus adolescentiæ

infantiam eloquentiæ ſtudiis informaret primus deiectā ſuo loco literarum dignitatē ingenij ſui gloria in priſtinū reſtitueret honorē. Vltimus eorū, qui ad laudē eruditionis, fortunæ amplitudinē adiungerent. Hym. Enimuero fructuoſum hoc ſtamē fuit, & immortalitate dignū. Sed deū immortalē, quæ huius ſtaminis eſt proteruitas, quod tā latè ſe fundit ſemper excreſcens? La. Vlræi eſt ingenioſiſſimi iuuenis, cuius naſcēs ingenij gloria eò prorūpit, nullis vt orbis finibus cōtineatur. Hym. Caue igitur mea Lacheſis, ne magno orbis incommodo iſtud præcidatur. Hoc cuius eſt obſcurū, lacerū, preſſum, multa in parte conuulſum? La. Germani huius doctoris. Hym. Quā ſignificationē habet? La. Verāt fata myſteria ſua prophanari: & me aliò iam vocant ſorores. Qui vitā incolumē fortunámque petit ſempiternam, gloriæ ac laudis, non falſi honoris ac voluptatis ſtamen ſibi quærat. Hym. Ego quoque in eā iā ſum adductus ſentētiā, vt planè conſtituam ſtudium ac vitæ iucunditatē in gloria ac laude eſſe ponendam.

FINIS.

LOCI AC CAPITA RErum explicantur, per ordinem alphabeticum digesta.

A

D

D

E

F

G

I

L

M

N

O

P

INDEX RERVRVM SECVNDVM ORDINEM ALphabeti digestus, vt eorum, quæ in hoc libro vniuerso continentur, facilis sit inuentio.

A, paginam priorem: B, posteriorem denotat.

A

E

G.

Q

V

FINIS.